

ФОЛЬКЛОРНА СПАДЩИНА ТА ЕТНОГРАФІЯ: ШЛЯХИ ЗБЕРЕЖЕННЯ І РОЗВИТКУ

Матеріали обласної
науково-практичної конференції

Управління культури
Хмельницької обласної державної адміністрації
Хмельницька обласна
універсальна наукова бібліотека ім. М. Островського
Хмельницький обласний
науково-методичний центр культури і мистецтва

Фольклорна спадщина та етнографія: шляхи збереження і розвитку

**Матеріали обласної
науково-практичної конференції**

15 грудня 2004 року

Хмельницький
2005

ББК 63. 52 (45 = Укр)

Ф 75

Фольклорна спадщина та етнографія: шляхи збереження і розвитку: Матеріали обл. наук.-практ. конф. / Упр. культури Хмельниц. облдержадмін.; Хмельниц. ОУНБ ім. М. Островського; Хмельниц. обл. наук.-метод. центр культури і мистецтва. – Хмельницький, 2005. – 144 с.

До збірника увійшли доповіді і повідомлення учасників обласної науково-практичної конференції, яка відбулася 15 грудня 2004 року в Хмельницькому обласному науково-методичному центрі культури і мистецтва. Матеріали висвітлюють питання збереження, популяризації та практичного використання фольклорної спадщини Хмельниччини у різних сферах галузі культури.

Видання розраховане на працівників культури, освіти, краєзнавців, студентів, учнів та всіх тих, хто цікавиться історією і культурою рідного краю.

Редакційна колегія: Вибодовська В.О.
Шевченко С.І.
Синиця Н.М.
Яворська О.Д.

Відповідальна за випуск: Ільїнська О.В.

© Автори статей, 2005

© Упр. культури Хмельниц. облдержадмін., Хмельниц.
ОУНБ ім. М. Островського, оригінал-макет, 2005

Фольклор та етнографія Поділля: досягнення і перспективи розвитку

Ільїнська О.В.,
м. Хмельницький

Фольклор, фольклористика – це наука про народну творчість. Термін “фольклор” утвердився в науці відносно пізно. З другої половини XIX ст. він вживається паралельно з такими термінами, як “народна творчість”, “народна поезія”, “народна поетична творчість”.

Вважаємо, що ми можемо приєднатися до трактування, яке дав відомий вчений В. Гусев: “Терміном «фольклор» позначається не все народне мистецтво загалом, а та його сфера, в якій художнє відображення дійсності відбувається в словесно-музично-хореографічних і драматичних формах колективної народної творчості, що виражають світогляд народу, пов’язаний з їхнім життям та побутом”.

Відомо, що системне вивчення Поділля, яке включало збирання і дослідження етнографічних і фольклорних матеріалів, почалося в перші десятиліття XIX ст. Згадаймо представників вітчизняної і польської науки Ф. Гіжицького, Ю. Сенковського, Ю. Крашевського.

У середині XIX ст. з’явилися друковані видання, присвячені фольклору та етнографії Поділля. Першою такою роботою стала “Быт подолян” К. Шейковського, де були зібрані матеріали про побут і народну творчість українців цього регіону.

Дослідженням звичаїв, обрядів, пісень Поділля займалися А. Свидницький, С. Руданський, П. Чубинський, А. Димінський і особливо Ю. Сіцінський – співробітник Кам’янець-Подільського наукового товариства при Всеукраїнській Академії наук.

Значну роль у вивченні народного мистецтва зіграла Кам’янець-Подільська художньо-промислова школа під керівництвом В. Гагенмейстера. Викладачі та учні школи займалися

збиранням зразків народного мистецтва: гончарства, вишивки, народного одягу.

Суспільні зміни останніх років дали відчутний поштовх розвитку українського та інших народів нашої держави. З'явилися нові видання з питань культури. Професійні та самодіяльні митці широко почали використовувати сюжети, мотиви, образи народного мистецтва. Пожвавилась робота з відродження та розвитку українських народних промислів. Змінилися погляди на місце і роль релігії в нашій історії та культурі, церкви, яка завжди сприяла формуванню моральних ідеалів, культури людей.

На сьогодні піднесення авторитету української культури залежить від реалізації курсу на утвердження державної незалежності України.

Величезним і, на мою думку, одним із важливих каналів збагачення національних культур виступає сучасне професійне та аматорське мистецтво.

У нас в області, як і в державі в цілому, вже давно склалась система установ культури, які займаються дослідженням і сприяють розвитку народного мистецтва і творчості. Серед них – колективи обласної філармонії, професійні театри, Хмельницьке музичне училище ім. В.І. Заремби та Кам'янець-Подільське училище культури, 2,5 тисячі клубів та бібліотек, обласні організації національних творчих спілок.

Поділля давно славилось піснями. Чимало народних пісень (слова і мелодію) записали С. Руданський, М. Лисенко. Подільські наспіви записували К. Квітка, Г. Танцюра, В. Атаман.

Майже половина репертуару хорових колективів – це народні пісні в обробках місцевих композиторів. У цьому плані, в першу чергу, хочеться згадати колектив обласної філармонії “Козаки Поділля” та його керівників – народних артистів України М. Балеми, В. Ярецького, самодіяльних композиторів О. Беца, М. Смагителя, І. Гринькевича.

Сьогодні в області діє 279 фольклорних колективів, 34 з яких носять звання “народний”, 7 – “зразковий”.

Відомими фольклорними колективами, які широко використовують місцевий пісенний музичний матеріал, є народні

аматорські гурти “Забава” Білогірського РБК (кер. В. Васильчук), “Човганські гуляночки” Теофіпольського РБК (кер. С. Кравець), “Дзвіночок” Старокостянтинівського РБК (кер. Л. Ножка), “Червона калина” Вінковоцького РБК (кер. – засл. працівник культури України І. Гринькевич), “Калина” Чотирбоксського СБК Шепетівського району (кер. А. Редько), “Любисток” Новоушицького РБК (кер. І. Афанасьєв); ансамблі “Барвінець” Плужнянської ДМШ Ізяславського району (кер. А. Павлюк), “Любисток” Красилівської ДМШ (кер. С. Дузева).

Поряд з ними активно працюють колективи автентичного напрямку, які вивчають, популяризують народну пісню: “Веселиха” і “Веснянка” Михайлюцького та Полянського СБК Шепетівського району (кер. Г. Костюк-Августинович, О. Тишківська), зразкові ансамблі “Перлінка” Славутського ЗАТ “Об’єднання Прогрес” (кер. М. Сайпель), “Берегиня” Хмельницької ДШМ (кер. С. Цимбалюк), “Ладовиці” Хмельницького обласного центру естетичного виховання учнівської молоді (кер. І. Телюх), народний аматорський ансамбль “Берегиня” Зеленокуриловецького СБК Новоушицького району (кер. М. Карвацька), “Джерело” Пилипи-Олександрівського СБК Вінковоцького району (кер. О. Олендра), “Берегиня” Більського СБК Чемеровецького району та інші.

Збереження традицій танцювального фольклору та його органічне включення в сучасну хореографічну культуру – це також актуальне практичне завдання фольклористів, мистецтвознавців, хореографів.

Вагомий внесок у дослідження та збереження подільського хореографічного фольклору зробив заслужений працівник культури України Ю. Кузьменко. До його творчого доробку входять “Держанівська кадрили” (записана у с. Держанівці Дунаєвецького р-ну), “Ювківські гуляночки” (с. Ювківці Білогірського р-ну), “Ставчанка” (с. Ставчани Новоушицького р-ну), “Подільська” (с. Слобідка-Красилівська Красилівського р-ну), полька “Подільська”, хоровод “Прокладу я кладку” тощо.

Свою частку у справу дослідження, збереження та художньої обробки подільського танцювального фольклору внесли хореографи – заслужені артисти України Володимир

Глушенков, Олександр Бондарів; заслужений вчитель України, керівник зразкового художнього колективу України, ансамблю танцю “Подільнянчик” Юрій Гуреїв; хореографи Володимир Тітов, Володимир С’єдін, Олександр Небесний, Петро Гаврилюк, Володимир Чорнобиль, Володимир Гаврилюк, Сергій Педан та ін.

Багато зусиль у вивчення та узагальнення хореографічного фольклору Поділля доклав Володимир Степанович Тітов. Перший опис танцю “Віз” був надрукований в 1946 році у збірці “Танці народів СРСР”. Неодноразово його розробки фольклорної хореографії передруковувались в різних виданнях в Україні. Але найбільшою подією для Володимира Степановича став вихід з друку його книги “Танці Поділля”. У цій збірці описано 15 подільських танців, записаних та розроблених як самим В. Тітовим, так і іншими хореографами-фольклористами. Це вищезгадані “Варварка”, “Оляндра”, “Держанівська кадрили”, “Ставчанка”, “Ювківські гуляночки”, “Віз”; а також танець “На кузні”, записаний та оброблений заслуженим вчителем України Юрієм Гуреївим; варіант розробки подільського танцю “Кривуляк” Олександра Небесного та Петра Гаврилюка; “Ойра” в обробці Володимира Дячка; “Плескун”, записаний у селі Пилипи Вільковецького району фольклористом Галиною Фурман та “Лісоводська кадрили” – у селі Лісоводи Городецького району фольклористом Володимиром Теклюком. Варіанти цих танців використовують у своєму репертуарі ансамблі народного танцю “Гонта”, “Поділля”, “Подільнянчик”, “Кам’янчаночка”, “Кам’янчанка”, “Горлиця”, “Подільські візерунки” та інші колективи області.

Особливо хочеться відмітити Юрія Івановича Гуреїва. Його внесок у справу збереження подільського танцювального фольклору значний. У репертуарі ансамблю танцю “Подільнянчик”, яким він керує, ціла низка робіт, поставлених за фольклорними мотивами: хореографічні сценки “День народження” (записано у с. Коричинцях Деражнянського р-ну) та “Подільські ковалі” (Гораївка і Стара Ушиця Кам’янець-Подільського р-ну), подільський весняний обрядовий “Кривий танець” (Стара Гута та Чернелівці Деражнянського р-ну), хореографічна сюїта

“Подолянчики” (придністровські села Кам’янець-Подільського р-ну), а також “Подільська веснянка”, “Полька-подолянка”, “Проскурівська кадриль”, “Подільський вихилас”, “Шевчики Славутські”, “Подоляночки”.

В області стали традиційними Різдвяні, Великодні свята, Зелена неділя, свято Івана Купала. Подільський фольклор популяризується у міжнародних та всеукраїнських культурно-мистецьких акціях, фестивалях. Це і Міжнародний фестиваль національних культур, Всеукраїнський фестиваль танцю “Золоте коло”, обласні огляд-конкурс фольклорних колективів “Коляда”, свята фольклору “Дністрові береги” та “Білогірські забави”.

Здавна на території нашого краю розвивались кустарні промисли і ремесла по обробці дерева, металу, каменю, глини і кістки, шкіри, вовни. Процвітало гончарство, столярна справа, ковальство, ткацтво, вишивання, писанкарство, плетіння з лози, соломи, рогами.

Дослідникам Поділля добре відомі осередки промислів: зінківська кераміка, димлена кераміка у Меджибожі, адамівський посуд, вироби смотрицьких гончарів.

Ушицький повіт та селище Ямпіль нині Білогірського району прославилось килимами.

Дуже популярним було ткацтво у селах Олешині, Іванківцях, Мацьківцях, Шаровечці Хмельницького району, про що свідчать археологічні розкопки. Повсюдно займались вишивкою. Вишивані вироби були оберегами людини, у їхніх візерунках передавалась генетична пам’ять минулих поколінь. Особливо цінними є зразки вишивки із сіл Придністров’я, виконані технікою “низь”, “вирізування”, “мережка”. Вони зберігаються у Кам’янець-Подільському музеї-заповіднику. У північних районах області (Полонський, Славутський) художні промисли пов’язані з лозоплетінням, оскільки тут природа багата на верболози. Майже у кожному селі свої майстри плетіння. Ці традиції продовжують розвиватись у Полонському виробничому об’єднанні “Маяк”.

Досліджуючи творчу спадщину майстрів, ми й досі виявляємо все нові й нові зразки їхньої творчості, невичерпної фантазії, таланту.

Нинішню Хмельниччину гідно представляють у міжнародних, всеукраїнських акціях майстри унікального Самчиків-

ського розпису Віктор і Геннадій Раковські, Михайло Юзвук, заслужений майстер народної творчості України Олександр Пажимський. Дослідженням вишивки та відтворенням її неповторних зразків займаються майстри вищого художньо-професійного училища у селищі Грицеві Шепетівського району.

Неповторні, високохудожні вироби, відомі за межами України, створюють заслужений майстер народної творчості України Ніна Косарева та її син Олександр Невський. Вражають творчим задумом керамічні вироби Галини Гоми, Людмили Нікітюк. Зачаровують своєю ніжністю і витонченістю візерунків вироби підлакового розпису Людмили Грищенко, мереживом візерунків – вишивані узорі рушників Тамари Лесь.

Самобутністю, творчим задумом вражали глядачів художні вироби майстрів під час Міжнародного свята національних культур у м. Кам'янці-Подільському, мистецької акції “Мистецтво одного села” в Українському домі, творчого звіту майстрів мистецтв та художніх колективів області у Національному палаці “Україна”, виставках членів Національної спілки майстрів народного мистецтва у м. Києві.

Пройшовши складний шлях, на якому були і надбання, і втрати, подільське мистецтво, як і українське загалом, увібрало все найкраще. Воно має бути збережене і передане майбутнім поколінням як цінна спадщина.

Звідки ти родом, пісне подільська?

Балема М.П.,
м. Хмельницький

Я – подолянин!

Поділля моє так розташоване, що струм його серця зі сходу торкається закосиченого Полісся, з півночі – синьою Волині. Із заходу подільську вишиванку прикрашають візерунки Буковини й Гуцульщини, а з півдня цю красу доповнює молдовська дойма. Увесь цей розмай квітує у пісенному лоні матері-України. Тому у піснях наших і танцях – козацька звитяга

побратимів Устима Кармалюка, ритми і вогненний темперамент Карпат, ніжна витончена лірика жіночих образів...

Я навмисне таким осмисленням свого краю підштовхую себе до роздумів про народну пісню як одну із складових нашого буття. Вочевидь багатство подільського фольклору сформувалося під впливом культур земель, які оточують Поділля.

Уже давно помічено, що кожен край із його ландшафтом, природою, кліматом впливає на фізичне і духовне формування усього в нім суцього. Скажімо, уродженці степу вирізняються широтою душі, відкритим характером, горяни – темпераментні, але дещо утаємничені. Краї зі змішаним ландшафтом, помірним кліматом формують урівноважених, спокійних людей.

Тож музика, пісня як прояви душі людської у кожної людини, залежно від місця її народження, різні. Там, де сокіл оглядає простір на сотні кілометрів, пісня широка, розлога; у Карпатах вона швидка, запальна, на Поліссі – вишукано-помірна. Подільська ж пісня напрочуд просто і гармонійно поєднала в собі всі ці різноманітні особливості. Ось, для прикладу, кілька перлин Поділля пісенного.

“Ой, там, за горою...” – пісня, записана у Славутському районі, який межує з Волинню і Поліссям.

Ой, там за - го - ро - ю, Ой, там за кру - то - ю.

Там роз-ві- яв ві - тер ро - жу з ка - ли - но - ю.

Для північних районів Хмельниччини характерний натуральний мімор, лаконічність, врівноваженість.

“Коло того млина...” – весільна пісня, записана у Кам’янець-Подільському районі (сусіди – Молдова та Буковина).

У заспіві вчувається голос цимбал, а далі на органному пункті – мелодія, що нагадує награвання маю.

“Тече річка невеличка” – пісня з Новоушицького району, який сусідує з Буковиною та Гуцульщиною.

Це своєрідна подільська коломийка, в якій поєднались і полька, і гуцульські та буковинські коломийки. До речі, текст

цієї пісні інший, більш відомий варіант її мелодії з'явився колись у центрі України.

“*За Сибіром сонце сходить*” – історична пісня про Устима Кармалюка.

Широка, пружна мелодія. І характером, і ладово вона об'єднала у собі пісенні традиції всієї України.

Воістину прекрасна наша земля! Талановиті, працьовиті тут люди. Безцінний природний і духовний скарб краю. Тож не забуваймо у сутолоці повсякденості святих понять – “батьківський поріг”, хліб на рушнику, мамина пісня... Зробімо все, щоб ожили наші гаї парубоцьким співом і дівочим сміхом, аби пісня наша лунала довіку.

Фольклор та його використання у дитячому хореографічному колективі

Гуреїв Ю.І.,

м. Хмельницький

Ні в якому іншому виді народного мистецтва так яскраво, так безпосередньо не розкривається душа народу, його побут, його звичаї, як у танці.

Уже в глибокій давнині люди висловлювали різні емоційні стани пластичними рухами. Процес праці виявив величезне значення ритму, а вже рухи підкорені ритму, породили танець – одне з найбільш ранніх проявів людської культури. Все

те, чим жила людина, що її оточувало, відтворювалось в танці: картини полювання, поведки звірів, сутички з ворогами, збір плодів та коріння, риболовля. Не вміючи захищатись від сурової природи, люди приписували їй магічну силу і намагалися задобрити духів, вимолити собі вдале полювання, рясний урожай. Рухи перших танців були примітивними, але, головне, виразними і безпосередніми.

Народний танець – своєрідний літопис життя народу. Людина висловлює в танці свої почуття і мрії, розкриває душу, своє відношення до життя, праці, навколишньої природи. У таких хореографічних роботах, як “На кузні”, “Шевчики” відображені трудові процеси, але це не ілюстрації, а образне зображення. Тут і завзяття, і поезія, і гумор. У подібних роботах висміюються нероби, зазнайки і завжди перемагає справедливість, торжествує добро.

Однією з найдавніших художніх форм народного мистецтва є хороводи. Їх виконання було пов’язане з обрядовими діями: традиційною зустріччю весни (“Веснянки”, “Кривий танець”), відзначенням літа (купальський цикл танців), святом урожаю, зустрічами зимових свят та нового року (“Метелиця”). Веснянки здебільшого побудовані на повільних, плавних рухах. У хороводі дівчата утворюють велике коло, перешикуються в маленькі кола, зірочки, рухаються змійками, ланцюжками. “Подільська метелиця” відзначається стрімким і чітким ритмом, швидкою зміною фігур, різноманітними кружляннями.

Побут, обряди, звичаї, географічні умови – все це знаходить своє відображення в народному танці, впливає на характер пластики. Танці одного народу не схожі на танці іншого, і навіть в одного народу танці різні в різних місцевостях. Наприклад, танці Поділля, Полісся, Центральної України мають спільні риси, властиві українському танцю взагалі, але разом з тим відрізняються яскравими регіональними особливостями. (Наприклад, концертна програма ансамблю “Подільяни” – “Хмельницька моя золота сторона”).

Фольклорний танець – своєрідний пам'ятник культури, який необхідно не тільки оберігати, а й розвивати, збагачувати, пропагувати, переносячи його на сцену. Сценічна обробка народного танцю повинна проводитись через бережне ставлення до багатовікових традицій і таланту народу.

Фольклорний танець, який виконували на околиці села, розрахований на те, що глядачі знаходяться з усіх сторін. Обробляючи фольклорний матеріал, балетмейстер повинен враховувати особливості сценічного майданчика, тобто те, що глядач буде дивитись на танець лише з одного боку.

Побутовому фольклорному танцю притаманні довготривалість, багаторазове повторення малюнків, чого не повинно бути у сценічному варіанті. Як правило, у фольклорному танці беруть участь всі, хто прийшов на гуляння. Одна пара, відтанцювавши, змінює іншу. Так може продовжуватись дуже довго. Різні хороводи, наприклад веснянки, водили годинами, переходячи від села до села і поступово змінюючись. У хоровод включались все нові й нові виконавці. Сучасний балетмейстер повинен враховувати часову тривалість номера й намагатись вмістити в короткий сценічний термін все краще і типове для фольклорного першоджерела. Обробляючи фольклорний танець, слід зберігати його основну форму: чи це круговий, чи лінійний хоровод, чи це “Кадриль”, “Вихиляс”, “Метелиця”, “Коломийка”, чи будь-який інший народний зразок. Звичайно, в процесі сценічного вирішення необхідно удосконалювати, розвивати форми, але не спотворювати їх. Балетмейстер при тому, що зберігає неповторний характер кожного фольклорного танцю, повинен намагатися яскравіше відтворити внутрішню суть, розвинути та збагатити його композицію і пластику. А це спонукає до постійного вивчення зразків народних образів, різних варіантів того чи іншого танцю, що допомагає виявити серцевину, основу даної форми фольклорного танцю. Ось ця основа й повинна стати його головним компонентом.

Сюжетні танці виникли пізніше, ніж хороводи. У цих танцях засобами хореографії відображаються конкретні явища з

навколишнього життя і природи. Назва танцю визначається його змістом: трудові танці – “Шевчики”, “Лісоруби”, “Опришки”, “Аркан”; побутові – “Горлиця”, “Катерина”; танці про тварин і птахів – “Гусак”, “Козлик”, “Бичок” та ін. Сюжетні танці художньо найдосконаліші і найрізноманітніші.

Балетмейстеру дуже важливо при сценічній обробці фольклорного танцю відтворити у постановці ту емоційність, темперамент, образну побудову, яка властива народному танцю.

Найпопулярніші на Україні – “Гопак” та “Козачок”. “Гопак”, в основному, – танець імпровізаційний. Раніше він виконувався виключно хлопцями, які показували свою завзятість. Тепер цей танець виконують дівчата і хлопці разом. “Гопак” може виконувати і один танцюрист (обов’язково хлопець) або два, три та більше. У танці використовують стрибки, присядки та різноманітні запальні, завзяті рухи.

Походження назви танцю “Козачок” пов’язане з життям воїнів-козаків. Основні рухи “Козачка” – “припадання”, “доріжка”, “вихилясик”, “вірьовочка”, “голубці” – виконуються у швидкому темпі. Живе сплетіння їх в окремі фігури утворює візерунковий малюнок тощо.

Загальна композиція “Козачка” має свої давні традиції щодо послідовного чергування окремих фігур, їх повторень. У цьому відношенні “Козачок” відрізняється від “Гопака”. Раніше його виконував один танцюрист – козак, тепер це масовий танець, у виконанні якого основна роль належить дівочій групі.

Життєрадісними і своєрідними є танці областей Західної України. Вони мають свої характерні рухи: “пружинний крок”, “збійка”, “свердло”, “чосонка”, “гайдук-круч”. “Коломийки” та “Гуцулки” відзначаються багатством танцювальних рухів, барвистістю хореографічного малюнка, жвавим темпом виконання, яскравим колоритом.

Працюючи над фольклорним танцем, балетмейстер повинен враховувати його побудову за законами драматургії, щоб він мав чітку композицію: зав’язку, розвиток дії, кульмінацію і розв’язку. При сценічній обробці фольклорного матеріалу

перед балетмейстером повстає ще одне завдання – показати типові риси народу, його самотність.

М.В. Гоголь писав: “Творець балету (тобто хореограф) може брати з них (народних танців), скільки захоче для створення характеру танцюючих своїх героїв”.

Методи відтворення, використання фольклору – різні. В основі їх лежать принципи підходу до фольклорного матеріалу, а саме:

- *буквальне наслідування першоджерела* (використовується, в основному, в навчальній практиці, для виконання в класі. Наприклад, ігри-хороводи “Деся тут була подольночка”, “Женчикок-бренчикок”, “Ой, червоні чобітки” та інші);

- *майже повне наслідування першоджерела, але з деякими змінами* (відповідно до вимог законів сцени і побудови малюнка танцю, для зручності читання глядачем, виключення тривалостей та надмірних повторів, чіткість у виконанні малюнка та рухів. Наприклад, “Ювківська кадрили” в обробці заслуженого працівника культури Ю.І. Кузьменка);

- *майже повне наслідування джерела*, але згідно ігровій природі дітей вносяться також ігрові елементи без порушення строю та лексики танцю, але з внесенням духу театралізації. Наприклад, “Тропотянка” у виконанні ансамблю “Подольничок”;

- *створення нового твору на основі поєднання двох і більше джерел*, але з повним використанням музичного матеріалу, теми та ідеї одного з них. Наприклад, сценка “На кузні” у виконанні ансамблю “Подольничок” (на основі танцю “Ковалів”, записаного в с. Гораївці Кам’янець-Подільського р-ну та гри “У коня”, записаної в с. Старій Ушиці того ж району). У новій роботі “На кузні” музика “Ковалів” збережена повністю, під її варіації виконується весь танець. З “Ковалів” взята лексика та “виробничий процес”, все інше – з гри “У коня”. Ще один приклад – хореографічна сценка “Шкільний сад”. В її основі – танці “Бурячки” (записаний в с. Солобківцях Ярмолинецького р-ну) та “Віз” (Чорноострівський р-н). На основі лексики, теми та ідеї

праці створена сценка “Сад”, яка засобами народного танцю змальовує образ сучасного життя дітей;

– *створення номерів за мотивами фольклорних джерел:*

а) пісень. Наприклад, для маленьких дітей хороводні ігри “А ми просо сіяли”, “Женчичок-бренчичок”, “Ой, є в лузі калина”, “Вийди, вийди, Іванку”. (Збірка “Українські народні пісні для дітей” – К.: Муз. Україна, 1986.) Або “Подільночка” для дівчат середнього та старшого віку, де оспівується образ сучасної дівчини-подільнянки:

“Ой, грай, вигравай, веселії співаночки,
дуже люблять танцювати наші подільночки!”

Майже в кожному селі є гурти, які співають і підтанцювують собі. На основі таких співаночок і поставлена робота “Подільночки”. Інша, вища форма створення образу “Подільночки” присутня в роботі “Подільська веснянка”, в якій звучать мотиви з “Лісової пісні” Лесі Українки;

б) звичаїв, обрядів. Наприклад, “Горщик каші” для дітей старшого віку (постановка Ю.І. Кузьменка), “Братові обновки” у виконанні ансамблю “Подільничик”; сюїта “Подільничики”, створена на основі танців Подільського Придністров’я “Копіруш”, “Вихилас”, “Козачок”. Скріплені сюжетним стрижнем, вони показують змагання дітей старшого і молодшого віку в іграх і танцях. Це перетворює сюїту в маленький балет, створений за народним матеріалом. Ще один приклад – “Українська веселка”, поставлена за фольклорними мотивами Центральної України (“Гопак”), Поділля (“Подільночка”), Прикарпаття (“Гуцулка”), Галичини (“Коломийка”), Буковини (“Голубар”), Полісся (“Поліська полька”), Волині (“Полька-стрибунка”), Таврії (“Таврійська кадрили”).

Як бачимо, фольклор – це безцінне багатство, яке створювалось народом протягом віків. Завдання сучасного хореографа – записувати його і активно використовувати в сценічних постановках. Так буде збережене і розвинуте національне хореографічне мистецтво.

Фольклор Поділля в літературних записах і дослідженнях

Сваричевський А.В.,

м. Хмельницький

Драматичні шляхи багатовікової історії Поділля, сповненої визвольної боротьби народу, “труди і дні” численних поколінь, хвилювання жіночої душі, незгасаючі мрії народу про справедливість, щастя і волю – все це знайшло широке відображення в усній народній творчості.

Звісно, говорити про якийсь окремих, подільський фольклор, як щось замкнуте, не варто. Однак існує низка пісень, дум, оповідей, гаївок, приказок, які найчастіше пов’язані з Поділлям і мають свої специфічні особливості.

Ще в ХІХ столітті деякі дослідники відзначали певну своєрідність подільського фольклору, зокрема “сумовитих і надзвичайно гармонійних пісень”, які “трохи відрізняються від тих, котрі ми звикли чути на Україні”, і в яких “є щось своєрідне і оригінальне, якийсь особливий відтінок, що складає одну з етнографічних особливостей нащадків древніх тиверців і улівців”. А казки і байки, які розповідають подільці, “дуже цікаві і оригінальні, сповнені гумору і витонченої спостережливості” [1].

Оригінальність подільських пісень відзначав Анатоль Свидницький. Він писав, що на Поділлі “пісні прекрасні, цільні”, подільці дуже люблять народну музику і “на Поділлі немає села, в якому не було би декілька музикантів. Звичайні інструменти: скрипка – іноді дві і три, бас, бубон і цимбали” [2].

Усна народна творчість Поділля здавна привертала до себе увагу поетів і письменників, вчених і фольклористів України, Росії, Польщі.

Широко використовували у своїх творах подільський фольклор представники “української школи” в польській літературі, імена яких пов’язані з Поділлям. Так, у поемі “Поділля” (1826) Маврицій Гославський змальовує красу природи Поділля, звеличує героїчні традиції Подільського краю. Друга, найбільша

частина твору – “Народне подільське весілля”, повністю написана на основі народного весільного обряду. Місцеві народні перекази і легенди дали Гославському матеріал для накреслення в третій частині поеми трагічної загибелі в черченських печерах захованих від турків людей [3].

У 1831 році як військовий лікар на Поділлі побував російський вчений-мовознавець і письменник В. Даль. Він відзначив Поділля як край, багатий фольклором. Цю думку Даль підтвердив легендами, записаними в селах Черче, Голенищеве і Чорнокозинці, об’єднавши їх у нарис “Червонорусские предания” [4].

Наприкінці 1846 року Поділля та Волинь відвідав як співробітник Археографічної комісії Тарас Шевченко. Він уважно записував все, що бачив і чув. Багато йому допомагали знайомі. Так, учитель Кам’янець-Подільської міської гімназії Петро Чуйкевич записав до альбому Тараса Шевченка народні пісні “Пливе шука з Кременчука”, “Зійшла зоря ізвечора”, “Ой, Кармелюче, по світу ходиш” [5]. У 1859 р. з’являється перше друковане видання, спеціально присвячене народній творчості Поділля. Це праця Каленика Шейковського “Быт подолян” [6]. А. Свидницький відгукнувся на це видання своєю працею “Великдень у подолян”. Вона була задумана як рецензія на книжку Шейковського в “Основі” (1861). Але рецензія переросла в розгорнуте дослідження українських народних звичаїв, обрядів з детальним аналізом обрядових пісень. Розвідка вийшла дуже серйозною, Іван Франко дуже високо оцінив її.

З юних літ відчув і зрозумів красу народної поезії Степан Руданський. До 1852 року він уже мав двотомний збірник “Народные малороссийские песни, собранные в Подольской губернии”. Через 9 років підготував до друку великий етнографічний опис подільського весілля, а ще через рік упорядкував збірник українських народних пісень з нотами “Копа пісень”. На жаль, жодна з цих праць не була опублікована за життя поета.

На основі зібраних легенд і переказів Степан Руданський створив у 1856 році цикл поезій, які в першій редакції називались “Лірникові думи”, а в другій – “Байки світовії в співах”.

Значний вклад в українську музичну культуру і фольк-

лористику вніс музичний діяч, поляк за національністю, Антон Коціпінський. Він народився в Польщі, навчався у Львові, 1845 року оселився в Кам'янці-Подільському. Відкрив магазин з продажу музичних інструментів і нот, одночасно займався педагогічною діяльністю. Протягом 1845–1849 рр. Коціпінський зібрав багато народних пісень Поділля і опрацював їх. Проживаючи в Києві, 1862 року Коціпінський видав збірку українських пісень “Пісні, думки і шумки руського народу на Поділлі, Україні і в Малоросії”. Основну частину його склали подільські співанки [6].

Протягом усього свого життя збирав і досліджував фольклорні та етнографічні матеріали Поділля Андрій Димінський. У 1869–70-х роках фольклор Поділля збирав Павло Чубинський, письменник, етнограф, фольклорист, автор слів українського гімну “Ще не вмерла України”, а також записували і використовували в своїй творчості Марко Вовчок, Леся Українка, Михайло Коцюбинський, Михайло Старицький та інші письменники.

Отже, Поділля – край дуже цікавий з історичного і етнографічного погляду.

Подільські фольклористи і етнографи внесли велику лепту в національну скарбницю фольклористики. Цю благородну справу продовжили наступні покоління дослідників усної народної творчості.

Література

1. К.М. Путевые очерки Подолии // Киевская старина. – 1884. – Т.10. – С. 50.
2. Свидницький А. Твори. – К., 1958. – С. 427.
3. Кирчів Р. Український фольклор у польській літературі. – К.: Наук. думка, 1971. – С. 146–148.
4. Даль В. Полное собрание сочинений. 1897–1898. – Пб.–М. – Т VII. – С. 269–271.
5. Шейковский К. Быт подолян. – К. – 1859, т.I., 1860. – Вип. 2.
6. Пісні, думки і шумки руського народу на Подоллі, Україні і Малоросії. Списані і переложені під музику А. Коціпінським. Власність видавця в Києві і Кам'янці-Подільському у А. Коціпінського. – 1862.

Українська міфологія в народних піснях Поділля

Хлистун Л.П.,
м. Хмельницький

Поштовхом до цієї роботи стала поява книги В. Войтовича “Сокіл–Род, легенди і міфи стародавніх українців” – перше повне зібрання українських міфологічних вірувань. Видання надзвичайно цікаве, доповнене оригінальними малюнками самого автора, посиланнями на народнопісенні жанри. Після ознайомлення з цим унікальним дослідженням виникла ідея прослідкувати місце міфологічних персонажів в подільському музично-пісенному фольклорі, записаному під час фольклорних експедицій. Аналіз пісень календарно-обрядових жанрів показав, що між міфологічними уявленнями подоян, текстами і наспівами пісень існує тісний зв’язок. Розглянемо пісні за природними циклами.

Зимовий цикл. У стародавні часи наші пращури вважали, що всі процеси земного, а також потойбічного життя і божественного світу, керуються єдиною силою – богом сонця, або Дажбогом. Залишки цього культу відбилися в старовинних колядках, які співали на честь народження зимового бога Сонця, починаючи з 25 грудня за старим стилем. Сама назва пісень – колядка, походить від імені зимового бога сонця – Коляди, що в свою чергу є похідним від слова календар. А в приспівих деяких колядок звучить видозмінений варіант звертання до Дажбога (“Ой, дай, Боже...”).

Наприклад, колядка “*Ой, коло криниці...*” (м. Теофіполь).

Там Ва-силь-ко

Ко-ни - ка па - се

1. Ой, коло криниці зелена трава...

Приспів: Ой, дай, Боже!

2. Там Василько коника пасе.

Приспів

3. Коника пасе, в дудочку грає.

Приспів

4. В дудочку грає, пісню співає.

Приспів

5. Любили його три дівчиньки.

Приспів

6. Перша любила – коня купила.

Приспів

7. Друга любила – дудку купила.

Приспів

8. Третя любила – пісень навчила.

Приспів

Автор книги зобразив на своєму малюнку Дажбога з сонцем в грудях і сонячним ореолом навколо голови. Коло, як символіка сонця, відчутне і в наспіві приведеної колядки, де мелодія ніби двічі обертається навколо опорних звуків. Таким чином, в мелодії утворюється коло, що дає підставу для визначення цієї мелодії як колової, або кругової.

У старовинних колядках і щедрівках часто згадуються небесні світила – Сонце, Місяць, зірки, що асоціюються з членами родини: ясен місяць – з господарем, ясне сонце – з господинею, а ясні зірки – з маленькими діточками.

Наприклад, щедрівка “Ой, на горі теслі тешуть”
(м. Тернопіль).

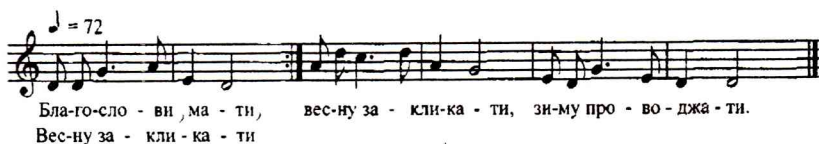

1. Ой, на горі теслі тешуть.
Приспів: Щедрий вечір, добрий вечір!
2. Теслі тешуть, церкву строять.
Приспів
3. В цій церковці – три віконці.
Приспів
4. А у першому віконці – ясний місяць.
Приспів
5. А у другому віконці – ясне сонце.
Приспів
6. А у третьому віконці – ясні зорі.
Приспів

Мелодія цієї пісні має колоподібний курс, пов’язаний з сонячним культом.

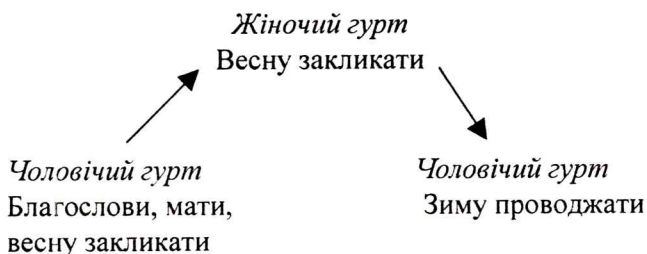
Весняний цикл. Весняний бог сонця на ім’я Ярило зображений В. Войтовичем в ореолі чотирьох сонячних променів, два з яких виглядають із-за його спини з жіночим і чоловічим обличчям. З настанням весни все повинно бути в парі, тож зверталися люди з весняними закличками до щасливого подружжя зі схожими іменами – Лади і Ладю. Ніжна і чарівна Лада вважалась богинею світової гармонії, Всесвіту, краси і любові, а також Великою матір’ю всього суцього. У весняних закличках, які співались з високих місць, її називали матір’ю Ладю, або просто матір’ю.

Наприклад, заклична веснянка “*Благослови, мати, весну закликати*”.

1. Благослови, мати, весну закликати,
Весну закликати, зиму проваджати.
2. Весну закликати, зиму проваджати,
Зимоньку – в візочку, містечко – в човночку.

Мелодика цієї широко відомої заклички, яка звучить в двох регістрах на відстані ч.4, сприймається діалогічно (ніби у виконанні чоловічих і жіночих голосів):

Подібний антифонний (тобто почерговий) спів свідчить про інший, ніж в зимових піснях, тип мелодики, а саме діалогічний, стрибковий, який символізує раніше згадуване божественне подружжя.

Якщо в закличках звертались до богині Лади, то в хоровадних веснянках, які водились від Великодня до Вознесіння, оспівувався її чоловік. Ладо був богом вірного подружжя та родинної злагоди, весілля і кохання. Це на його честь звучали приспіву у веснянці: “Ой, дід-Ладо...”, де слово дід означало сімейний родовід від далеких прадідів.

Наприклад, веснянка “*А ми просо сіяли*”.

Діалогічний хоровод, який супроводжував цю пісню, дуже яскраво відобразився на її мелодиці, теж діалогічний з регістровими переключками і притоптуваннями в кінці фраз:

1-й гурт

А ми просо сіяли, сіяли,
Ой, дід-Ладо, сіяли, сіяли.

2-й гурт

А ми просо витопчем,
Ой, дід-Ладо, витопчем.

Літній цикл. Улітку бог сонця мав ім'я Купало, бо в день літнього сонцестояння (24 червня за старим стилем) розпочинається купальний сезон. Купало – це бог молодості, краси, земних плодів і шлюбу. У В. Войтовича він зображений молодим парубком у віночку, який поливає водою дівочий хоровод. Поклоніння богу Купало відобразилось в багатьох купальських піснях, пізніші зразки яких дійшли до наших часів. Обрядові дійства втратили свій ритуальний характер і переросли в розваги молоді з жартами, гаданнями, іграми і хороводами.

Наприклад, жартівлива купальська пісня *“Ой, на Купала гуска в борщ упала”*.

Хлопці:

1. Ой, на Купала гуска в борщ упала,
Дівки не поспіли, хлопці гуску з'їли.

Дівчата:

2. Ой, там під мостом пливла жаба з хвостом,
Хлопці зловили жабу і зварили.
3. Хлопці витягали – зуби поламали.
Хлопці – граблями, дівчата – зубами.

Мелодика цієї купальської пісні, ніби народжена під палаючим сонцем, має потрійний коловий рух з плавними поступовими ходами вгору і вниз.

Осінній цикл. Для наших предків велике значення мали символи, пов'язані з поклонінням врожаю, зерну, хлібу. Вони вірили в Дідуха – доброго духа родючості нив і добробуту. Під час обжинок дідух (тобто обжинковий сніп, виготовлений з останніх колосків) ніс до села кращий жнець. Разом з кращою жницею, яка одягала на голову обжинковий вінок, також сплетений з останніх колосків різних рослин, вони йшли попереду всіх жінок, співаючи урочисті обжинкові пісні.

Наприклад, обжинкова пісня *“Котиться вінок з поля”*.

1. Котиться вінок з поля
Аж до панського двору.
2. Вийди, пане, з покою
Із білою рукою.
3. Зніми з мене віночок,
Дай грошей на таночок.

Рослинна тематика цієї обжинкової пісні знаходить своє зображальне втілення в її мелодиці, яка має звивистий, обвиваючий малюнок, що нагадує хвилеподібним рухом заплетений вінок.

Таким чином, міфологічна основа народних пісень, яка відображає постаті найважливіших язичеських богів, знайшла втілення не тільки в текстах пісень, але й у їхній мелодиці: культ сонця – в колових рухах зимових і літніх пісень; сімейний дует Лади і Ладю – в перекличках веснянок, плавних хвилеподібних наспівах.

Народні художні промисли: минушина і сучасність

Стан Т.С.,

м. Хмельницький

Про народні ремесла та художні промисли на території нинішньої Хмельниччини як історично зумовлені організаційні форми народного ужиткового мистецтва відомо з XVI ст. Їх осередки утворювались на основі ручної праці народних умільців, майстрів, які проживали в сільській та міській місцевостях. Виникнення і розвиток художніх промислів були пов'язані з наявністю природних матеріалів у конкретній місцевості, що застосовувались у виробництві (глина, лоза, дерево, камінь), а також з традиціями краю, спадкоємністю поколінь умільців та майстрів, побутовим і обрядовим призначенням використання виробів. Оскільки основними галузями господарства і заняттями населення були землеробство, рибальство, мисливство, бджільництво, то для здійснення цієї діяльності селянство протягом тривалого часу задовольняло свої потреби власними виробами. Крім забезпечення себе необхідними засобами для ведення домашнього господарства, умільці та майстри оздоблювали одяг, житло, предмети домашнього вжитку. Також виготовляли вироби для задоволення замовлень своїх односельців та для продажу на місцевих ярмарках. Таким чином, кустарні

промисли і ремесла з обробки дерева, металу, каменю, глини, кістки, шкіри, вовни, волокна з допоміжних видів господарської діяльності поступово перетворювались в основні і зосереджувались в руках тих майстрів, які досягали найвищої якості виконання. Майже кожне село, містечко мало своїх ковалів, гончарів, шевців, ткачів, кравців, столярів, які виготовляли та оздоблювали вироби на замовлення. У міській місцевості із числа міщан кустарними промислами займались переважно євреї. Нерідко у містах і містечках виникали майстерні шевців, чоботарів, столярів, де ремеслом займались протягом року і навчали учнів.

Найбільш поширеними промислами та ремеслами у XVIII–XIX століттях на території Подільської губернії, що утворилась у 1795 році і до складу якої входило 10 волостей, були гончарство, ткацтво, лозоплетіння, вишивання, різьблення по дереву, писанкарство, ковальство, плетіння з соломи, лози, очерету, курудзиння. У сільській місцевості спеціальних окремих приміщень для занять художніми промислами, артільної системи не існувало. Майстри виготовляли свої вироби у домашніх майстернях: окремих кімнатах житла чи надвірних побудовах. Існуючі в містечках майстерні ремісників не перешкоджали виробництву сільськими майстрами порівняно недорогих речей декоративно-прикладного значення. Великий вплив на створення і функціонування осередків ремесел мали родинні традиції, коли батьки працювали разом зі своїми дітьми, передавали їм основи технології, секрети майстерності, а ті продовжували виробництво, додаючи виробам нових відтінків і елементів.

До середини XIX ст. ремесла і промисли знаходились на початковій стадії свого розвитку. З другої половини XIX ст. з розвитком промислового виробництва в умовах конкуренції активніше почало розвиватись кустарне виробництво.

У 1909 р. жіночим гуртком “Робота” у м. Кам’янці-Подільському було створено виставку домашніх промислів, а у 1910 у м. Проскурові (тепер Хмельницький) відбулася сільсько-господарська виставка, де у відділі кустарної промисловості демонструвались різні види ткацтва, вишивки, гончарства з

половини губернії. Завдяки цим виставкам було привернуто увагу земства до кустарних промислів з метою покращення їх становища. У березні 1912 р. Подільський губернатор звернувся до земської управи з проханням вияснити питання про скликання з'їзду кустарних майстрів, на якому б намітілись головні заходи щодо сприяння розвитку місцевої кустарної промисловості.

Управа в свою чергу винесла на розгляд II-го земського зібрання липневої сесії 1912 р. детально розроблену доповідь, метою якої було глибоке ознайомлення з економікою і технікою кустарних промислів. Також виступила за проведення кустарних виставок, виділивши на збір експонатів 550 карбованців. Ці заходи сприяли підтримці промислів, однак Перша світова війна сповільнила їх розвиток.

За часів радянської влади уряд звернув увагу на розвиток промислів і ремесел, але як на окремі види мистецтва. У першій половині XX ст. промислові вироби витіснили кустарне виробництво. На території Хмельниччини гуртовий характер виробництва художніх виробів не набув поширення. Предмети декоративно-ужиткового призначення, в основному, створювались окремими майстрами або сім'ями.

У записках Кам'янець-Подільського інституту народної освіти дослідник В. Геринович відзначав, що у 30-х роках XX ст. "Найбільше... розвинений промисел ткацький, шевський, дерев'яний і ковальський, менше – кравецький, кушнірський, гончарський, шкіряний... Ткацький промисел дуже популярний, немає майже ні одного населеного пункту, де б не було ткачів... Шевство поширене найбільше у Смотричі, Дунаївцях, Сокольці, Старій Ушиці, Калюсі. Гончарський промисел концентрувався головню у двох районах: Зіньківським і Смотрицьким... Каменярський промисел поширений на Ушиччині: виробляють комини, точила, бруски, пам'ятники, жолоби, хрести та мацейви (єврейські кам'яні пам'ятники). Дерев'яний промисел розвинений найбільше на Ушиччині: продукція - сани, вози, бочки, вулики, сита, ложки, ярма, екіпажі" (Геринович В. Кам'янецьчина. Частина друга. Населення і його економічна діяльність. Записки

Кам'янець-Подільського інституту народної освіти. – Т.2. – Кам'янець на Поділлі, 1927).

Значні зміни для розвитку народних художніх промислів були спричинені Постановою ЦК КПРС “Про народні художні промисли” від 17 лютого 1975 р., де містилася низка суттєвих положень та вимог, які визначали майбутнє народного мистецтва. У ній вказувалось, що поряд з науково-теоретичним аспектом справа народних художніх промислів має велике економічно-виробниче значення, а недовантаженість сільського населення взимку та наявність місцевої сировини і традиції її обробки створюють найширші можливості для розгортання художніх промислів. Було передбачено в усіх областях проведення науково-практичних конференцій, а з метою популяризації кращих зразків народного мистецтва видавались альбоми, листівки про різні види народних художніх промислів.

Гончарство розвивалося в місцевостях, де видобувалась відповідна для цього промислу глина. На території нинішньої Хмельниччини збереглись поклади білої глини на околицях м. Кам'янця-Подільського, чорної – у смт Меджибожі Летичівського р-ну, червоної – у смт Смотричі Дунаєвецького р-ну. Осередками гончарного промислу були Смотрич, Городок, Купин, Заміхів, Мінківці, Зіньків, Митківці, Шрубків, Миколаїв, Сатанів, Адамівка, Кам'янець-Подільський. У кінці XIX ст. у Проскурівському повіті гончарством займалося 10 дворів (12 майстрів), Ушицькому – 150 дворів (277 майстрів), Летичівському – 410 дворів (521 майстер), Кам'янецькому – 46 дворів (53 майстра). За кількістю майстрів на початку XX ст. повіт займав перше місце в Україні (2 850 чол. із 15 073 чол. зі всієї України). У кінці ж XX ст. кераміку Хмельниччини представляло 27 гончарів, з яких 7 (найбільша кількість) з с. Адамівки Вінковецького району. Перша згадка про адамівських гончарів зустрічається в архівних документах XV століття. Як окреме село Адамівка виділилась у другій половині XVIII ст. Його населення села мало дуже малі наділи землі і тому заняття гончарством набуло масового характеру. До 1917 року в селі Адамівці гончарством займалось майже 200 сімей, приблизно 600 робітників, причому це було їх головним заняттям.

Глину добували у спеціальних шахтах. Деякі з них знаходились на глибині 20 метрів, закладка такої шахти коштувала 30 крб. За рік з неї вибирали 3 тисячі підвід глини, а з однієї підводи виходило 350 горшків. Розмальовували посуд за допомогою тоненької щіточки (описки) брунатно-фіолетовою глиною (червінню), яка добре виділялась на жовтому тлі. Адамівський посуд мав шанувальників у багатьох губерніях царської Росії, в Москві, Петербурзі і навіть Румунії. Знаменитий майстер Яків Бацуца надіслав свої вироби у 1914 році до Петроградського музею етнографії і одержав за них 30 рублів золотом. Його дочка Олександра Пиріжок стала гідним продовжувачем батьківського ремесла. Її діяльність як заслуженого майстра народної творчості – це цілий розділ в історії художніх промислів Поділля. Вироби майстрині експонувались на численних виставках, зберігаються у багатьох музеях України і в тому ж таки музеї в Петербурзі поряд з батьковими. На 80 році життя майстриня померла, і спадковість у ремеслі на цьому перервалася. Певний час в Адамівці активно і плідно працювали гончарі Гаврилюк Г.М., Шевера Г.Д., Матушак І.І., Зозуляк М.О.

Особливе місце займала кераміка, яку виготовляли в Зінькові Кам'янецького повіту і яка не мала на той час аналогії не тільки в Україні, а й у сусідніх країнах. Вона тонка, легка, природного жовто-рожевого кольору, не покрита поливою. Форми її витончені і різноманітні. Геометричні орнаменти наносили на верхню половину посудини коричневою глиною кругами, під ними малювали мілкі фігурки тварин. На нижній частині посудини і на стінках мисок зображали більші фігурки тварин та людей (Зарембский А.И. Народное искусство подольских украинцев. – Л., 1928. – С. 42–43).

Найбільш відомими були Сатанівські гончарі, цех яких утворився у XVI ст. Вони виробляли горшки, глечики,ринки, миски, макітри, підсвічники, дитячі іграшки. Своїми виробами забезпечували потреби містечка, а також вивозили їх на ярмарки в міста Подільської губернії та за її межі, оскільки через Сатанів проходив торговий шлях з Галичини до м. Києва.

Найбільшим попитом користувались розписні смотрицькі миски, особливо з асиметричною композицією “Птах на гілочці вишні”.

У фондах Хмельницького обласного краєзнавчого музею зберігаються вироби Пиріжок О.Я. з Адамівки, Бороздзянського Г.Д., Білоогого К.П. зі Смотрича, виготовлені в середині ХХ ст. Крім них у Смотричі працювали талановиті майстри Небесний Т.М., Карпович К.Я.

Із сивої давнини відомі таємниці димленої кераміки. Такі вироби випалювались і в Меджибожі Г.І. Пилипчуком, А.Т. Коробочкою та ін. Димлена кераміка має чорний чи сивий, в залежності від випалу, колір. Такий посуд не розписують, його прикрашають лискуванням. На напівсухий черепок гладеньким камінцем наносять, як правило, геометричний орнамент, який після обпалу створює дивовижну гру світла і тіні.

Сьогодні в області працюють поодинокі гончарі. Колективно трудяться тільки на Полонській фабриці художньої кераміки та в гончарній майстерні Шустера Д.М. і Печеного М.С. у м. Кам'янці-Подільському.

Гідно була представлена прекрасними білими керамічними виробами на всеукраїнських виставках сім'я Білих: Павло Федорович, Світлана Павлівна, Марія Антонівна (м. Кам'янець-Подільський). Неодноразово виставлялись Карпович Микола Миколайович, Решетник Євген Олександрович (м. Хмельницький), Печений Михайло Степанович, Шустер Дездерій Михайлович (м. Кам'янець-Подільський), Островський Микола Миколайович (сміт Меджибіж). Гома Галина Іванівна (м. Хмельницький) неодноразово побувала зі своїми керамічними виробами на виставках у Польщі, Швеції, Сполучених Штатах Америки. Вона нагороджена міською премією імені Б. Хмельницького за популяризацію гончарного народного мистецтва в споріднених містах. Сьогодні в Хмельницькому виготовляє сувенірну продукцію (дитячі іграшки) сім'я Куркчі: Людмила Іванівна Нікітюк та її доньки Олена і Дар'я.

Цікава історія килимарства. Перші відомості про килими українського виробництва зустрічаються в документах XVI сто-

ліття, де згадуються коверці, ліжники, коци. Назва “килим” з’явилась на Україні у XVII столітті.

Письмові джерела свідчать про те, що у XVI ст. виробництво килимів існувало при окремих поміщицьких дворах на Київщині, Волині й Поділлі.

Для Поділля характерні гладкі двобічні килими, виконані полотняним переплетінням. Узор виконують вручну технікою перебору, тому контури візерунка завжди прямолінійні, а орнамент – геометричний або геометризований. Основа килима здебільшого конопляна, рідше льняна чи вовняна, але утік завжди з різнокольорової вовни.

У XVIII ст. фабрики з виробництва килимів існували в містах Ямполі і Сатанові, а на початку XIX ст. – у с. Байбузівці та м. Саврані.

У фондах Кам’янець-Подільського історичного музею-заповідника зберігається колекція килимів XVIII–XIX ст. Для килимів Східного Поділля (колишні Ямпільський, Ольгопільський, Брацлавський та Балтський повіти) характерні геометризovanі рослинні орнаменти. Килими, так звані залавники, мають видовжену форму: ширина – 1 м 40 см або 1 м 80 см, довжина – 5 м і більше. Широка кайма найчастіше неоднакова з центральним полем кольору. Узором кайми є переважно геометризovана гірлянда з ламаною лінією стебла, від якого відростають великі, дуже стилізовані, квіти та відносно малі за розмірами листочки. Рідше зустрічаються килими-залавники, де узором кайми є восьмипелюсткова розетка.

Про популярність ткацтва на Поділлі свідчать археологічні знахідки та статистичні дані початку XX ст. Цим ремеслом займалось 3 327 чоловік у 2 553 господарствах. Найбільш поширеним було ткацтво у Пашковецькій (села Олешин, Іванківці), Малиницькій (Мацьківці, Шаровечка) і Шарівській (Жилинці, Баламутівка) волостях. Основні ткацькі матеріали – конопля і льон. Коноплю вирощували в місцевих господарствах, а льняне прядиво переважно завозилось з Волинської губернії. Використовували також овечу вовну, яка йшла на виробництво сукна, ряден, верет, а в другій половині XIX ст. – фабричне прядиво та нитки, з яких виготовляли полотно.

Ткали чудові килими. Найпоширенішим килимарство було в селах Ушицького повіту та Сатанові. У Сатанові діяв навіть ткацький цех. Наприкінці XVIII – початку XIX ст. він славився своїми талановитими ткалями, які виготовляли на продаж килими з рослинним та геометричним орнаментом.

Найбільш складною композицією і багатством мотивів відзначались килими центральної частини Поділля, зокрема с. Кудринців. Їхній характерний прийом – членування площі виробу на горизонтальні смуги і заповнення їх геометричними узорами. У деяких килимах збільшеними розмірами і характером орнаменту виділяється середня смуга. Орнамент складається з ромбів з гачкуватими виступами, широко використовуються східчасті і зубчасті мотиви у вигляді клинців тощо. (Нариси з історії українського декоративно-прикладного мистецтва. – Л.: Вид-во Львів. ун-ту, 1969. – С. 70–72).

Поширеним було ткацтво і в Старокостянтинівському районі (Самчики, Малашівці, Чорна, Райки, Северини, Мартинівка, Губин, Лажева, Баглаї, Воронківці, Стецьки).

Співробітниками Нетішинського історико-краєзнавчого музею виявлено ткацький осередок у с. Нарайівка Славутського району. На початку XX ст. тут ткацький верстат був майже у кожній сім'ї, а в 50-х роках в селі налічувалось уже тільки з десяток верстатів. Ткали полотно, намітки, рушники, рядна, доріжки, килими. Сьогодні там 6 ткаль: Борилук М.О., Глибович Л.В., Дзюбак М.Н., Ковальчук Г.С., Ковальчук Н.П., Панчук Н.В. Для цього осередку характерні килими “квітами”, “в пасочки”, “ножичками”. Вони вирізняються геометризованим квітковим орнаментом: на темному тлі пасок яскравих (червоних, рожевих, синіх, оранжевих) квітів із зеленим листям.

Останнім часом ткацтво відроджується. Творчо працюють майстри цієї справи у м. Кам'янці-Подільському (Попович Л.В.), с. Самичках (Шнайдер Б.П.), м. Хмельницькому (Напиткіна Г.П.).

Займались на Поділлі і вишиванням. Вишивкою прикрашали одяг: жіночі і чоловічі сорочки, рушники, головні убори. Вишивали білими, чорними, червоними і синіми нитками. Протягом часу змінювалась техніка вишивання, нитки. Так, у XIX

ст. вишивали переважно “низю”, особливо в районах Подністров’я, “рахунковою гладдю”, “вирізуванням”, “мережкою”. На початку ХХ ст. поширення набувала більш проста техніка – “хрестиком”. У ХІХ ст. використовували фарбовані чорні, темно-червоні з крапленням жовтого вовняні нитки в техніках “низь”, “ретьязь”, а також льняні нитки в техніках “вирізування” і “мережка”.

Традиції вишивки передавались з покоління в покоління. У народних повір’ях вишивкам на одязі надавали значення оберегів. Саме такі вишивані вироби знаходяться у фондах музеїв області. Вишивальниці не об’єднувались в артілі. Кожна з них працювала окремо або спільно зі своїми дочками. Вишивали, в основному, для власних потреб або на замовлення родичів, односельчан.

Сьогодні в області трудиться понад 200 майстринь. Найвищої майстерності досягли, зумівши зберегти традиції подільської вишивки, Блажчук Л.С. (м. Кам’янець-Подільський), Кульпа З.С. (м. Городок), Лесь Т.С. (м. Хмельницький), Мاستіпако С.І. (м. Летичів), Савчук Л.М. (м. Нетішин).

Осередком вишивання області є Грицівське вище художнє професійно-технічне училище у Шепетівському районі, яке готує майстрів вишивки. У ньому працюють 6 майстрів-вишивальниць. Щорічно училище закінчує 10 випускників-вишивальниць, які володіють традиціями вишивання різних регіонів України. Викладачі, студенти виконують замовлення населення області, вишивають одяг, рушники, скатертини, серветки, виготовляють народний сценічний одяг для творчих колективів.

У 1969 р. в с. Самчиках Старокостянтинівського району було створено студію “Просвіт”. Вона об’єднала групу самодіяльних художників: О. Пажимського, Г. Раковського, В. Раковського, П. Кузьмич, В. Пасічник, М. Юзвук та інших, які створили свій неповторний стиль декоративного розпису, що отримав назву “самчиківський”. Вихідною точкою сучасних розписів цих майстрів став улюблений мотив дерева життя як такого, або у вигляді вазона з зображенням квітів, казкових птахів, звірів. Народні майстри є постійними учасниками багатьох всеукраїнських та обласних виставок. У селі понад 10 років працює дитя-

ча школа декоративно-прикладного мистецтва, в якій навчається 35 дітей. Вони теж досягли певної майстерності декоративного розпису і є переможцями дитячих виставок. Самчиківський розпис був широко представлений у 2002 р. на мистецькій акції “Мистецтво одного села” у м. Києві (Український дім).

У XVIII–XIX ст. у південній частині Волині (територія нинішнього Полонського району Хмельниччини) були поширені промисли, пов’язані з лозоплетінням, оскільки ця місцевість багата верболами. Лозу використовували для виготовлення кошиків, корзин відповідно до господарських потреб. Майже в кожному селі були майстри цієї справи, які крім ужиткових речей виготовляли ще й декоративні прикраси, меблі, хлібниці, іграшки. Лозою обплітали бутлі, пляшки, банки. Сьогодні у Полонному працює колективне підприємство “Маяк”, яке виготовляє понад 120 видів виробів лозоплетіння. Серед них – вази, кошики, кашпо, хлібниці, цукорниці, декоративні панно, крісла-гойдалки, столи, стільці. Ці вироби користуються попитом на вітчизняному ринку, а також у Чехії, Прибалтиці, Росії, Молдові, Казахстані. Сьогодні в цеху працюють майстри Писаренко Т., Малиновська Л., Заблоцька Н., Мосієнко Л. Цех виробляє в рік 450 тис. виробів на суму 200 тис. грн.

В області нині працює майже 50 майстрів, які виготовляють вироби з лози, рогами та соломи. Найбільше їх у Деражнянському, Полонському, Красилівському районах.

У північних районах області на території, де переважно ростуть ліси, збереглися столярні ремесла. Столяри виготовляли двері, віконні рами, столи, ослони, скрині, стільці, мисники, прядки, веретена, хлібні лопати, вулики, драбини, верстати тощо. За допомогою художньої різьби, випалювання, випилювання прикрашали свої вироби.

Сьогодні в області художньою обробкою дерева займаються лише окремі майстри, які в основному виготовляють сувенірну продукцію. Їх – біля 100 чоловік. Найбільше різьбярів у Деражнянському, Красилівському та Городецькому районах, містах Кам’янці-Подільському та Хмельницькому. Серед них – Возний О.П. (с. Самчики), Гігаурі А.С., Грищенко Л.Г., Капе-

люх М.К., Стефук Р.П. (м. Хмельницький), Радюк Л.Л. та Радюк В.Л. (м. Городок), Лящук В.В. (м. Ізяслав).

Незважаючи на фрагментарне дослідження й опис осередків народних художніх промислів Хмельниччини різними дослідниками і авторами, все ж таки до цього часу вони залишаються в основному не дослідженими, а наявні відомості про них не систематизовані, а інколи навіть містять протиріччя і тому потребують детального глибокого вивчення.

Проблеми розвитку традиційного народного декоративно-прикладного мистецтва Хмельниччини

Пажимський О.М.,

с. Самчики Старокостянтинівського р-ну

Фольклор, буквально народна мудрість, – це народне знання, народна творчість, культура.

Українська народна культура – самобутнє неповторне явище, яке включає такі види мистецтва, як народне килимарство, народне гончарство, притаманні саме українцям. Цього не було в Росії. Поляки навчились виготовляти килими від українців. Українські килими згадувались римськими істориками ще за доби навали гунів, не кажучи вже про Київський період історії.

Український народ має прадавню культуру з часів Трипілля. Чого вартий трипільський меандр “безкінечник”, який греки приписали собі. У народному мистецтві закована вся наша багата тисячолітня історія. Народне мистецтво є формою самозбереження української нації протягом віків. Це – дохристиянські традиції культури предків зі своїми звичаями, віруваннями, символікою, орнаментом, що і до сьогодні є оберегами нації.

Прийшла християнська культура, і народ, маючи своє давнє народне мистецтво, переосмислив його на свій лад.

Твори народного мистецтва – це національне середовище, в якому українець відчуває себе комфортно, отримуючи

душевну рівновагу. Але як зберегти й передати нащадкам надбання національної культури – народне мистецтво, що творилось протягом тисячоліть українським народом? Що ми повинні зробити сьогодні? Що ми втратили у нас на Хмельниччині з народної культури, народного традиційного декоративно-прикладного мистецтва, яке супроводжує наше життя? Що ми повинні зробити для його відродження?

Вважаю, що втратили, забули багато. Насамперед, народне ткацтво і килимарство, традиційну вишивку, мальовку (розпис), народний іконопис, розпис на склі (в тому числі й ікону), народну картину, вишиту народну картину, гончарство (кераміку) тощо. На жаль, як стверджує мистецтвознавець В. Даниленко, в Україні не вироблено теорії народного мистецтва.

Ми не змогли концептуально (правильно) на двох останніх виставках декоративно-прикладного мистецтва в художньому музеї назвати те, що ми показуємо, бо серед розмаїття творчих робіт були твори різних напрямків. У каталозі виставки 22 січня–12 лютого 2004 року “Духовні скарбниці” її тему викладено так: “Народне та декоративно-прикладне мистецтво Хмельниччини”, що не повністю відповідає виставленим роботам. Адже там були твори як дійсно народного традиційного й професійного декоративно-прикладного мистецтва, так і самодіяльної художньої творчості. Тема виставки повинна була звучати так: “Народне традиційне і професійне декоративно-прикладне мистецтво й самодіяльна художня творчість Хмельниччини”. Сьогодні декоративне мистецтво складне, багатогранне художнє явище, яке включає народне традиційне, професійне мистецтво і самодіяльну творчість. Між ними є тісні взаємозв'язки і суттєві розбіжності.

Отже:

1. Народне традиційне декоративно-прикладне мистецтво живе на основі народної спадковості традицій і розвивається історично як колективна художня діяльність. Вона має глибинні національні зв'язки з історичним минулим, ніколи не розриває ланцюжок локальних (місцевих) і загальних образотворчих законів, які передаються з покоління в покоління, збагачуються новими елементами.

2. Професійне декоративно-прикладне мистецтво – це результат творчості людей зі спеціальною художньою освітою – художників-професіоналів, які працюють, наслідуючи народне мистецтво.

3. Самодіяльна художня творчість – непрофесійна творчість широких народних мас, творчість, а не традиційне мистецтво. Самодіяльні умільці працюють не за законами народної традиційної творчості, а в силу своїх обдарувань, власного світосприйняття. Вони наслідують професіоналів, але не володіють професійними знаннями. Їх поява – явище радянської доби, результат політизації життя, бо, наприклад, в ХІХ ст. творчість народу могла бути лише традиційною, що базувалися на його прадавніх національних традиціях. Народ віддавна у природі, світі рослин, звірів, птахів шукав символи свого повсякденного життя, характерів, настроїв або алегоричні образи окремих понять, конкретних та легендарних подій.

Самі тільки українські народні назви квітів є невичерпним матеріалом для дослідження народних уподобань, натхнення народних майстрів у творенні своїх виробів: петрів батіг, косарики, нічна свічка, дивина, розпатлана наречена, покрівець, грицики, миколайчики, свинорий, серпоріз, зозулині сльози, вовче лико, котики, страхополох, оман, русалчин гребінь, гадюча цибуля, чортів тютюн та багато інших.

Подібні символічні образи й алегорії закріплені і в українському образотворчому фольклорі (декоративно-прикладному мистецтві) – вишивці, ткацтві, кераміці, витинанці, декоративному розписі (мальовці), різьбленні, писанках.

Народний майстер використовує у своїй творчості усе багатство усного фольклору – пісень, казок, легенд, переказів.

Іван Франко писав: “Маляр дає нам враження кольорів, поет викликає тільки спомин кольорів; маляр апелює безпосередньо до змісту, поет – до уяви”. А Микола Гоголь говорив про творчість так: “Фантазія під собою повинна мати реальний ґрунт, що на груші можуть рости золоті груші – це фантазія, а от, що груші ростуть на вербі – це нісенітниця”. Він обстоював думку, що витвір фантазії набуває справжньої мистецької ваги

лише тоді, коли фантастичне у ньому співіснує з реальними деталями життєвої вірогідності.

На фантазування, на алегорії, на символи, образи особливо багата українська народна культура. Народний майстер декоративно-прикладного мистецтва без цього не може відбутись. Це – основа народної творчості. Це – духовний світ народного майстра.

Найбільший розквіт народного традиційного декоративно-прикладного мистецтва припадає на XIX – поч. XX ст. і найбільший його занепад почався з 20-х років цього ж XX ст. За даними земств у 1909 році, наприклад, на Поділлі гончарством займалося 2 667 осіб, понад 20 000 – ткали. У Волинській губернії найбільшим осередком обробки шкіри було с. Самчики Старокостянтинівського повіту. Сільське середовище, без перебільшення, було мистецьким: одяг, хати, інтер'єри хат, знаряддя праці, предмети побуту, все було не просто оздоблене, а прилучене до космологічного макрокосмосу народної культури. Кожна дівчина в селі вишивала. Захопленість селян мистецтвом свідчить про зростання фольклорної активності в Україні кінця XIX – поч. XX ст. Після 20-х років XX ст. спостерігається загальне її зниження. Причини відомі.

І тільки у 1970–1990 роках почалося відродження. З'явилося багато народних майстрів – яскравих індивідуальностей, які стали відроджувати втрачені традиції місцевих осередків народного традиційного мистецтва. У творчості майстрів відчутніше зазвучала християнська релігійна і язичницька тематика, твори стали більш розкутішими у виборі сюжетів (тем) тощо. Прикладом цього є відроджений розпис у Самчиках.

Кожен історико-етнографічний район України у процесі історичного і культурного розвитку виробив свої характерні орнаментальні мотиви і композиції, специфічні техніки виконання. Це ті елементи, що зумовлюють художні особливості творів в системі інших локальних центрів України. Крім того у межах етнографічних зон (регіонів) формувалися локальні (місцеві) осередки. Часто село від села, одна вишивальниця від іншої різнилися характером творчості.

Сьогодні викликає занепокоєння занепад основного жанру декоративно-прикладного мистецтва – вишивки, адже ведучою технікою виробів стає лише один “хрестик”, і це при тому, що відомими в Україні є понад 400 технік. Кожна місцевість має свої улюблені засоби виконання, традиційне кольорове вирішення. Але традиційність втрачається, набувають поширення не характерні Поділля чи Волині техніки, види, сюжети.

Подільська вишивка завжди характеризувалася винятковою тонкістю, чистотою виконання різних технік поверхневого шитва – так звана “поверхниця”, “низинка”. А сьогодні зовсім зникли з виставок роботи, виконані гаптуванням – “двосторонньою гладдю рослинного орнаменту”. Обласний краєзнавчий музей має чудові екземпляри одягу Поділля й Волині, оздоблені вишивкою майстринь цих етнографічних регіонів. Але чи вивчають ці твори високого народного мистецтва сучасні майстрині? Чи переймають узори, аби зберегти традиційність?

Зовсім втрачено килимарство та унікальне народне традиційне мистецтво – гончарство. Незаперечні, славні традиції мали гончарі Поділля. Наш край мав свої, лише йому притаманні, художньо-стилістичні особливості. У Львівському історичному музеї зберігаються 87 зразків кераміки із найвідоміших осередків гончарства – Адамівки, Заміхова, Зінькова, Кудринців, Смотрича, Меджибожа, Летичева, Ставниці, Пирогівки, Миньковець. Переважає посуд природного кольору черепка (глина) з геометричними і рослинними мотивами, розписаний червоною або білою глиною. Серед цих керамічних виробів – унікальні роботи видатного народного майстра Адама Бацуци з Адамівки, який розмальовував свій посуд темно-коричневою вохрою по природному кольорі глини сюжетними композиціями, довільно розміщеними по всій поверхні посуду. В Адамівці на початку ХХ ст. гончарством займалося 200 родин, приблизно 600 чоловік. За день дорослий майстер виготовляв 50–60 горщиків.

Відомі майстри – Адам Бацуца, Яків Бацуца, Бугаз, Касіянчук. Традиції Якова Бацуци продовжила його дочка Олександра Пиріжок. У 1967 р. їй було присвоєно звання “Заслуже-

ний майстер народної творчості”. Роботи Олександри експонувалися в Англії, Канаді.

Відомі майстри Смотрича – Роман Чевоняк, Петро Білоокий, Максим Небесний, Микола Ляска, Микола Бродзянський, Дмитро Качуровський. У 80-ті роки XIX століття творив Микола Карпович.

Все це в минулому. Сьогодні на виставках робіт гончарів майже немає. Традиції іграшки розвиває лише родина Нікітюків.

Необхідно відкривати школи гончарів, килимарів і т.д.

У 20-і роки в Кам'янці-Подільському існувала школа, котра готувала майстрів кераміки. Може це зробити в системі профтехосвіти, де вчилися би килимарству, гончарству, вишивці, різьбі по дереву, художньому ковальству, розпису, плетенню тощо? Нині Грицівське профтехучилище готує майстрів деяких місцевих промислів, але чи на базі локальної традиції, чи розвиває її?

Хочу внести такі пропозиції відродження народного традиційного декоративно-прикладного мистецтва:

1. У центрі народної творчості створити відділ народного традиційного декоративно-прикладного мистецтва.

2. У відділах культури райдержадміністрації ввести посаду фахівця з народного традиційного мистецтва.

3. Раз на три роки проводити обласну виставку народного традиційного і професійного декоративно-прикладного мистецтва.

4. Раз на три роки проводити обласну виставку самодіяльності художньої творчості.

5. На базі виставки народного традиційного декоративно-прикладного мистецтва проводити практичний семінар, на якому б обговорювався стан розвитку народної культури в області.

6. Провести науково-практичні конференції з народного традиційного декоративно-прикладного мистецтва двох історико-етнографічних регіонів Волині й Поділля.

7. Видати монографії, книги, альбоми, проспекти з народного традиційного мистецтва Хмельниччини.

8. Відродити давні традиційні осередки промислів і ремесел області – гончарства, вишивки, килимарства, плетення,

художньої обробки дерева, заліза, розпису, народної картини, писанкарства в системі туристичного бізнесу.

9. Відкрити дитячі художні школи традиційного народного мистецтва в місцях промислів і ремесел.

10. У Кам'янець-Подільському училищі культури здійснювати підготовку фахівців з народного традиційного мистецтва для закладів культури.

11. В обласному центрі відкрити музей народного традиційного декоративно-прикладного мистецтва або відділ художнього музею, оскільки обласний краєзнавчий музей має неперевершені зразки творів народного мистецтва.

Дбаймо про нашу національну духовну культуру!

Медведчук Г.К.,

сміт Меджибіж Летичівського р-ну

Вчені-подоляни на ниві українського народознавства

Значний вклад у розвиток українського народознавства внесли вчені-подоляни. Згадаймо деякі імена.

Юхим Йосипович Сіцинський (1859–1937). Йому належить понад 180 праць (монографій, статей, нарисів з історичного краєзнавства). Наукова ерудиція вченого надзвичайна: це й історія церков, приходів та населених пунктів Поділля; вивчення пам'яток старовини та історичних подій, дослідження з фольклору та етнографії, археології та мистецтвознавства, музейної та бібліотечної справи тощо.

Перші наукові дослідження Ю. Сіцинського – це етнографічні відомості про Поділля, адже народився й виріс він у подільському селі Мазниках (нині Деражнянського району). Його дитинство пройшло серед простого селянства, все життя якого супроводжувалось мелодійними піснями, яскравими обрядами, звичаями та віруваннями. Саме тут у 1879 році учень Кам'янець-Подільської духовної семінарії записав весільний

обряд. Другий рукопис являє собою запис народних пісень з Мазників і сусідніх сіл (1881–1883) з коментарем.

Цікавою є добірка “Лірницькі пісні” (1885) з малюнками, написаними рукою Ю. Сіцинського. Це зображення ліри і портрети подільського лірника Віктора Бегазюка.

Першою його публікацією стала книжка “Народні перекази про Полоза. Етнографічний ескіз”.

Феномен Ю. Сіцинського – вишивки, які він збирав по селах і регіонах Поділля протягом усього життя: три тисячі зразків – систематизованих, дбайливо зведених на картонних аркушах, збережених до сьогоднішнього дня. Кожного узору торкнулась його душа. І в цих дослідженнях вона теж: “Семейная жизнь в Подольи в первой половине XVIII века”, “Приходы и церкви Подольской епархии”, “Пасхальные писанки”, “Программа для собирания писанок и вышивок”, “У великодню ніч” (оповідання).

Він об’їздив усе Поділля, подорожував сам, із працівниками Давньосховища, брав з собою сина Володимира.

Основу нинішніх фондів Кам’янець-Подільського історичного музею закладено Ю. Сіцинським. За рукописом 1911 р. його етнографічний відділ мав 1 304 предмети, серед яких – 535 зорів вишивок сорочок і рушників, 11 килимів, 550 писанок.

Володимир Січинський (1894–1962) – син Ю. Сіцинського. Наукова продуктивність його була неймовірно багатою – 530 видань. У 1917 р. з золотою медаллю закінчив Петербурзький інститут цивільних інженерів. Був архітектором. Так склалося життя, що працював на чужині, але для рідного народу зробив багато. Лише в області архітектури видав понад 20 монографій. Серед них “Ротонди на Україні”, “Пам’ятники української архітектури”, “Дерев’яні церкви і дзвіниці Галицької України XVI–XIX ст.”, “Українська хата в околиці Львова” тощо. Заслужовують на увагу його книжки: “Українські орнаменти історичні”, “Українські орнаменти народні”, “Орнаменти в історичних стилях”, “Українське ужиткове мистецтво: ткацтво, вишивки, вибійки”, “Кераміка і скло”. Найбільшу славу В. Січинському принесла публікація “Чужинці про Україну”. Радянською владою його ім’я було засуджене на забуття.

Іван Огієнко (1882–1972). Перший ректор Кам'янець-Подільського університету, просвітницька робота якого для України прирівнюється до подвижництва П. Могили та І. Мазепи. Він же – професор Українських державних університетів у Києві та Кам'янці-Подільському. Майже 8 місяців Кам'янець на Поділлі був тимчасовою столицею Української Народної Республіки, і всю владу від імені уряду представляв міністр Іван Огієнко, згодом – Його блаженство блаженніший владика Іларіон, митрополит Вінніпегу і всієї Канади. Великий патріот України, дослідник національного руху. Його духовна спадщина охоплює понад 1 000 назв творів: статей, нарисів, розвідок, монографій. Світове визнання мають праці, які й нині не втратили свого наукового значення: “Українська культура” (1918), “Історія українського друкарства” (1924), “Дохристиянські вірування українського народу” (1965).

Іван Огієнко з захопленням говорить про феномен української народної пісні, про унікальність у світовій культурі такого явища, як українські думи; характеризує розмаїття народного орнаменту, що “на кожному кроці життя селянського”, вироби зі скла, глини, плетіння, ткацтво, різьбу, писанки, вишивки, багатство і красу народного вбрання, будівництва. Великими здобутками культури вважає вчений неповторні українські народні звичаї та обряди, вироблені впродовж віків, устої звичаєвого права.

Особливо визначною є монографія І. Огієнка “Дохристиянські вірування українського народу”. В Україні дохристиянські вірування іменувалися “поганством” (“поганий” – злий, шкідливий негативний). Уже на початку передмови автор зазначає, що слово “поганський” утворилося не від українського “поганий”, а від латинського “pāgānis” – “сільський; селянський, простий, неосвічений; язичницький”, що є похідним від “pāgis” – “сільська громада, село”. Дохристиянські вірування найстійкіше зберігалися на селі як сільська чи селянська віра.

І. Огієнко логічно, чітко, науково обґрунтовано, послідовно розвиває думку про те, що релігійні вірування як складова духовного життя людини дуже повільно піддаються змінам, і з прийняттям християнства попередні вірування не зникли, а ста-

ли співіснували з ним, особливо в селянському середовищі. У сучасній духовній культурі українського народу належно й глибоко ніхто не знає його дохристиянських вірувань.

Праця І. Огієнка зрозуміла кожному. Використовуючи зроблене попередниками, автор критично осмислює надбання і додає багато цікавих нових моментів, почерпнутих з українського матеріалу – історичного, літературного, фольклорного, етнографічного, мовного.

Надзвичайно цікавою є розвідка І. Огієнка “Лайка в українського народу”, написана на основі аналізу роману У. Самчука “Кулак” (І ч. роману “Волинь”).

Костянтин Віталійович Широцький (1886–1919). Його наукова спадщина складається з 90 публікацій, 28 рецензій, 18 рукописів.

Навчався на історико-філологічному факультеті Петербурзького університету і паралельно в Археологічному інституті. Одна з найвизначніших праць вченого “Художнє оздоблення українського дому в минулому і тепер” (1914) логічно “виросла” з доповіді, прочитаної на гуртку українознавства під назвою “Прикраси селянських хат тепер і в минулому”.

Фанатично захоплений науковими студіями, розшуками в столичних бібліотеках, установах, зібраннях матеріалів з історії української культури і мистецтва, підготовкою на їхній основі рефератів, доповідей, статей, заміток, К. Широцький разом з тим не поривав зв'язків з рідним Поділлям. Він постійно надсилав свої розвідки з етнографії та народного мистецтва до періодичних видань Кам'янця-Подільського. Літні вакації (канікули) проводив в екскурсіях по рідному краю. Зібрані ним зразки народного настінного розпису на Хмельниччині та Вінничині і зараз є цінним джерелом для дослідження народного мистецтва України.

У 1908 р. молодий вчений опублікував цікаве дослідження “Надгробні хрести на Україні”, присвячене різьбленим кам'яним та дерев'яним хрестам Поділля. Ще більш цікавою стала стаття “Риси античного та давньохристиянського живопису на українських писанках” (1909). Це один з найповніших описів поширених в українському писанкарстві орнаментальних

мотивів, обминути які не має права жоден з дослідників даної теми.

У 1918 р. вчений був обраний професором на кафедрі мистецтва тільки-но заснованого Кам'янець-Подільського державного українського університету. Однак працювати в ньому йому не судилось через хворобу.

Література

1. Афанасьєв В. Фанатична відданість справі: [Про К. Широцького] // Культура і життя. – 1999. – 6 січ.
2. Кирчів Р. Внесок Івана Огієнка в українську етнографію і фольклористику // Народознавчі зошити. – 1995. – № 5. – С. 258–264.
3. Січинський Володимир: Бібліогр. покажч. – Л., 1996. – С. 2–8.
4. Січинський і Поділля // Духовні витоки Поділля: творці історії краю: Матеріали міжнар. наук. конф. Ч.1. – Кам'янець-Поділ., 1994. – С. 57–72.

Інтерпретація долі у світобаченні подолян

У всякого своя доля
І свій шлях широкий...
Т.Г. Шевченко

Іван Огієнко (митрополит Іларіон) у монографії “Дохристиянські вірування українського народу” твердить, що віра українського народу в долю здавна була надзвичайно сильною: що має статися з людиною, те неодмінно станеться; хоч би людина замурувалася, а доля її таки знайде й зробить своє... Від долі не втечеш.

Що таке “доля” в уяві подолянина? За народною уявою, кожний має долю, яка визначає його вік, добробут та благополуччя. Під якою (щасливою чи нещасливою) планетою та в яку

(щасливу чи нещасливу) годину народишся – така і твоя доля. Доля є в кожній людині, це її щастя або нещастя. Подоляни вірили, що кожна людина має свою зірку, яка знаходиться у прямому зв'язку з життям людини, що кожна зірка – то свічка, яку запалює Бог з народженням людини.

Подоляни мають багато приповідок про долю: “Не дай, Боже, такої долі, як у мене”, “Йому доля нелегка судилась”, “Така в неї доля”, “Не родись багатий та вродливий, а родись при долі та щасливий”, “Не з того кінця вчепився за свою долю”, “Доля не говорить людині про свої дороги”, “Ніхто не знає, де його доля: попереду, позаду чи збоку”, “Не у всіх доля однакова: одним сиплеться зерно, а другим – половина” та ін.

Звівши до купи найрізноманітніші розповіді, перекази, легенди, казки, пісні, бачимо, що доля зображена в них по-різному. У поетичних творах не говориться про долю детально, вона тут як символ. У прозі цей образ бачимо у вчинках, діях, словах.

Г. Булашев у праці “Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях” зазначає, що доля може бути активною і пасивною. Активна доля у всьому людині допомагає, сприяє їй у всіх починаннях та справах. А пасивна така, що тільки забавляється, спить або байдикує. Коли вчитатись у деякі перекази, то можна помітити цікаву річ: кожен приходить у цей світ з долею, яка йому призначена, того уникнути неможливо. Подаємо легенду, яку зафіксували “Подольские епархиальные ведомости” у 1868 році:

“Колись Бог ходив по землі з апостолом Петром під виглядом старців. Якось зайшли вони до бабки-повитухи і попросились переночувати. Вночі якийсь чоловік попросив її прийти до нього додому і прийняти при пологах дитину. Коли бабка зібралась, один із старців сказав їй, аби вона, перш ніж ввійде до хати, подивилась у вікно і запам'ятала те, що побачить. І побачила вона, що посеред кімнати стояв у всеозброєнні солдат. Виконавши свій обов'язок, бабка-повитуха повернулась назад. Через деякий час її знову покликали вже в іншу хату. Старець нагадав їй, щоб подивилась у вікно. І помітила бабка, що в хаті за столом сидять гості і господар пригощає їх. І втретє

покликали бабку до породіллі. Прийшовши до нової сім'ї, побачила через вікно красиву дівчину посеред кімнати і багато собак, що лащилися біля неї. Виконавши і тут свій обов'язок, вона повернулась додому. Коли старцям настала пора вирушати в дорогу, один з них запитав у бабки-повитухи, що вона бачила у тих трьох домівках, куди ходила. Та розповіла. Старець пояснив їй це так: перший випадок, де вона бачила посеред кімнати озброєного солдата, означає, що новонароджений хлопчик буде взятий на військову службу. Другий випадок, де господар пригосає гостей, означає, що новонароджений сам буде поважним господарем. Третій випадок, де бабука помітила дівчину і собак, означає, що новонароджена дівчинка буде блудницею. “Все це, – закінчив старець, – ти можеш розповісти людям, хай знають, що доля людини – добра і лиха – визначається ще в утробі матері, і людина ніякими силами не може її змінити. Хай щасливі не зазнаються у своєму щасті і не знушаються над тими, кому від народження суджено піддатися мерзоті”.

Достатньо поверхового знайомства з народними піснями подолян, щоб побачити, що в них мати виводиться подательською долі, від матері залежало дати чи не дати своїй дитині щастя-долю. Шлюб – справа долі. Життя без кохання – життя без щастя, без долі. Серед багатства пісень народних про родинне життя чи не найбільше про лиху долю, зв'язану із заміжжям. Лихий чоловік, або ще, як часто називають його в пісні, “лиха доля”, – головний призвідник страждань жінки.

Згадую рядки з весільної пісні, почутої і записаної на Західному Поділлі:

Поза городи камінь золотий,
На нього роса впала.
Ой, там Маруся молоденька
Красоньку розсівала.
Вийшов до неї батенько її:
– Що ж ти, доненько, дієш?
– Ой, дію, дію, красоньку сію,
Я ж її розсіваю.
Як мені Бог дасть добру доленьку,

Я ж її позбираю.
А як якую долю лихую,
Я ж її занехаю.

Бог дасть “добру доленьку”, тобто дівчина вийде заміж за доброго хлопця (не за п’яницю, не з примусу, не за жорстокого, що часто б’є і лає), який стане працьовитим господарем, гарним сім’янином, поважатиме і шануватиме свою дружину, не скривдить її красивого личенька. Тоді молода жінка не тільки у свята, а й до роботи одягне вишиту сорочку і разочок намиста на шию. А якщо доля лиха буде, то не до краси, бо за слізьми світа не побачить. Отак пояснювали сільські жінки своє розуміння долі. А скільки страждань мала зазнати жінка від чоловіка-п’яниці, щоб просити собі смерті:

Розступися, земле,
Най лягаю гнити,
Як я маю з таким милим
У пароньці жити.

Життя людини являє собою заплутане сплетіння випадкового з неминучим. Риси того й іншого особливо яскраво виступають у трьох головних життєвих аспектах: народженні, шлюбі і смерті. Ці три аспекти викликали у людських головах питання про сили, що керують життєвими явищами взагалі і долею кожної людини зокрема.

Ось легенда, записана в с. Ставниця Летичівського району:

“Колись святі Петро й Павло ходили по землі і придивлялись, як живуть люди. Побачили на лану гарну дівчину, що пшеницю жала. Вона дала їм напитись холодної води, розказала, чия вона, й взялася знову за серпа. А Петро й Павло пішли далі. Павло звів руки до неба й питає:

– Господи, яку ж долю ти приготував цій славній дівчині?

– Побачиш, – пролунав голос з неба.

Ідуть далі і бачать: хлопець траву косить, аж сталеве жало видзвонює. Знову Петро протягує руки до неба:

– Господи, правда ж оцей Василь – суджений дівчини?

– Ні, – долинає з неба.

Прощують далі святі Петро й Павло. Край села стоїть хатина, а в саду під вишнею вилежується парубок. Попросили пригостити вишнями, а той навіть не підвівся, тільки ногою показав дорогу, куди треба йти.

– Боже, невже оцей лінивий парубок – пара роботящій дівчині? – запитав Павло.

– Ти вгадав! – долинув голос з неба.

– Святий Боже, навіщо ж ти її так караєш?

– Інакше не можна. Якщо дати дівчині чоловіка з такою вдачею, як у неї, то вони обоє попідбиваються на роботі й пропадуть. Той лежебока-парубок сам пропаде від неробства, голоду та холоду. А так Марфа (ім'я дівчини) його буде доглядати й годувати, то удвох якось житимуть. Така її доля. А від долі не втечеш, ні волами, ні кіньми її не об'їдеш”.

Розмірковую собі й думаю про таємничість людської долі. Вона є чи її нема? Чому подоляни кажуть: “Так на роду написано” або “Лихая доля і під землею надигає”, чи “Щастя, як трасця, кого схоче, на того й нападе”?

Якщо так кажуть з незапам'ятних часів, передаючи з покоління в покоління, то таки є вона – доля. Напевно, вона визначає щастя-нещастя і верховодить милосердям-жорстокістю? Хто й чому її плеканець, а хто й чому її ненавидець? Чому перед нею не всі рівні? Як її вблагати? Вона обіймає всіх, хто був, хто є, хто буде, і нема жодної людини поза її обіймами. Згадаймо російський вислів: “Судьба играет человеком”.

Мабуть не було випадковістю те, що колись появились молодіжні дійства для завбачення щасливого шлюбу: свято дівочої долі та Калита, які пізніше стали християнськими святами (Катерини – 7 грудня, Андрія – 13 грудня). А дівочі гадання на Купала? Вінки, пущені на воду, пророкували дівчині долю: зійдуться – доля її є, мрії і надії здійсняться; не зійдуться вінки на воді – не матиме долі.

Отже, висновки відповідні робити можна.

Література

1. Митрополит Іларіон. Дохристиянські вірування українського народу. – К., 1992.
2. Булашев Г. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях. – К., 1993.
3. Очерк некоторых верований и обрядов простонародия в Юго-Западном крае // Подольские епархиальные ведомости. – № 9. – 1868.
4. Пісні родинного життя. – К., 1988.
5. Пісні Явдохи Зуїхи. Записав Г. Танцюра. – К., 1965.
6. Воропай О. Звичаї нашого народу. – Т.І. – К., 1991.

Народні страви у звичаях, обрядах, віруваннях подолян

Страви подільських селян другої половини ХІХ ст. – першої половини ХХ ст. та вірування, обряди і звичаї, зв'язані з ними, заслуговують уваги. Народна кулінарія – це така сама культурна спадщина народу, як і мова, література, мистецтво, одяг. А народні традиції – ті неписані закони, якими керувалися люди, – надзвичайно цікавий духовний світ селян.

Розглянемо тільки Різдво – одне з найпопулярніших свят, яке здавна відзначається з особливою урочистістю. Професор С. Килимник каже: "...це виняткове, багате, радісне й велике свято, що вирізняється від подібних свят інших народів своєю особливою обрядністю, багатством фольклору, взагалі оригінальністю етнографії, найглибшою захованістю в народних масах нашої стародавньої передісторичної культури. Це свято є нашим документом глибокої доісторичної дійсності не лише вірувань, світогляду, але й наших культурних, політичних та економічних зв'язків і взаємин зі всесвітом... Характерно, що в основі різдвяних звичаїв збереглося й досі все те, що пов'язано було в ті далекі часи з хліборобським господарством..."

Перед Різдвом подоляни справляють Святу Вечерю-Вілію, Святвечір, Багатвечір. У цей день всі члени сім'ї повинні

бути разом. У домівці тихо й урочисто. На покутті стоїть обжинковий сніп – дідух, на столі й під столом – запашне сіно. Застеляючи білою скатертиною стіл поверх сіна, господиня кладе по кутах часник, примовляючи магичні слова: “Злая сило, темна сило, іди на болота, очерети, у глибокі води-прірви, куди курячий голос не доходить, куди сонце не світить...” Цим закляттям, за повір’ям, відганяється всяка нечисть з господарства.

На Святий вечір подоляни готують 12 різних пісних страв, використовуючи наявні у господарстві продукти. Вечеряти починають тоді, коли на небі сходить перша зірка. Якщо когось із родини немає вдома, його згадують, для нього кладуть ложку. Головна страва – кутя, зварена з найкращої пшениці. Обов’язковим є узвар, дуже наваристий, духмяний. З інших страв найпоширеніші пісний борщ, вареники з капустою чи картоплею, чорносливом, смажена капуста з грибами чи густа капуста з горохом, квасоля з грибною підливою, пиріжки з горохом і часниковою підливою, млинці, голубці з пшоном і грибами.

Починає вечерю господар, виголошуючи молитву за здоров’я живих і бажаючи, щоб гуртом та в злагоді дочекалися наступного Різдва. Перед тим, як почати їсти, господар бере в руки макітру з кутею, ставить на порозі і тричі закликає мороза на кутю, а також вовка і чорні бурі, злі вітри. Звертається до них: “А не йдете на вечерю, то йдіть собі в безвість, хліба не здувайте, полукипків не валяйте, стріх не зривайте!” Таким чином в давнину селянин намагався задобрити сили природи. Далі господар змішує кутю з іншими стравами (по ложці кожної) і йде давати її худобі. Потім старший у хаті, дід чи батько, бере ложку куті, пробує, підкидає до стелі, примовляючи: “Скільки зерен та маку на стелі, пошли, Боже, стільки приплоду худобі!” По ложці куті з’їдають всі члени сім’ї. Тоді господар наливає по чарці горілки, а господиня подає страву за стравою. Святу Вечерю їдять зі спільних мисок.

Давня традиція вимагає обов’язкової присутності на столі меду, бо, за народними уявленнями, мед, який вживають на Святки, сприяє успішному веденню господарства, приносить багатство і здоров’я родині. У кожній подільській сім’ї, де були

в господарстві бджоли, дотримувались звичаю “ловити рої” на Святвечір перед Різдвом. Глава родини підкидав до стелі ложку куті, і ті зерна, що падали вниз, знову ловив у ложку. Скільки спіймає зерен, стільки ж спіймає роїв у році. Подільські колядки та щедрівки зберегли свідчення про ті дні року, коли кожний господар варив мед для частування своїх рідних, знайомих та друзів.

Діти в обов’язковому порядку носять “вечерю” дідусяві, бабусі та хрещеним батькам. Вечеря складається з головних ритуальних страв: куті, узвару, пирогів. Приймаючи це, господарі дякують і в свою чергу передають дари – такі самі страви зі свого столу. Таким чином відбувається обмін ритуальною вечерєю, “що символізує спорідненість двох сімей, їх приязнь і взаємну щедрість”. “Нести вечерю” – це й значить шанувати найстаршого з роду. Чому саме діти “несуть вечерю”? Діти вважаються чистими, невинними, найближчими до добрих духів; прихід дітей означає, що завітали добрі духи, завітали на добро, на урожай, на здоров’я.

У день Різдва дозволяється скромна їжа: ковбаси, холодець (“гишки”, “драгли”), голубці з м’ясом, каші з салом або смальцем. Святкове меню доповнюється різними ласощами, випеченими з тіста, горіхами, яблуками.

На перший день Різдва після обіду село оживає – йдуть і їдуть дочки із зятями, сини з невістками до своїх батьків з вечерєю. Це є обов’язковим. Господиня кладе у кошик книшів, трошки куті та інших страв; господар бере пляшку меду чи горілки та вінок з колосся, посвячений на Спаса. Кожне з дітей, входячи до хати батьківської, вітає з Різдвом, бажає щастя, здоров’я, добробуту. Кладуть “вечерю” на стіл, вінок з колосся, а у вінок ставлять пляшку з міцним напоєм, потім цілують батька й матір у руку. Сідають за стіл, моляться. Батько першим починає їсти кутю, потім мати, а тоді вже всі інші. Тоді наливає чарку, звертається з побажаннями до всіх, випиває, але трохи залишає на дні і це виливає у стелю. Потім наливає і подає синові, який п’є до матері, а рештки підкидає у стелю. Син наливає матері, а вона, випивши з різними побажаннями, наливає і подає невістці чи дочці... І так чарка кружляє протягом всієї “вечері”, яка

проходить повільно. Після першої-другої чарки (бути п'яним не можна) починають колядувати. Панують злагода, любов, єдність, ласка, веселість. Далеко за північ кінчається “родова вечера”, батьки обмінюють книші, обдаровують дітей і виряджають їх за ворота.

На перший день Різдва, під вечір, діти збираються гуртами і ходять від хати до хати колядувати. Господарі виносять колядникам бублики, книшики, яблука, а багатші – й гроші, дякуючи за коляду. Колядувати ходить також молодь і окремо господарі. Професор із зарубіжжя С. Килимник зауважив: “Жодний народ у світі немає такого справді багатого свята Різдва, як маємо ми”.

Література

1. Данильченко Н. Этнографические сведения о Подольской губернии. – Каменец-Подольский, 1869.
2. Артюх Л. Українська народна кулінарія. – К., 1971.
3. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні. У 3-х кн., 6 т. – К., 1994.
4. Чубинский П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край. – Т. 3: Народный дневник. – С.Пб., 1872.

Бібліотечне краєзнавство як складова нематеріальної культурної спадщини

Синиця Н.М.,
м. Хмельницький

Краєзнавство – важливий засіб забезпечення нерозривного зв'язку минулого і сучасного.

Через тисячоліття, віки іноземного іґа подоляни зберегли свою матеріальну і духовну культуру, донесли до нашого часу саомбутні риси української нації, які сьогодні розквітли в

місцевих народних традиціях, обрядах, подільських піснях, вишиванках, писанках, релігійних віруваннях, мові, народних промислах.

Нематеріальна складова культури, яка охоплює такі сфери, як усна народна творчість, виконавські види мистецтва і святкові заходи, громадські ритуали, вірування і звичаї, пов'язані з природою, є найбільш давньою частиною колективної народної творчості.

Бібліотеки наповнюють краєзнавство новим змістом, розкривають цікаві, невідомі сторінки історії краю.

Історичне і бібліотечне краєзнавство на Хмельниччині має давні традиції. Перші спроби узагальнення результатів краєзнавчих пошуків подільських дослідників були зроблені в XIX ст.

У випуску “Подольских епархиальных ведомостей” друкувались бібліографічні огляди. Фундаментальна праця “Указатель Подольских епархиальных ведомостей” Ю. Сіцінського та С. Боднаровського і зараз продовжує слугувати історикам, краєзнавцям, працівникам культури у розвитку духовності.

У час підвищення інтересу до історії, матеріальної і духовної культури зросла потреба у такій літературі, де розкривається самотність нації, місцеві народні традиції, обряди, звичаї, вірування, мова, мистецтво. Тому в 1992 році спільно з професором Кам'янець-Подільського педагогічного інституту В.П. Струманським було підготовлено і видано бібліографічний покажчик “Народознавство Поділля”. Він став (і залишається донині) путівником по джерелах, що відображають різні сторони минулого і сучасного життя нашого краю.

Все це пробуджує у читачів інтерес до вивчення народних традицій, звичаїв і обрядів. Численні запити читачів на літературу з цього питання, неможливість задовільнити їх наявними фондами, дали поштовх до заснування серії краєзнавчих видань “Духовні витoki Поділля”, серед яких найбільш популярними були “Історичні центри Хмельниччини”, “Легенди про рідкісні рослини Поділля”, “Подільські свята, обряди та звичаї”.

Науковий аналіз та систематизацію документів, сучасних актуальних проблем духовної культури, поєднання історико-культурного, документального фактологічного матеріалу подільської регіональної культури зроблено у книзі П. Слободянюка “Культура Хмельниччини”.

Багатий досвід народознавчої роботи набули бібліотеки Хмельниччини. Майже в кожній бібліотеці діють куточки народознавства, музеї.

Першою бібліотекою-музеєм стала бібліотека села Вітківців Кам'янець-Подільського району. Тут у трьох кімнатах загальною площею 150 кв. м розташована прекрасна експозиція, яка розкриває історію села від сивої давнини до сьогодення. Історично-краєзнавча і народознавча діяльність бібліотеки базується на місцевому матеріалі.

Найглибшим джерелом життєвої мудрості, невичерпною енциклопедією досвіду повсякденного буття є і залишається усна народна творчість. Рідна мова, народне поетичне слово, епос, фольклор увібрали в себе багатовіковий досвід життя народу. За допомогою старожилів села бібліотекар Світлана Осіпчук збирила цінний історичний і фольклорний матеріал. Він згрупований за такими темами: “Легенди нашого села”, “Колядки, гаївки, щедрівки”, “Прислів'я і приказки села”, “Ритуал весілля у Вітківцях”, “Пісенні перлини нашого села” тощо.

Усна народна творчість, фольклор – це багатожанрова система.

Перше знайомство з фольклорно-епічним багатством рідного краю дають дітям батьки. На цьому етапі використовують колискові пісні, потішки, пестушки, примовки, забавлянки. За допомогою них дитина пізнає мелодику мови, вчиться емоційно сприймати навколишній світ. Це всім нам відомі: “Тосі, тосі, свині у горосі”, “Печу-печу хлібчик” і т.д. Але в кожному селі вони свої, своєрідні, неповторні.

Дуже важливе місце в структурі народної творчості земляків займає пісня. У піснях і через пісні до наших днів доноситься глибока мудрість народу, розрада і вірада, наснага до життя і праці.

Таку ж душевність, мудрість несуть прислів'я, примовки, думи, небилиці, казки.

У бібліотеці с. Нові Нетечинці бібліотекар Хрін Ніла Йосипівна разом із Брошко Людмилою зібрала і підготувала прекрасне видання “Невичерпне джерело мудрості народної”, куди ввійшло все багатство народної творчості односельців, історія села. За тридцятьма темами зібрані приказки, казки, бувальщини, легенди, притчі, побажання, замовлянки, примови, молитви, народні прикмети, повір'я, сни, свята, вечорниці, забави, пісні, щедрівки, рецепти стародавньої нетечинської кухні, секрети народної медицини і ще багато дечого. Всі ці матеріали записані з уст 25 старожилів села.

Цікаві обрядові матеріали “Запрошуємо на квіточку (народини)”, весілля зібрані Летичівською ЦБС.

Науковістю, глибиною досліджень вирізняється краєзнавча діяльність Дунаєвецької ЦБС. Ще в 1992 році тут було зібрано матеріал і видано за ним збірку “Стелися, зелений кудрявцю”, яку упорядкували Тамара і Віктор Прокопчуки. Вона отримала високу оцінку у фольклористів, науковців, вчителів. Але найбільший резонанс збірка знайшла в колі простих людей. Книга розійшлася, стала бестселером, з'явилась необхідність перевидати. І в 2001 році побачило світ нове видання “Ой, радуйся, земле”. Доповнена нотними записами (що дуже важливо), вона стала живою енциклопедією народної культури окремого регіону.

Альманах “Фольклорна веселка Подільського краю” підготувала і видала обласна бібліотека для дітей. Цьому передувала велика пошукова і дослідницька робота всіх дитячих бібліотек області.

Теми фольклору народознавства мають місце на краєзнавчих конференціях, які проводять бібліотеки.

Сьогодні перед бібліотеками постають нові завдання. Обласною програмою розвитку краєзнавства до 2010 року, проектом Програми охорони та збереження нематеріальної культурної спадщини до 2008 року розпочата робота по створенню реєстру творів нематеріальної культурної спадщини та їх носіїв.

Жодна бібліотека, працюючи над інформаційним портретом регіону, не може оминати отой великий пласт народної мудрості.

Ми плануємо у 2005 році на сайті ОУНБ – регіонального порталу “Хмельниччина” – створити розділ “Нематеріальна культурна спадщина Хмельниччини”, де будуть виставлені обласний реєстр і цікаві зразки.

Ця робота має проводитись спільно з районами, організаціями, установами. Зібрати, відібрати, записати, відтворити, щоб залишити для наступних поколінь...

Наш відомий науковець професор Струманський Василь Петрович назвав усну народну творчість “словом в золотій оправі”, і наше завдання – підтримувати цю оправу співзвуччям серця, розуму і особистості.

Фольклор як життєдайне джерело виховання національної свідомості дітей

(З досвіду роботи дитячих бібліотек області)

Черноус В.Ю.,
м. Хмельницький

Виразною ознакою сучасності є поглиблений інтерес до свого історичного минулого, до джерел духовної та матеріальної культури. Свій яскравий вияв вона знаходить, насамперед, у фольклорі – цій вічно живій і невичерпній криниці народної творчості.

Буквальний переклад терміну “фольклор” – народна мудрість. Але з часом вироблялося більш уточнене тлумачення. Фольклор – це художнє відображення дійсності в різних формах колективної народної творчості. В історичних піснях, легендах, оповіданнях, переказах, думках, загадках, прислів'ях і приказках знайшли своє відображення героїчні і трагічні сторінки нашого минулого.

Усі жанри фольклору мають велике виховне значення, оскільки в них відображена мудрість, кмітливість, винахідливість. Переважна частина із них носить повчальний характер. Тому це особливо важливо при формуванні моральних якостей, виховання правильного погляду на життя у дітей та підлітків. Діти як найдинамічніша категорія через гру, казку та інші активні жанри фольклору пізнають дійсність. Вони запам'ятовують прислів'я, приказки, дражнилки, мирилки, які відкривають їм не тільки багатство фольклору, а й шлях до спілкування.

Від покоління до покоління передаються відомі історичні та календарно-обрядові пісні, пісні соціально-побутового характеру, які відкривають світогляд українського народу і допомагають вивчити його історію та культуру.

Кращий результат досягається тоді, коли самі діти вивчають та записують те, що почули від старших. Цікавою та змістовною стала краєзнавчо-етнографічна експедиція “Мій рідний край – моя земля”, організована Хмельницькою обласною бібліотекою для дітей імені Т.Г. Шевченка. До творчої пошукової роботи були залучені читачі-діти обласної, районних, міських дитячих та сільських бібліотек-філіалів, які обслуговують дітей. Експедиція проходила за трьома маршрутами:

- “Рідна мова – пісня солов’їна”;
- “Мій рідний край – моя історія жива”;
- “Магічна сила мудрості народної”.

Учасники експедиції записали від своїх бабусь та дідусів, батьків, старожилів численні пісні, легенди, притчі, забуті українські імена, звичаї, обряди, секрети народної медицини, притаманні даній місцевості.

Весь цей зібраний матеріал увійшов у альманах “Фольклорна веселка Подільського краю”. Випуск І-й – “Пісенна творчість Поділля” – включає пісні найпопулярніших традиційних жанрів фольклору. Це – календарно-обрядові, родинно-побутові та соціально-побутові пісні. Календарно-обрядова творчість містить давні уявлення, релігійні культи та ритуальні дієства, пов’язані з циклами природи. Можна спостерігати відмінності, які існують на Поділлі, відповідно до інших регіонів України.

Адже на надзвичайно своєрідну і колоритну культуру нашого краю мали вплив представники інших народів, що поселялись тут – поляки, чехи, молдаване та ін.

Випуск II-й – “Магічна сила мудрості народної” – включає забавлянки, дражнили, лічилки, закликанки, пестушки, скоромовки, приказки. Ці форми створені дорослими для спілкування з дітьми і мають виховний елемент. Саме вони впливають на формування дитячого характеру і таких його рис, як слухняність, повага до старших, батька і матері, традицій рідного краю. Це елементи народної педагогіки та впливу на формування свідомості. Історичні пісні, балади, перекази, легенди та казки – невичерпний матеріал для вивчення історії, культури і національних традицій.

Випуск III-й включатиме казки, легенди та перекази Подільського краю. Це надзвичайно цікавий і цінний матеріал, який допоможе працівникам бібліотек при проведенні народознавчих заходів.

Користувачі обласної бібліотеки для дітей імені Т.Г. Шевченка мають можливість брати участь у роботі читачького об’єднання “Соняшник”, яке працює у трьох відділеннях:

- літературно-фольклорному;
- історія рідного краю;
- етнографія та художній промисел.

Члени читачького об’єднання стали активними учасниками народознавчих свят “Червоне саяво Калити”, “Покрівонько, покрівонько, покрий мою голівоньку”, “Ой, хто, хто Миколая любить”, “Різдвяні передзвони” тощо. Діти беруть участь у ритуальних діях, співають обрядові пісні, дізнаються про особливості та походження звичаїв і обрядів.

Цикли заходів “Світлоносні свята нашого народу”, фольклорні години та оповідки розкривають перед читачами світогляд українського народу, його своєрідність. Діти разом з працівниками бібліотеки поринають у різнобарвний світ фольклору, перед ними постає багатогранність українського народу, його вірування, уявлення про природу та медицину. Все це виховує у читачів любов до рідного народу, його звичаїв,

традицій, що передається наступним поколінням як дорогоцінний скарб.

Поринаючи з дитинства у прекрасний світ різноманітних жанрів фольклору, читачі вбирають у себе тонкощі національного характеру, що сприяє формуванню гордості за українську історію та свою націю, пам'яті про героїчне минуле та історичні постаті.

Фольклор в інноваційно-видовищних заходах та шоу-програмах

Бєлєванцев А.В.,
м. Хмельницький

Фольклор – це ціла духовна система споконвічного життя українського народу з художніми образами і ритуальними діями, звичаями і традиціями, піснями і образним словом, музикою і танцями, святковим вбранням. Це те первинне джерело нашого народу, де гармонійно існує правда життя та споконвічне вірування в прадобро, що лежить в глибинах нашої нації. Знайшовши своє пряме відображення в професійному мистецтві, асимілюючись в ньому, фольклор дав можливість для народження шедеврів, що зараз формують скарбницю духовності нації.

Видові та жанрові різновиди фольклору займають чільне місце і в інноваційно-видовищних напрямках діяльності установ культури, молодіжних центрів та центрів естетичного виховання учнівської молоді.

Донедавна побутувала думка, що фольклор, несучи в собі первинну народну автентичність, не може існувати в сучасних формах молодіжної рекреації, що то є першоджерело лише для колективів народної творчості. Однак, ця думка не має під собою підґрунтя. Не тільки всі види, жанри народного аматорства, а й сучасні розважальні форми базуються на фольклорі.

Поняття “шоу” сьогодні – це не що інше, як “гра”, який собі невід’ємний елемент фольклору. Саме вона лежить в основі кожного обряду, ритуалу, пісні чи танцю. Гра породжує конфлікт, протидію сторін, відношення між партнерами, несе в собі драматизм, напруженість, емоційність. Саме ці елементи активно використовуються у моделюванні шоу-проектів.

Серед розмаїття інноваційно-видовищних програм та шоу-проектів, де використовуються елементи фольклору, слід відмітити ігрові, сюжетні програми. Саме тут активно практикуються фрагменти обрядів, ігри, ворожіння, використання прикмет, чародійства тощо. Серед таких ігрових програм слід назвати: “Деся тут була Подоляночка”, “Дівич-вечір” для підліткової та молодіжної вікових категорій.

Активно використовується фольклор в клубних вечірках, розважальних вечорах. Все частіше в доробку молодіжних центрів, молодіжних клубів з’являються вечори в стилі “фентезі”. Сюжетами цих заходів слугують безпосередньо обрядові дії свят Івана Купала, Різдва та ін. Молодь, цікавлячись народним мелосом, спочатку опосередковано, а далі все глибше проникає в першооснову дії. Невід’ємним елементом таких вечірок стає костюм та атрибутика свята.

Завдяки наявності таких навчальних закладів, як Грицівський ліцей прикладного мистецтва, Хмельницький інститут моделювання та конструювання одягу, кафедра моделювання та конструювання одягу Хмельницького національного університету в нашій області активно проводяться інноваційні покази в стилі “фешн”. Саме тут активно використовується такий компонент фольклору, як національний одяг, що не просто переноситься на сценічний подіум, а переосмислений дизайнером, стає органічним не лише на фешн-показах мод, а й у повсякденному житті молоді.

Великим полем діяльності у використанні елементів фольклору є постановка програм дискотек. У молодіжному русі з’явилась нова форма рекреації – молодіжні раути, в основі яких лежить конкретний сюжет, що потребує активного використання аудіо- та відеовізуальних сценографічних засобів, костюмування, карнавальності. Темата цієї форми організації дозволяє

молоді слугують язичницькі дійства прадавніх слов'ян, народні обрядові дійства, персоналії народного епосу (дум, переказів, легенд), атрибутика обрядності. Звичайно, трансформуючись, видозмінюючись, вони набувають сучасного звучання.

Активно використовується костюм, елементи народної хореографії і в таких формах інновацій, як конкурси краси. Обласним науково-методичним центром культури і мистецтва (ОНМЦКиМ) започатковано та проводиться два конкурси: “Перлина Поділля”, в якому беруть участь дівчата з Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей, і дитячий конкурс “Панночка та пан Подолянчики”. У конкурсні завдання обов’язково включаються вищезгадані елементи фольклору. І саме ці конкурсні завдання роблять проекти неординарними, викликаючи у глядача позитивні емоції.

Ще одним напрямком діяльності ОНМЦКиМ є пісенні конкурси та фестивалі молодіжного спрямування. У рамках Міжнародного фестивалю національних культур започатковано міжнародний конкурс молодих виконавців сучасної пісні “Мости дружби”, де поряд з піснею країни, яку представляє виконавець, обов’язковим є виконання пісні на мові країни, що приймає гостей. І досить часто тут звучить автентична народна пісня, сучасно переосмислена аранжувальником. Те саме спостерігається і при проведенні регіонального пісенного конкурсу “Молодість Надзбруччя”, який проходить у Волочиському районі.

Найбільш характерним у цьому напрямку є Всеукраїнський фестиваль сучасної пісні та популярної музики “Червона рута”, який відображає дух сучасної української пісні та сприяє появі нової української молодіжної музики, конкурентноздатної на міжнародній арені, модної і відповідної до запитів молодого покоління. Фестиваль знімає будь-які естетичні заборони й обмеження в українській музиці, спонукає до виходу за межі стереотипів традиційної української естради, проведення експериментів, пошуків нового, екстравагантного. При оцінці конкурсантів перевага надається новаторським для української музики явищам, нетрадиційним та авангардним формам музичного вираження. “Червона рута” започаткувала пародійно

гротескові, шокуючо циркові жанри, українську дискотечну музику.

Вона витворила такі жанрові різновиди, як язичницький поп, магічно-заклинальний рок, козацький метал, думний рок, гуцульський нью-ейдж, коломийковий джаз-рок, в яких поєднано український фольклор з досягненнями світової поп- і рок-музики. Фестиваль робить національні ідеї та образи сучасними, зрозумілими і привабливими.

Отже, фольклор у всіх його проявах знайшов своє відображення в інноваційно-видовищних програмах, шоу-проектах, фестивалях, конкурсах, синтезуючи в собі нескінченну і неогінену скарбницю народної мудрості.

Народні ігри та розваги Вінковеччини

Дудар Н.А.,

сmt Вінківці Хмельницької обл.

Наш Вінковецький край дуже багатий на культурно-історичні пам'ятки, фольклор та етнографію. Люблять вінківчани співати, а діти – грати в ігри, що побудовані на фольклорному матеріалі. Пісня, музика, танець, гра тісно пов'язані між собою. Іноді важко розрізнити, де починається гра і закінчується пісня. Переважно майже кожна гра містить в собі елементи пісні і танцю, має свої погляди на людину, добро, уявлення про світ. Ще з колиски ми граємося в “Ладусі”, “Печу, печу хлібчик”, “Сороку-ворону” і формуємо свій національний характер. У нашого народу невичерпне джерело народної творчості, мудрості, що допомогло нам вижити до цього часу і не загубитися в людському вирі.

Майже всі ігри я записала у своєму рідному селі Ломачинцях. З дитинства найбільше запала в душу гра “Є в нас гарний садочок”. Її зміст такий: одна вулиця перегукується з іншою, а в кінці гри дівчата й хлопці з однієї вулиці переходять на іншу. Таким чином, всі сходилися до купи.

Або розглянемо гру “Літала сорока”. Її суть заключається в тому, що дівчата стають у велике коло, одна – всередині. Всі розкривають руки, махають ними, як крилами і співають:

Літала сорока по зеленім гаю,
Водицю збирала із зимного ручаю.
Гей, гей, мало нас.
Ти, Оленко, йди до нас.

(Оленка йде всередину кола.)

І так продовжують співати доти, поки всередині не назбирається багато дівчат, які вже не поміщаються у колі. Тоді починають співати :

Гей, гей, багато нас.
Ти, Оленко, йди від нас.

Починають відправляти всіх по черзі з кола. Гра закінчується.

Чимало ігор приурочувалося якомусь святу і носило обрядовий характер. Наприклад, весною, як тільки сховався сніг і з’являлася перша зелень, хлопці з дівчатами виходили на вулицю топтати “ряст”. Ставали на зелений моріжок і промовляли:

Топчу, топчу ряст, ряст,
Бог здоров’я дасть, дасть.
І ще буду топтати,
Щоб на той рік дождати.

Після цього дівчата з хлопцями вели хороводи.

Є ігри, в які грали тільки хлопці або тільки дівчата. У “Довгої лози”, “Стояна” грали тільки хлопці. У “Воротарчика”, “Огірочки” гралися дівчата. В іграх були свої правила, які ніхто ніколи не порушував, не хитрував. Ігри привчали дітей до чесності, справедливості. Біля старших хлопців та дівчат гралися молодші діти в свої ігри – “Краски”, “Гуси”, “Дзьоб”. Інколи вони повторювали ігри дорослих, а дорослі дівчата і хлопці брали до себе в коло молодших дівчаток і хлопців, які були спритнішими, кмітливішими за інших дітей

Багато ігор має цілком спортивний характер, сприяє розвитку не лише кмітливості та спритності, але й навичок спілкування. Улюбленою грою хлопців залишається гра “Дзвіниця”, яка показує силу, міць і витривалість хлопців: шість

хлопців стають у круг, кладуть руки один одному на плечі присідають. Троє інших гравців стають на їхні руки. Перші підводяться і починають йти по колу, всі тримаються один одного, щоб не впасти. Дівчата, побачивши, що йде дзвіниця, штовхають нижніх, щоб верхні падали. Коли хто впаде (та ще й гучно) приговорюють: “Дзвін упав і одізвався”. Така гра розвиває м'язи рук і ніг, навчає відповідальності один за одного. Потім, коли дівчата починають грати в свої ігри, “постраждали” хлопці теж їм роблять шкоду, особливо в грі “Дрібушечки”. Коли дівчата сильно розкрутяться, підставляють ногу, і дівчата падають. Але дошкуляють тільки тим дівчатам, які їх штовхали.

З кожним роком все менше і менше наші діти, не кажучи вже про дорослих дівчат та хлопців, грають в народні ігри. Комп'ютер, ігрові приставки заповнили душі наших дітей. Вони мало спілкуються, живуть у вигаданому віртуальному світі, стають кволими як фізично, так і духовно. Проте по селах, де комп'ютер ще не так сильно прижився, діти продовжують гратися в улюблені ігри, які передаються з покоління в покоління, на пасовищах, на вулицях вечорами. Граються в “Подольночку”, “Зубок”, “Жмурки”, “Котика й мишку”, “Пекаря”, “У царя”, “Чий батько дужчий”, “Деркачі”. Це далеко не повний перелік народних ігор, які побутують на Вінківщині. Впродовж віків у них втілювалися мудрість і досвід народу, його духовне багатство, етичні та естетичні ідеали. Зустріч Нового року і весни, проводи літа і збирання урожаю завжди супроводжувалися ритуальними діями, піснями, танцями, іграми, хоровами.

Найстародавнішими є ігри на землеробську тематику: “Просо”, “Мак”, “Гречка”, “Льон”. Учасники ігор імітують оранку, засів, визрівання рослин, збирання сільськогосподарських культур.

Гра – це мистецтво. І нам, працівникам культури, потрібно докладати немало зусиль, щоб не дати загинути йому. Наші діти повинні рости міцними, здоровими, і цьому мають сприяти ігри – і сучасні, і традиційні, народні.

Специфіка традиційного народного співу на Шепетівщині. Весільний обряд розплітання коси

Костюк-Августинович Т.А.,

с. Михайлючка Шепетівського р-ну

Фольклорна спадщина Шепетівщини багата, але мало досліджена, тому актуальним сьогодні є необхідність збереження та розвитку фольклору, його дослідження.

На базі Михайлюцького сільського Будинку культури у 2000 році було створено фольклорний ансамбль “Веселиха”, який уже кілька років популяризує автентичний фольклор нашого краю. Основу репертуару складають пісенні записи як окремих носіїв фольклору, так і цілих гуртів. Найбільше пісень записано керівником ансамблю від Ніни Юхимівни Захарчук (1900–1998) – жительки села Михайлючка, Варвари Дейнеки (нар. 1906) – жительки села Коськи, та Михайлини Романівни Августинович (нар. 1924) – жительки села Червоний Цвіт. Ці народні співаки завдяки своїй природній обдарованості, сімейним традиціям вирізняються з-поміж інших багатством репертуару, художньою довершеністю того чи іншого варіанта пісні.

Найбільш поширеним на Шепетівщині є голосний “вуличний” спів з певними усталеними традиціями голосоведіння. Головну мелодію у такому співі веде в унісон основна маса співаків. Розпочинає, “заводить” пісню кращий співак гурту, який дає інтонаційну настройку, визначає темп і характер виконання. Інколи заспівувачем може бути і “виводчик”.

Існує ще одна манера виконання – це, так званий, спів “для себе” – тихий, самозаглиблений. Пісням нашого краю характерний специфічний мовний діалект. Народна манера співу і фонетика органічно пов’язані у сплаві мелодії і слова. Так, у піснях, записаних в селі Михайлючці, має місце редукція основної літери тексту. Вимовляється не “весілля”, а “висілля”, не “поцілувати”, а “поцюлувати”. Ще характерним для пісенного тексту є недоспівування останнього головного в кінці кожної строфи, використовуються надлишкові склади. Цим пісням

притаманна варіаційність – невеликі “під’їзди” до ноток, “з’їзди”, гукання. Особливістю традиційного народного співу Шепетівщини є сворозрив, коли дихання береться всередині слова. Відчувається також вплив пісенного фольклору Житомирщини (село Михайлючка межує з селом Дубрівкою Житомирської обл.).

Народна пісня безсмертна, як і сам народ, який її створив. Цікавими є весільні пісні та обряди, які увібрали в себе мудрість, щедрість, веселу вдачу нації.

Розплітання коси – один з надзвичайно хвилюючих обрядів весільного дійства, який, звичайно, супроводжується піснями. Багато з них зберегла в своїй пам’яті і передала сьогоденішньому поколінню Ніна Юхимівна Захарчук. Такі пісні на весіллі співають переважно молодиці та старші жінки. Після того, як батьки поблагословили доньку, вони дають їй хліб, на якому лежить віночок, і садять її на кожух, під яким насипано жита, цукерок, грошей, що символізують багатство. Мати змашує молодій волосся маслом, що є символом достатку. Це супроводжується співом жінок:

Ой, дай, мати, стільця,
Зулутого гребінця,
Нового кожуха,
Нихай сяде мулудуха.
Ой, дай, мати, масла,
Я курову пасла,
Гунила на росу.
Дай, мати, масла на косу.

По черзі запрошуються батько, мати, брати до коси, в яку вплетено гроші, як подяка за свої дівочі роки в домі родини. Це супроводжується піснями:

Ой, просо, просо – волото,
Ой, косо, косо – золото.
Я ж тебе кісонько змивала,
Зулутими гребінцями чисала,
Заки тибе, русої, дуждала.
Ой, просо, просо – жовтий цвіт.
Ни піду замуж – піду в світ.

Руспустила русу косу по плече,
Ни єдиний вражий син заплаче.
Заплачуть шевці, ше й кравці,
Михайлюцькі хлопці – молодці.
Ой, брат сестричку русплітав,
Де ті й оплітки подівав.
Нусив до міста – ни прудав,
Меншій сестричці дарма дав.
На тубі, сестричко, цей значок,
Шоб ти й дождала за рочок.
Коли коса розплетена,
А на дворі терин тешуть,
А у хаті косу чешуть.
Вже і терин убтисали,
Вже і косу русчисали.
Мати зодягає молодій віночок:
Ой, вінку, вінку, з рожи, з барвінку,
А ж тибе плила і вила.
Я ж тибе плила і обзолотила,
Я ж в тобі ни ходила...

І ще чимало прекрасних обрядових весільних пісень
залишено нам у спадок.

Українські колядки та щедрівки у творчій діяльності зразкової дитячої хорової капели “Журавлик”

Нетеча І.М.,
м. Кам'янець-Подільський

Різдво є одним з найвеличніших і найзнаменніших свят
зимового циклу, яким, власне, започатковується рік. Це свято
супроводжується пісненими звичаями, ритуальними діями,
обрядами, зокрема обходом дворів з величальними піснями і
побажаннями-колядками. Своїм корінням вони сягають вглиб

далеких язичеських віків і пов'язані з одним із головних свят наших предків – днем зимового сонцестояння, сонцевороту.

Вчені доводять, що слово “колядка” є похідним від назви нового року у древніх римлян і візантійців – “calendae” (лат. “перший день місяця”). Ця назва закріпилася у більшості європейських народів, зокрема слов'янських: у росіян – коляда, у білорусів – каляда, у македонців – коледе і т.д. За свідченням західноєвропейського автора X ст. Олафа Трюгвесона, навіть мати князя Володимира Великого Малуша в свято Коляди гадала і віншувала перед тронем свого сина.

Колядки і щедрівки – своєрідний феномен у культурі майже всіх європейських народів, зокрема схильних до поетичного світосприймання слов'ян. Загальновизнаним є багатство українських колядок і щедрівок.

На основі тематики і мелодичної будови розрізняють народні (світські) та церковні колядки й щедрівки. Перші з них, виявляючи зв'язок із зимовою обрядовістю ще дохристиянських часів, торкаються, природно, землеробської та сімейної тематики (часом навіть з елементами магії), другі ж розробляють загальні для християнського світу теми, пов'язані з історією народження Ісуса Христа. Церковні колядки, на відміну від світських, є в основному продуктом книжної традиції, вони створювались освіченими людьми, переважно священиками, котрі часто мали нахил до аматорського музикування. Існуючи у вигляді гуртового співу (колядників) із долученими опісля декламованими побажаннями (віншуваннями), а в спеціальних випадках – елементами театральної гри (вертеп, “Маланка”, “Коза”), вони стали культурним феноменом великого морально-етичного значення.

Народні колядки за їх хронологічними ознаками можна виділити в кілька основних груп:

- 1) найстаріші колядки, позначені доісторичним, міфологічним світоглядом, первісними, космополітичними уявленнями, язичеськими віруваннями. У них йдеться про створення світу, небесні світила, божества тощо;

- 2) колядки пізнішого часу, в яких відлунує епоха Давньої Русі з дружинно-князівським побутом, походами “хлопців-

молодців” на Чорномор’я, у “край Дуная”, до Царгорода, з облогами міст, полюванням. У цих колядках знаходимо описи давнього військового спорядження і зброї, реалії побуту;

3) колядки, в яких певною мірою позначилися історичні події і суспільні відносини періоду боротьби українського народу проти татаро-турецьких нападів і польсько-шляхетського поневолення. У них часто зустрічаються згадки про “козаків-молодців”, “панів-гетьманів”, захист рідної землі, звільнення бранців. Ці колядки нерідко перекликаються з народними історичними піснями і думами;

4) колядки новішої епохи; вони майже зовсім позбавлені властивого цьому жанру пафосу ідеалізації, за змістом та емоційною тональністю наближаються до соціально-побутових пісень.

Тривала боротьба християнства з язичеством привела до компромісних рішень. Одним із таких рішень стало поєднання величного свята християнського календаря – Різдва Христового з народним звичаєво-обрядовим комплексом – язическою Колядою. Результатом багатовікового тиску церкви відбулася заміна язических елементів християнськими. Рефренні величання язических божеств замінені такими фразами, як: “Ой, дай, Боже”, “Святий вечір”, “Христос народився” і т.д.

Церква створила свої релігійні пісні, тематично і змістовно пов’язані з Різдом, які також назвала колядками. Вони наблизили обряди і звичаї колядування до християнської різдвяної святковості, пов’язали їх з біблійно-євангельськими сюжетами, мотивами, образами.

В Україні церковні колядки відомі з XVII ст. Тарас Шевченко не погіршив проти історичної правди, коли у своїй драмі “Назар Стодоля” (дія відбувається в XVII ст.), вклав в уста козаків одну з таких колядок – “Бачить же Бог, бачить Творець, що мир помирає, архангела Гавриїла в Назарет посилає”. Завдяки підтримці і популяризації церквою, духовенством різдвяні колядки набули значного поширення в народі. Вони розповсюджувались як усно, так і у вигляді рукописних збірників – кантичок – серед письменних людей. У кінці XVIII ст. стали появлятися і друковані збірники. Уже в першому виданні

почаївського “Богогласника” (1790), до якого увійшло близько 250 церковних пісень, містилась значна кількість колядок. Пізніше релігійні колядки друкувались у різних виданнях, виходили окремими збірниками, які називались найчастіше “Колядниками”.

Відмінність між давніми народними і церковно-релігійними колядками очевидна: вона в змісті, образній системі, структурі, віршованій формі, мелодиці, характері виконання. Якщо перші співаються лише під час колядних обходів, під хатою і в хаті, то другі стали також часткою різдвяних церковних відправ і богослужінь. Народні і церковні колядки чітко розділилися в народі: перші називаються “старосвітськими”, “людськими”, другі – “церковними”, “христосанками”. Більшість безіменних авторів українських релігійних колядок добре розуміла і відчувала народну, чисто людську сутність самого свята Різдва, до якого приурочувались їхні твори. Добре простежується, зокрема, пов’язаність змісту колядок з демократичною ідеєю, що Христос від самого свого народження – Бог бідних, покривджених. У цьому плані особливого поширення набула розробка сюжету про появу на світ Христа “в яслах на сіні”, серед тварин, у бідній стаєнці на околиці міста Віфлеєма, першими якого привітали бідні люди-пастухи.

Релігійні колядки творилися в руслі літературних традицій часу, в дусі відмінної від народної поетики. Але безсумнівим є те, що їх автори знали народні колядки та щедрівки. Помітна увага приділялася аграрній темі і реаліям народного побуту. Неодмінними в оточенні новонародженого є домашні тварини. Пастухи приносять у дар ягня, оправдовуючись, що “більше не може пастор дати з бідної хати”:

Потом грали во кимвали
Во свиріли і сопіли
Співали, плясали.

Це вже ціла побутова сценка з грою на традиційних інструментах – цимбалах, сопілках, свирілах, зі співом і танцями, властивими для народного звичаю колядування. Народні музичні інструменти вкладаються в руки поважним біблійним

персонажам, пророкам, яких колядка залучає до величального співу: “Стань, Давиде, з гусями, заграй пісню враз із нами”.

У народному дусі трансформується і тема сім’ї, яка представлена в образі Святої родини – матері з дітьми та їхнього опікуна Йосифа. У центрі уваги – піклування, турбота про немовля: “Марія-мати сина леліє. Йосип старенький пеленки гріє”, “Святий Йосип приспівує: «Люляй, люляй»” і т.п. Із зворушливою теплотою, просто змальований образ матері.

Спостерігається тенденція наближення релігійних колядок до народних шляхом посилення господарсько-сімейних мотивів та етнографічно-побутового колориту. Наприклад, приспів у колядці “Бог ся рождає” звучить так: “Тутки лемки співають, подолани іграють, волиняк щось міркує, бойко легко танцює, гуцул трембітає, полтавець плясає” і т.д. У релігійних колядках з’являється і характерний для народних побажальний (“віншувальний”) мотив: “Даруй літа щасливії сему господарю” (“Нова радість стала, яка не бувала”). Яскравим зразком тісного поєднання релігійної колядкової традиції з народною є загальновідома колядка (шедрівка) “Добрий вечір тобі, пане господарю”. Наближення релігійних колядок до світського життя відбувалося також шляхом внесення в їх зміст суспільно-політичних, патріотичних мотивів. Так, у давню колядку “Во Вифлеємі нині новина” входять рядки “Глянь оком щирим, о Божий Сину, на нашу землю, на Україну”.

У XIX–XX ст. набули поширення літературні обробки і переспіви народних та релігійних колядок, творення нових колядок з використанням традиційних мотивів і відомих мелодій (наприклад “Сумний святий вечір”). Обробці, аранжуванню колядок і шедрівок багато уваги приділяли М. Лисенко, М. Леонтович, К. Стеценко, О. Нижанківський, О. Кошиць, С. Людкевич та інші. Найбільше це позначилося на хоровій творчості, менше – на сольній, вокальній (із супроводом). Іноді ж колядки, як, наприклад, у деяких операх М. Лисенка, – важливі чинники драматичної дії.

Релігійні колядки та шедрівки давно стали органічною частиною української національної культури. Колядувати у різних місцевостях України починають у різний час. Подекуди

ходять уже 6 січня ввечері, а десь – лише після Різдвяної служби у церкві 7 січня. Колядувати можна аж до Стрітення (15 лютого). Але найурочистіші вітання отримуємо від колядників у перші різдвяні дні. Колядники відають нам тайну Різдва, славлять народженого Бога.

У репертуарі народної дитячо-юнацької хорової капели “Журавлик” Кам’янець-Подільської дитячої хорової школи – 26 колядок та щедрівок. Юні хористки співають різдвяну програму у храмах всіх християнських конфесій як в Україні, так і за її межами, що сприяє єдності і злагоді між людьми різних віросповідань, утворює ідею соборності мистецтва.

Сучасна керамічна іграшка в колекції Хмельницького художнього музею

Гірник Г.Е.,
м. Хмельницький

Гончарюванням в родині Нікітюк-Куркчі займаються вже понад двадцять років. Три покоління – батьки, дочки та онука – крок за кроком вибудовують розмаїтий образний лад гончарного дива – оригінальну іграшку-свистунець. Його витоки – у зацікавленні берегині сім’ї Людмили Іванівни Нікітюк народним гончарством, іграшкою зокрема. Свого часу її виготовлення вирішувало не тільки проблему творчої самореалізації, але й давало якийсь заробіток, адже сім’я художників виховувала трьох дітей.

Мистецька мова Людмили Іванівни формувалася під впливом безпосереднього спілкування з народними умільцями, завдяки вивченню досвіду майстрів минулого, а саме гончарів сіл Адамівки та Смотрич на Хмельниччині [2]. Прототипи персонажів образного світу майстрині – свійські і дикі тварини. Їх пластичне рішення – умовність, узагальненість форми – відповідає традиціям народного мистецтва так само, як і теракотова поверхня виробу, що властива адамівській кераміці. Майбутній

образ художника створює швидкими, впевненими, відпрацьованими до автоматизму рухами, ніби “витягує” із шматочка глини корпус, голову, формує характерні зовнішні ознаки, доліплюючи наостанок дрібні деталі. У цей момент закладаються характер, вдача героїв, їх емоційне наповнення. Готова форма старанно зачищається, шліфується, контури згладжуються, стають м’якими, обтічними, що не тільки посилює умовність образу, але й увиразнює індивідуальні особливості художньої мови авторки. Ми вже згадували, що дійові особи у майстрині мають прототипи в реальному світі, який сприймається нею як єдине гармонійне ціле, де в одній компанії перебувають тварини-антагоністи, діти дружать із хижаками, звірі виконують дії, властиві тільки людям. Це “Левеня та мавпочки” [3], “Звір та дівтора” [4], “Баран грає на дудочці” [5]. Тут панує мир, злагода, сміх та веселощі, турбота і увага одне до одного, немає місця злу, ворожнечі, підступності. Аналізуючи творчий доробок художниці, який зберігається в музейній колекції, зазначимо, що нею розроблено кілька пластичних рішень керамічної іграшки. Поряд із самодостатніми, суто анімаційними дійовими особами – “Бурьонушка” [6], “Шарик” [7], “Куточка” [8] – вона створює оригінальні об’єкти, в яких кілька персонажів (серед них, як правило, присутня дитина) є елементами спільної пластичної форми: “Вершники” [9], “Весела компанія” [10] та багатофігурні композиції, що складаються із окремих предметів. Одна з таких композицій – “Смачні вареники” [11] – поєднує п’ять дійових осіб: трьох хлопчиків, kota та песика, характер яких “виписано” дуже тонко. Жаднюгу й нахабу, що привласнив миску вареників, майстриня зображає із широко відкритим ротом; на обличчі двох інших хлопчиків подив, обурення. У kota – хитренька мордочка: він, ласунчик і лизунчик, знає, що вареник йому обов’язково перепаде, а песик, опустивши вушко, схиливши голівку на бік, смирно очікує, що про нього згадають. Представницька експозиція характерів, емоцій, за задумом автора, не потребує їх посилення через орнаментування, тому поверхня іграшок лишається гладенькою. Проте персонажі, у внутрішній змістовності яких посилено символічну складову, мають багатий декор. Наприклад, “Бурьонушка” – корова-годувальниця –

вкривається ангобним розписом (за термінологією адамівських гончарів “опискою”) з квітково-рослинними мотивами. В інших випадках застосовується рельєфна орнаментика, що імітує шерсть, пір'я, луску, або ж акцентує елементи та фактуру одягу.

Останнім часом для створення багатопредметних композицій Людмила Іванівна залучає дочок Дарію Крамар, Ольгу Сичову та онуку Анну Сичову, які, оволодівши певними технологічними навичками, створили власні творчі майстерні. Про їх індивідуальні здобутки буде сказано трохи нижче, а зараз хотілося б зупинитись на двох колективних роботах керамістів, створених у 2003 році – “Колядники” [12] та “Дякуємо Господові за урожай” [13].

Перший варіант “Колядників” з'явився ще у 1989 році. Тоді в Хмельницькому група ентузіастів, до якої входили і члени мистецької родини, перебравшись рядженими, організували новорічно-різдвяні привітання мешканцям міста. Збурена участю у незвичному на той час обрядовому дійстві творча уява Людмили Іванівни знайшла втілення в оригінальній пластичній формі. Остання версія “Колядників” складається із семи фігурок, виготовлених у вигляді свищиків: ватага із зіркою, міхонші, музики, два дорослих в масках барана та кози, а також двох дітей, одягнених у стилізовані народні строї. Ця композиція у своїх численних варіантах сприймається більше як данина історичним реаліям, на відміну від “Дякуємо Господові за урожай”, де втілено одвічне прагнення селянської родини достатку, спокою, щастя. Ідею автори реалізують через кількісні та якісні чинники. Твір складається із 25 окремих предметів. В їх числі – два запряжені кіньми вози із наповненими кошиками та мішками. На возах сидять представники старшого покоління роду, за ними виступають інші члени родини, численні свійські тварини, птахи. Прикметно, що маржину й птаство автори трактують у вигляді іграшок-свищиків. “Озвучення” відповідних персонажів є цілком виправданим, оскільки викликає жваві асоціації з шумом та гамором, властивим селянському подвір'ю. Якісним чинником є також пишний рельєфний декор, який підкреслює урочистість події, тобто свята збору урожаю.

Характеризуючи фондову колекцію Л. Нікітюк, зазначимо, що традиційний для народного гончарства асортимент іграшок майстриня суттєво розширила, ввела нові пластичні рішення для реалізації мистецьких ідей, створила лаконічні, ємні, змістовні і емоційно насичені образи. Проте попри всі нововведення її творчість залишається народно-традиційною.

Відчутніша дистанція між традиціями та інноваціями у композиціях Федора Івановича Куркчі. На жаль, вони відсутні в музейній збірці, але на основі приватної колекції та окремих творів, що періодично з'являються на виставках, спробуємо охарактеризувати особливості творчої манери автора.

Значну частину його доробку складають іграшки у вигляді фантастичних, химерних звірів, птахів, казкових героїв. Художник наділяє їх людськими рисами – кмітливістю, поміркованістю, хитрістю, іронічністю. У цьому сенсі досить показовою є серія чортів.

Одного, із доволі округлим черевцем, зображено із в'язкою ключів, очевидно, від комори; в іншого за спиною сховані гральні карти; ще один скрутив дулю, демонструючи зневагу до всього світу... Інколи автор обмежується лише ліпкою голови і, конкретизуючи деталі (здоровенні вуха, зламаний ріг), домагається виразності образу.

Деякі іграшки Федора Івановича мають прототипів серед тварин, птахів. Але міра умовності, гранична стилізація провокує визначати їх як оригінальні зразки амулетів. Форму тут надзвичайно узагальнено, зведено до округлих, напівкулястих, яйцеподібних об'ємів. Орнамент більш функціональний, ніж декоративний. Так, однією чи двома рисками позначено ратички, крила; рельєфні заглиблення у вигляді півкіл на грудці "Сови" імітують пір'я. Мінімалістський декор доповнюється лискуванням теракотової чи димленої поверхні. Інколи свідомо незавершений процес димлення (автор розробив його режим для випалу в муфельній печі) дає несподівані колористичні та світлотіньові ефекти – розтяжки теракотових відтінків на чорному чи сивому тлі. Димлення урізноманітнено рельєфною прорисовкою геометричних та рослинних мотивів, сюжетних (у стилістиці наскельних малюнків) сцен. Останнє застосовується,

як правило, в декорі оригінальних музичних інструментів – окарин, підкреслюючи архаїчне їх побутування. Окарини Ф. Куркчі мають еліпсоїдну форму з патрубком-мундштуком та отворами для регулювання висоти звуку. Інша версія інструмента – у вигляді пташок, де роль мундштука відіграє хвостове оперення, а отвори окреслюють лінію крил.

Винятково самобутньою виглядає забавка, яку автор називає “хихичкою”. Це порожниста куля із шматочками сухої глини всередині, на зразок дитячих “брязкалець”, що тримається на шнурі. Розміри кулі та шматочків глини, а також їх кількість дають різну силу та забарвлення звучання. Поверхня таких іграшок лискована, вкрита гравірованим геометричним орнаментом.

Саме осучаснення архаїки є найбільш цікавою складовою творчості художника.

Вище згадувалося, що поряд з батьками гончарюють і їхні дочки та онука. Творчий доробок цих поколінь сім’ї поки що не такий вагомий і ґрунтується він, перш за все, на здобутках батьків. Проте вже нині можемо говорити про певні індивідуальні риси кожного із авторів.

Відмінність творчого почерку дочок, на наш погляд, полягає в тому, що Ольга Сичова “веде” мистецьку лінію матері Л. Нікітук, а Дарії Крамар ближче “експериментаторство” батька Ф. Куркчі.

Серед цікавинок О. Сичової можна назвати сюжетні композиції “Бабусині помічники” та “Пастушок”, що відтворюють сцени із сільського побуту, передають незабутні дитячі враження. Перша композиція складається із фігурок бабусі з онуком на руках, дівчинки та трьох пташок, виготовлених у вигляді іграшок-свищиків. Усміхнені обличчя людей, пукаті форми птахів передають атмосферу злагоди, добра, що панує в господі. Іншу композицію відрізняє не лише подібне емоційне наповнення, але й витончений рослинний орнамент, нанесений коричневим ангобом на теракотову поверхню іграшок-свищиків (трьох корів та песика). Ангобом делікатно позначені й деталі одягу пастушка.

Цікавим напрямком у доробку О. Сичової є виготовлення просторових композицій. Їх функціональне призначення – декоративна організація як житлових, так і громадських інтер'єрів. Ці композиції складаються із окремих площинних форм, стилізованих під риб, птахів, метеликів. Вкриті яскравим декоративним орнаментом, вони довільно komponуються як у просторі, так і на стіні.

Подібний підхід до осучаснення традиційної пластики та декору спостерігається і у Д. Крамар. Дрібні керамічні деталі її сплосчених “баранців” кріпляться до тулуба за допомогою шкіряних пасків та декоративних шнурів; рельєфна фактура “руна” акцентована блискучими барвниками. У таких настінних прикрасах відчувається давно забутий сакральний, обереговий зміст. Втім Д. Крамар робить і більш традиційні речі – іграшки-свищики, організовані у багатопредметні композиції: “Материнство”, “Ведмежа сім'я”, “Сови”. Їх зовнішня привабливість поки що превалює над внутрішньою змістовністю, поступається за емоційним наповненням виробам інших членів родини. Проте, без сумніву, Дарія перебуває у пошуку своєї тематики та стилістики. Власне, рішуча налаштованість молодого кераміста обіцяє в майбутньому появу нових, відповідних часу, мистецьких пропозицій.

Дана публікація є спробою систематизувати творчий доробок родини керамістів, окреслити спільну платформу, на якій ґрунтуються сімейні традиції, визначити індивідуальні внески кожного у розвиток традиційного мистецтва та шляхи його осучаснення.

Література, експозиції:

1. Кустарные промыслы Подольской губернии. – К., 1916.
2. Лашук Ю. Специфіка гончарства Смотрича й Адамів-
на // Нар. творчість та етнографія. – 1969. – №1.
3. Левеня та мавпочки: Глина, ліплення, випал. – 1988. –
К-26.
4. Звір та дівтора: Глина, ліплення, випал. – 1987. – К-28.

5. Баран грає на дудочці: Глина, ліплення, випал. – 1985. – К-29.

6. Бурьонушка: Глина, ліплення, випал. – 1982. – К-45.

7. Шарик: Глина, ліплення, випал. – 1987. – К-34.

8. Курочка: Глина, ліплення, випал. – 1986. – К-32.

9. Вершники (Трійка на баранчику): Глина, ліплення, випал. – 1982. – К-43.

10. Весела компанія: Глина, ліплення, випал. – 1988. – К-44.

11. Смачні вареники (5 предметів): Глина, ліплення, випал. – 1988. – К-49-53.

12. Колядники (7 предметів): Глина, ліплення, випал. – 2003. – К-327-333.

13. Дякуємо Господові за урожай (25 предметів): Глина, ліплення, випал. – 2003. – К-334-358.

Художня самодіяльність: новітні проблеми розвитку

Слободянюк П.Я.,

м. Хмельницький

Декларація про державний суверенітет стверджує, що, дбаючи про духовний розвиток, держава забезпечує національно-культурне відродження народу, його історичної свідомості і традицій, національно-етнографічних особливостей, функціонування української мови у всіх сферах суспільного життя, а також гарантує всім національностям, що проживають в Україні, право їх вільного національно-культурного розвитку [1].

У перехідний період відбуваються суттєві зміни в економіці, політиці, соціально-культурній сфері, духовному житті суспільства. Ідея національного відродження разом з розбудовою державності охопила значні верстви населення і створила важливі передумови для розвитку культури, активізації художньої творчості людей. Але ця актуальна проблема не знайшла належної уваги у культурологічній науці. Актуальність цієї проблематики підкреслюється тим, що вагомі минулі набутки

української культури, особливо художньої самодіяльності, які вимагали, насамперед, державної фінансово-економічної підтримки, не знайшли такої.

Українська культура, художня самодіяльність знаходяться в глибокій кризі. Тому на першому плані нині постають глибоке усвідомлення і усунення на державному і регіональному рівнях об'єктивних і суб'єктивних причин, створення умов для розвитку всіх сфер і галузей культури, аматорського руху і самодіяльної творчості, визначення вирішальної ролі духовної культури суспільства як найважливішого чинника українського державотворення, консолідації нації і народу. Це добре розуміють ті, хто не бажає бачити Україну вільною і щасливою. Знову діє залишковий принцип фінансування культури, більше того, в рекомендаціях Міжнародного валютного фонду щодо виходу України з економічної кризи знаходимо “добру пораду” – скоротити фінансування на культурну сферу вдвічі. Натомість справжні культурні цінності України гвалтує тотальна навала зарубіжної антикультури – порнографії і сексу, насилля і жорстокості, космополітизму, які руйнують етнонаціональні духовно-культурні цінності, високогуманістичну українську ментальність, суспільну моральність, душу українців.

Проявляється вандалізм щодо пам'ятників національної історії і культури, грабуються музейні цінності, звичною стала спекуляція національними святинами і коштовностями.

Українська національна культура, особливо фольклор, етнографія, ніколи не займали привілейованого становища в державі. Наслідки радянської тоталітарної системи, командно-адміністративних методів управління, що насаджувалися в усіх сферах життя суспільства, заорганізованість, формалізм, бюрократизм, негативно вплинули на стан культури, позначилися на ідеологізації художньої самодіяльності, професійному і самодіяльному мистецтві. В результаті робота установ культури серйозно відстала від зрослих духовних запитів нації, знизився їхній престиж у суспільстві. Нині не тільки не здійснюється, а взагалі гальмується пошук нових дійових форм і засобів художньо-творчої, культурно-просвітницької роботи, які б сприяли всебічному розвитку професійної та самодіяльної художньої

творчості, піднесенню соціально-культурної активності людей. На державному і регіональному рівнях в культосвітню роботу поволі й несміло впроваджуються дійові національно-патріотичні форми роботи, диференційований підхід, громадські засади і самоуправління. А примітивні конкурси типу “Міс міста (чи району)” та фестивалі аматорів збанкрутілих і напіврозвалених клубів демонструють “успіхи” культурного “розвою”.

У багатьох містах і селах погіршилося ставлення органів влади, господарських і підприємницьких структур до потреб клубів, бібліотек, музеїв, колективів художньої самодіяльності, що принижує їхнє соціальне значення, загострює і без того важке становище. Різко знизилося матеріальне становище і соціальний захист членів творчих спілок, керівників художньої самодіяльності, значна частина яких шукає кращої долі за кордоном.

Слабка матеріально-технічна база, нестача кваліфікованих кадрів культустанов та їх професійна невідповідність до праці в нових суспільних умовах ринкової економіки, формалізм і водночас послаблення організаційно-методичного керівництва цими установами загострили кризові явища в українській художній самодіяльності. Причиною цього є розпад великої мережі відомчих, зокрема профспілкових клубів і бібліотек, державних парків культури і відпочинку, скорочення колективів і гуртків художньої самодіяльності, любительських об'єднань, масових свят і театралізованих заходів [3, С. 14–15].

Спрямовуючи свою діяльність на організацію розваг, клуби, Будинки культури, парки, органи кінофікації усунулись від виробничого життя, економічних і морально-етичних проблем трудових колективів, які нова ринкова економічна політика, роздержавлення і приватизація призвели до банкрутства, саморозпуску, економічного і соціального краху. У гонитві за доходами, розширенням платних послуг клуби почали масово втрачати самодіяльні художні колективи, особливо агітбригади, народні театри, хори, оркестри, інші творчі любительські формування етнонаціонального громадсько-політичного, молодіжного та дитячого спрямування. Вже на початку становлення державності України протягом 1993 року тільки на Хмельнич-

чині розпалось 410 гуртків художньої самодіяльності, 270 любительських об'єднань і клубів за інтересами [4].

У вкрай несприятливих умовах культурний фактор не стимулює появу позитивних результатів, оскільки культура, як і освіта, наука, літературно-художня сфера незалежної України дуже повільно пристосовуються до нових умов існування, хоча дехто бачить ці процеси навпаки [5, С. 426].

Низький рівень художньо-творчої роботи культурно-просвітницьких закладів та інших соціально-виховних інституцій, занепад масової художньої самодіяльності негативно позначився на загальній культурі і раціональному використанні вільного часу людей. Як наслідок – зростання бездуховності, злочинності, проституція і пияцтво, інші антигромадські явища. Молодь втрачає гуманістичні тенденції, патріотизм, піддається апатії, користолюбству, аморальності. Зрозуміло, все це знижує соціальну активність людей. Тому в умовах розв'язання нових надзвичайно складних завдань державотворення України чітко простежується неузгодженість між зростаючими вимогами суспільства до піднесення соціальної активності, національної самосвідомості мас і недостатньою діяльністю культурно-просвітницьких установ, творчих спілок і мистецьких організацій саме в розвитку культурно-творчого аматорства.

Проблеми організації художньої самодіяльності мають декілька аспектів.

По-перше, гострою постає проблема кадрів, система підготовки яких ні за кількісними, ні за якісними параметрами не відповідає новим суспільним вимогам. У програмах профільних вищих навчальних закладів не враховуються реальні духовно-культурні потреби й вимоги сучасного етнокультурного життя, світові культурологічні кваліфікаційні рівні. У сфері культури розпочався процес об'єднання колишніх культурно-освітніх училищ з училищами музичними і художніми, перегляд програм вищих навчальних закладів культури та мистецтва. Відповідно до реальних потреб слід регулювати плани прийому абітурієнтів, вводити нові культурно-мистецькі спеціальності, розширювати державне замовлення на підготовку культурно-мистецьких кадрів для роботи з аматорами.

У новій системі підготовки кадрів особливе місце відводиться реорганізованим Українській академії мистецтв, Національній музичній академії ім. П. Чайковського, Національному університету культури та мистецтв, іншим культурно-мистецьким навчальним закладам [6].

Ще в 1970–80-х рр. діяли утворений у Києві Республіканський інститут підвищення кваліфікації працівників культури (директор Бохан І.В.), обласні курси підготовки працівників культури. У 1999 році інститут реорганізований в Академію керівних кадрів культури і мистецтва (ректор Чернець В.Г.). Тут працюють стаціонарне і заочне відділення, аспірантура і фахова вчена рада з теорії та історії культури і мистецтвознавства, друкарня, виходять науково-методичні, фахові видання. Також проводяться різноманітні навчально-методичні заходи з питань активізації художньо-аматорського руху в Україні. Враховуються особливості сучасного періоду економічного і соціально-культурного розвитку суспільства при навчанні організаторів культурно-освітньої роботи. Міністерство культури і мистецтв України спільно з Академією регулярно проводять творчу лабораторію директорів районних Будинків культури на тему “Менеджмент та маркетинг у сфері культурно-просвітницької діяльності”, семінари керівників гуртів з різних жанрів самодіяльного мистецтва [6, С. 16]. Понад 200 фахівців щорічно готують Хмельницьке музичне і Кам’янець-Подільське училища культури, діють Хмельницький навчально-методичний центр культури і мистецтва, 55 дитячих мистецьких навчальних закладів, де більше тисячі педагогів навчають 10,3 тис. дітей з 17 художніх спеціальностей. Надзвичайно велику роль в розвитку дитячої художньої творчості відіграє унікальний телеконкурс “Крок до зірок”, що регулярно проводиться в Національному палаці “Україна”, заснований народним депутатом України, почесним ректором Національного університету культури і мистецтв М. Поплавським. Цікаві фольклорно-етнографічні заходи організовуються в Києві, Чернігівській, Закарпатській, Львівській, Тернопільській, Івано-Франківській, Рівненській, Волинській, Хмельницькій, Черкаській та деяких інших областях.

Одна з найболючіших проблем для працівників галузі – заробітна плата. У Хмельницькій області в 2000 році, наприклад, 1 199 клубних працівників працювали на неповну ставку, що складало 72,7%, що на 8% більше, ніж у 1999 році. З навантаженням на 0,75 ставки працювало 267 чоловік, на 0,5 ставки – 617, на 0,25 – 282, менше 0,25 – 33 чоловіка. П'ята частина працюючих в області отримувала 0,25 і менше ставки. У зв'язку з дефіцитом фінансування 213 культпрацівників знаходилось у відпустках без збереження заробітної плати (від 1-го до 3-х місяців) [7, С. 6]. Зараз становище покращується – з другого півріччя 2004 р. клубні працівники області переведені на повні посадові оклади.

По-друге, національно-культурні процеси в Україні відбувалися одночасно з докорінними змінами в царині економіки, суспільних відносин. Але склалося так, що проголошення ідеї національно-культурного відродження не одержало достатнього матеріально-фінансового забезпечення. Більше того, сфера культури стала фінансуватися значно гірше, ніж у несприятливі для неї радянські часи (останніми роками на рівні 30% її найнагальніших потреб). Наслідком цього стало істотне скорочення діючої мережі закладів культури, розташованих у містах і сільській місцевості, а також відплив з культурної сфери талановитої молоді, а відповідно зниження художньої творчості людей.

Тому на Хмельниччині вживають заходів для стабільності мережі закладів культури. Тут, зокрема, діє біля тисячі клубів і Будинків культури, в них функціонує більше 200 фольклорних ансамблів, низка цікавих вокально-хорових, музично-інструментальних, хореографічних та інших аматорських колективів. Їхня робота була би більш результативною, якби виділялися кошти з державного та місцевих бюджетів на утримання керівників гуртків, придбання музінструментів, сценічного вбрання, культурно-спортивного інвентарю. В умовах постійного гострого бюджетного дефіциту та з метою збереження клубної мережі, бібліотечних і музейних фондів, кадрового забезпечення змістовної культурно-творчої діяльності в області створюються об'єднані поліфункціональні заклади культури. З

2000 року, наприклад, організовано 58 поліфункціональних закладів (школа-клуб-музей і т.д.) [8].

Труднощі з фінансуванням призвели до потреби здійснення в Україні капітальних ремонтів понад 3 тис. клубів і Будинків культури, більше 300 перебувають в аварійному стані, десятки вже розвалилися, більшість сільських установ культури не опалюються.

У незручних, пристосованих приміщеннях розміщується майже половина бібліотек, значна кількість музеїв в системі Мінкультури України, негайного капітального ремонту потребують навчальні корпуси в 3 із 10 вищих навчальних закладів, реконструкції навчальних і допоміжних корпусів – 23 середні спеціальні заклади, 11 – нового будівництва (Закарпатська, Запорізька, Дніпропетровська, Львівська, Одеська, Миколаївська області). В орендованих або погано пристосованих приміщеннях працюють 453 дитячі школи естетичного виховання [9].

Через відсутність фінансування, наприклад, розвалилися клуби у селах Богданівцях, Радянському, Підлісному, Нижньому, Коричинцях, Загінцях Деражнянського району Хмельницької області. Такі приклади непоодинокі і в інших регіонах.

По-третє, в умовах загострення духовної та моральної деградації нашого суспільства, масованого згубного наступу зарубіжної антикультури (садизму, порнографії, бездуховності, тощо), спекуляції та контрабанди культурними цінностями, слід гуртувати загальнонаціональне протистояння інтервенції псевдокультури, розвивати, стимулювати справжню художньо-творчу діяльність людей як основу формування національної самосвідомості і соціальної активності народу. На це необхідно спрямувати всі засоби ідейного, морального, релігійно-духовного впливу, підпорядкувати цій меті законодавчу базу, діяльність правоохоронних, культурно-мистецьких, навчально-виховних установ, засобів масової інформації, видавництв, трудових колективів, політичних партій і громадських рухів, усього народу. Маємо громадою, всім народом протистояти цьому злу. Пропагуючи насильство, розбещеність, антигуманність, антикультура в умовах боротьби людини за виживання та фактичного браку стійкого культурного імунітету становить

серйозну загрозу для суспільства. Замість традиційної високої моральності нашого народу відбувається підміна справжніх цінностей шляхом насадження низьких стереотипів мислення, поведінки, життя, сприйняття світу, руйнуються канали єднання людини з культурою.

Необхідна чітка концепція піднесення культурно-творчої активності людей, відбору всього цінного, що віками формувалося в душі і справі українця, саморегулювало його поведінку, бережливо передавалось від покоління до покоління, рятувало і виносило ковчег українського народу з усіх загарбницьких, експлуататорських катаклізмів – високогуманістичні народні традиції, мова, звичаї, обряди і ритуали, свята, ремесла, фольклор тощо.

По-четверте, незадовільне кадрове забезпечення, фінансування та матеріально-технічний стан культурологічної сфери негативно впливає на організацію художньо-аматорського руху в цілому.

Враховуючи ситуацію, яка поставила у скрутне становище всі заклади культури, зокрема відсутність необхідної науково-методичної літератури, сучасного репертуарного матеріалу, музичних інструментів, сценічного одягу тощо, менеджерам культури доводиться самотійно, на одному ентузіазмі проводити організаційно-методичну роботу. Слабка матеріально-технічна база, відсутність транспортних засобів, коштів на пальне, відрядження, творчі роботи (сценарії, п'єси, оркестровки, аранжування та інше) гальмують процеси організаційно-методичного забезпечення належного функціонування закладів культури, аматорських гуртків, самодіяльних колективів, особливо на селі.

По-п'яте, ситуація в аматорському русі в цілому і в художній самодіяльності зокрема ускладнюється слабкістю нової правової бази культури, професійного і самодіяльного мистецтва, суміжних сфер суспільно-культурного буття, яка відповідала б сучасним вимогам та особливостям українського духовно-культурного процесу. У 1990 р. уряд України схвалив "Комплексну програму основних напрямків розвитку української культури". Через два роки Верховна Рада України затвер-

дила “Основи законодавства України про культуру”. Однак названі та наступні документи не охоплювали всього спектра проблем розвитку культури і її важливої складової – художньої самодіяльності.

У 1994 р. Міністерство культури України затвердило основні положення державної концепції культурної політики, яка, на жаль, спиралася не стільки на досвід розвинених країн, як на реальне політико-економічне становище в Україні. Тому в ній невдало пропонувався “плавний перехід” від адміністрування сфери культури та від “огульного” утримання державою всіх закладів цієї сфери до інших засад фінансування та функціонування, що позначилося в подальшому на самоусуненні держави від необхідної фінансово-економічної підтримки цієї галузі.

У 1997 р. були затверджені концептуальні напрямки діяльності органів виконавчої влади щодо розвитку культури. Згідно з ними загальними засадами розвитку української культури, які можуть сприяти піднесенню культурно-творчої активності мас, вважаються:

- самоцінність, незалежність культури та мистецтва;
- створення загальнонаціонального культурного простору як одного з найважливіших консолідуючих факторів у справі розбудови української державності;
- забезпечення активного функціонування української мови в усіх сферах культурного життя держави;
- гарантування свободи творчості, забезпечення доступу до культурних надбань, створення умов для активної участі громадян, особливо молоді, в художній творчості;
- підтримка високопрофесійної мистецької творчості, яка забезпечує якісний рівень національної культури незалежно від політичної чи комерційної кон'юнктури;
- збереження національної культурної спадщини як основи національної культури, турбота про подальший розвиток традиційних культур народів та етносів, які населяють Україну;
- утримання зусиллями органів виконавчої влади та місцевого самоврядування базових елементів інфраструктури,

основних у національному та регіональному масштабах закладів культури;

- підтримка органами виконавчої влади культурно-мистецьких організацій, об'єднань незалежно від підпорядкування чи форми власності, а також окремих митців;

- створення правових та економічних стимулів для залучення недержавних коштів до підтримки культури й мистецтва [11, С. 11].

Було також ухвалено низку Постанов Кабінету Міністрів України щодо подальшого реформування галузі культури: “Про мінімальні соціальні нормативи забезпечення населення публічними бібліотеками в Україні”, “Про контрактну форму трудового договору з керівниками та творчими працівниками державних театральних та концертно-видовищних закладів, підприємств, організацій культури”, “Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися закладами культури та мистецтв, заснованих на державній і комунальній формі власності”, “Про структурну перебудову в галузі кінематографії”.

Одними з важливих документів були Накази Президента України “Про Всеукраїнський день працівників культури та аматорів народного мистецтва” (23 березня), “Про державну підтримку клубних закладів”, “Про невідкладні заходи щодо розвитку бібліотек України”. Але більшість з продекларованих в них важливих положень, на жаль, не діють.

Отже, українська культура, фактично не може якісно, повноцінно виконувати жодної зі своїх функцій, що явно гальмує культурно-творчу активність народу і масовий розвиток художньої самодіяльності. Процеси, що відбуваються в художній самодіяльності – складні, суперечливі й неоднозначні, але в переважній більшості вони нині не сприяють піднесенню національної культури, удосконаленню патріотичного, ідейно-морального, естетичного виховання населення, особливо дітей і підлітків, утвердженню національно-культурної самоідентичності українського народу.

Нова суспільна ситуація змушує на суспільно-політичному, історико-культурному, національному досвіді також переосмислити всі духовні процеси, що відбуваються у світ-

ському і церковно-релігійному житті, визначити функціонально-структурні механізми взаємодії культурно-релігійної системи і її вплив на утвердження національно-культурного самоусвідомлення народу через активізацію культурно-творчої діяльності людей і тим самим формування сприятливого соціокультурного середовища в сім'ї, колективі, регіоні, країні. Реалізація цих процесів однозначно залежить від піднесення громадської активності населення в духовно-культурній сфері [10].

Концептуально-методологічного обґрунтування вимагають багато і спільних, і різнопланових проблем не тільки художньо-творчої, але й духовно-релігійної активності і творчості народу, зокрема науково-теоретичний аналіз суспільно-культурної, релігійної, міжконфесійної ситуації, релігійно-канонічної діяльності, поєднання державно-громадських принципів у духово-культурній та релігійній сферах. Концептуальний підхід має принципово визначитись, в першу чергу, з таких проблем:

1) формування загальнодержавної політики визнання відродження, збереження і розвитку національної культури як першооснов відродження нації і утвердження державності України;

2) духовна, культурно-творча єдність, інтеграція і консолідація народу України з іншими народами, в першу чергу, із слов'янами у збереженні і примноженні не тільки національних, культурних, а й загальнолюдських духовних цінностей;

3) на основі розширення участі різних груп громадян у культурно-творчій діяльності, урізноманітнення її форм і методів, організації змістовного дозвілля громадян слід посилювати увагу до формування в них національної самосвідомості, високих естетичних смаків і християнських ідейно-моральних якостей, особливо патріотизму, милосердя, співчуття, доброзичливості, порядності, поваги до старшого і до чесної праці, гордості за свій родовід та інших добрих рис і чеснот, що притаманні не тільки слов'янам, а є загальнолюдськими духовними цінностями;

4) визначення і забезпечення на загальнодержавному та національному рівнях нових теоретико-методологічних, еконо-

мічних, нормативно-правових та організаційно-структурних підходів культурно-масової роботи, аматорського руху, професійного і самодіяльного мистецтва, кіновідеообслуговування, відродження традиційних національних художніх промислів і ремесел, збереження культурно-історичних цінностей і пам'яток минувшини, підготовки кадрів культури, їх морального стимулювання на основі законодавства про культуру, про культу та про інтелектуальну власність тощо.

Інструментом реалізації концепції культурно-національного відродження через піднесення творчої самодіяльності мас могло би стати здійснення спеціальних державних і регіональних програм у різних галузях культури, в першу чергу, в процесах відновлення, вивчення, розповсюдження, використання і примноження духовно-культурного надбання народу, особливо його базових етнонаціональних витоків.

Література

1. Акт проголошення незалежності України // Рад. Поділля. – 1991. – 27 серп.
2. Культурне відродження в Україні / Авт. кол. М.М. Алексієвець, М.М. Більчук та ін. – Л.: Астериск, 1993. – 220 с.
3. Слободянюк П. Я. Культура Хмельниччини. – Хмельницький: Поділля, 1995. – 332 с.
4. Поточний архів управління культури Хмельницької облдержадміністрації: Звіти, довідки, основні показники та статті. Дані про роботу закладів культури і мистецтва за 1970–1994 рр.
5. Україна: утвердження незалежної держави. – К., 2001. – 702 с.
6. Міністерство культури і мистецтв України, Національна парламентська бібліотека України, Інформаційний центр з питань культури та мистецтва. Випуск 3/2, 1995 р. / Хроніка культ. життя України (огляд. довідка за матеріалами преси та неопублік. матеріалами за лют. 1995 р.). – К., 1995. – 28 с.

7. Хмельницький обласний учбово-методичний центр культури Поділля: Аналіз діяльності закладів культури клубного типу Хмельниччини за 2001 рік. – Хмельницький, 2001.

8. Подільські вісті. – 2001. – 2 берез.

9. Поточний архів Міністерства культури і мистецтв України за 1999 р. Папка “Постанови Колегії”. Довідка “Про стан справ в українській культурі в 1999 р.” – арк. 58–65.

10. Слободянюк П.Я. Українська церква: історія руїни і відродження. – Хмельницький, 2000. – 176 с.

11. Остапенко Д. І. Культура. Період реформування. – К., 1999.

Нові записи подільських пісень зимового календаря

Дудар О.О.,

м. Хмельницький

В умовах прогресуючої урбанізації все гостріше постає питання збереження та наукової репрезентації народної творчості. Йдеться не тільки про її фізичне збереження у вигляді публікацій та фоноархівів, функціонування в так званих “секундарних” (вторинних) формах, тобто використання самодіяльними та професіональними колективами [термін С.Ф. Грици]. Науковців, на думку професора-етномузиколога, доктора мистецтвознавства, провідного співробітника Інституту мистецтва, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України (ІМФЕ) Грици Софії Йосипівни, хвилюють питання “формування наукового погляду на фольклор як духовну цінність, його осмислення як інтегральної частини культури в органічній єдності з історією, філософією, мовою” [1, С. 174].

Тому фольклористи та етнографи Хмельниччини мали б поєднати свої зусилля з метою охорони автентики, заборони нефахівцям втручатися у спонтанний фольклорний процес, зводити його до певних норм, нав’язувати свою режисуру. Адже, внаслідок такого втручання фольклорні твори “підправляються”

до літературної мови (те саме стосується костюмів, хореографії, інструментарію). Особливу увагу слід приділити транскрибуванню народнопісенного та народноінструментального матеріалу.

Дослідження фольклору Поділля, зокрема народнопісенної традиції в сучасному побутуванні, дає право зробити висновок про те, що, зберігаючи власні особливості, місцевий пісенний фольклор зазнав впливу внутрішніх та зовнішніх факторів, які позначилися на його розвитку.

Так, головними чинниками делокалізації автохтонного фольклору є соціально-історичні та політичні умови. Поділля, будучи довгий час рубіжним регіоном Західної та Східної України, зазнало безповоротних асиміляційних процесів з боку західноєвропейської культури з розвинутою інструментальною традицією. Розвиток промисловості, а, отже, і міської культури, призвели до посилення її впливу на сільський устрій життя, великих змін у фольклорі. З ХХ століття на Поділлі почали з'являтися періодичні видання, де публікувався фольклор різних етнічних регіонів України, що теж мало вплив на трансформацію місцевого пісенного репертуару. Часто фольклорні колективи та виконавці користувалися такими “чужорідними” збірниками.

Зовнішніми факторами впливу залишається радіо, кіно, телебачення, звукозаписуюча апаратура та інші чинники, які можуть спостерігати і фіксувати фольклорні процеси як у автентичному, так і у вторинному функціонуванні.

В умовах сучасності спостерігаємо картину інтенсивного зменшення питомої ваги і ступеня активності функціонування у народно-виконавському процесі календарно-обрядових пісень. Натомість активізуються нові необрядові жанри.

За останні декілька років викладачами Хмельницької дитячої школи мистецтв здійснено фольклористичні експедиції з метою запису фактичного народнопісенного матеріалу, що дозволило поповнити власні фоноархіви, транскрибувати записи, здійснити їх аналіз, упорядкувати за типологією. Зроблені записи відображують майже всю жанрову палітру українського

фольклору: це календарно-обрядові, родинно-обрядові, ліричні та ліро-епічні пісні тощо.

З обрядових жанрів – найбільше записів традиційних весільних пісень, пісень зимового календаря, які мають тенденцію до дитячої традиції виконання, та весняного календаря.

Так, за останніх 5 років записано пісні зимового календаря (колядки, щедрівки) в таких селах: Адампіль, Буглаї Старосинявського р-ну, Баламутівка Ярмолинецького р-ну, Баглаї Волочиського р-ну, Хропотова Чемеровецького р-ну (записи з власного архіву С. Цимбалюк, не упорядковані); Пилипи-Олександрівські, Осламів, Нетечинці, Женишківці, Охрімівці, Петрашівка, смт Віньківці Віньковецького р-ну; Мазники, Коржівці Деражнянського р-ну; Пільний Олексинець, Сатанівська Слобідка, Варівці Городоцького р-ну (записи з власного архіву О. Дудар, не упорядковані) Хмельницької області.

Всього 68 варіантів. За жанром вони поділяються наступним чином: 26 колядок, 11 щедрівок, 31 колядка християнського змісту, а також 6 віншуваль.

Дванадцять колядок адресовано дівчині. Це варіанти пісенних парадигм “Плила Тетянка краєм-Дунаєм”, “Ой, є в Лідусі за воротами”, “Ой, на горонці дві зозуленьки кувало, кувало”(с. Хропотова), “Ой, ясна-красна на небі зоря” (в двох варіантах, с. Адампіль), “По горі, горі павоньки ходять” (с. Мазники), “Ой, на горонці дві зазулонці” (с. Мазники), “По той бік моста калина зросла”, “Ой, з-під моста калина зросла” (с. Коржівці), “Ой, на горонці, на муравонці” (с. Баламутівка), “Ой, яка красна в лузі калина”(с. Пилипи-Олександрівські), “Впала Ганнуся по шию в воду” (с. Баглаї).

Чотири колядки адресовано господарю: “А в господаря через двір стежка” (с. Пилипи-Олександрівські), “Пане господарю, за вашим столом ми в тебе” (с. Нетечинці), “На добрий вечір, господароньку, ми в тебе, ми в тебе” (с. Пилипи-Олександрівські), “Ой, вечір добрий, пане господарю, Бог тебе” (с.мт Віньківці).

З-поміж них можна виділити окремо два варіанта колядок до бабусі: “Наші бабусенька, хороша пані, ходять по дому” (с. Варівці), “Ой, ясна-красна на небі зоря” (с. Баглаї).Три

колядки приурочено хлопцеві: “Ой, гора, гора сніженьки лежать” (сміт Віньківці), “Косив Андрійко траву-отаву”, “Де дзвін дзвонить, там місяць сходить” (с. Хропотова).

Колядки за ритмічною формою можна поділити на дві групи. Першу, найбільшу, групу становлять цезуровані десяти-складники (5+5) з приспівом або без нього, другу – 13-, 14-, 17-складники триколінної будови.

Про характерну особливість десятискладового вірша зауважив Ф. Колесса: “...це вельми старинна форма, якою зложені з малими виїмками всі колядки, і в великій частині щедрівки, це без сумніву найстарші останки давньої обрядової поезії” [2, С. 130]. Також про це говорить і сучасний дослідник українських пісень Закарпаття В. Гошовський [3, С. 16].

Формотворчою моделлю багатьох варіантів є вірші-колони АП з приспівом або без нього. “Вірш-колон, – за визначенням С. Грици, – це вірш реченневого масштабу, що ґрунтується на логічній та психологічній основі, донесення до слухача певної завершеної думки на одному диханні. В мелодії ця конструкція реалізується стало повторюваним, нерідко варійованим мелодичним рядом.” [5, С. 110]. Також має місце дворядкова варіаційна форма АА та дворядкова форма АВ. За ладозвуко-рядом вони становлять пента- та гексахордні моделі часто з приставними звуками.

Одним із найпоширеніших жанрів у зимовому календарному циклі Східного Поділля (Хмельниччини) на сучасному етапі є коляди християнського змісту. Останнім часом вони витісняють дохристиянські колядки і стають домінуючим жанром.

Коляди християнського змісту – це, переважно, пісні-гімни, які прославляють народження Ісуса Христа із домінуванням мотиву загальнолюдської радості з нагоди його появи на світ [4].

У нашому матеріалі їх охоплено 31 із таких сіл: Адам-піль Старосинявського р-ну, Баламутівка, Перегінка Ярмолинського р-ну; Баглаї Волочиського р-ну, Хропотова Чемеровецького р-ну (записи із власного архіву С. Цимбалюк, не упорядковані), Осламів, Охрімівці, Нетечинці Віньковецького р-ну

Хмельницької області (записи із власного архіву О. Дудар, не упорядковані).

Дворядкова строфа з варіаційним розвитком є формотворчою моделлю більшості коляд християнського змісту, що побутують на Хмельниччині. Мають місце також трирядкові та чотирирядкові строфи. Перші властиві таким колядним парадигмам, як “По всьому світу стала новина”, “А в городі Вифліємі”, “Нова рада стала”, “Добрий вечір, пане господарю”, другі – “Ой, вставайте, усі святі”, “У Вифліємі новина”, “Днесь поюще копно іграймо”.

Пріоритетною для цього жанру є мелодика наспівного характеру, виконання у помірному темпі.

Ладозвукорядний амбітус (діапазон) коляд християнського змісту охоплює переважно тетрахордні, трихордні, пентахордні та гексахордні ладові моделі з перевагою перших. Повсюди бачимо розширення амбітуса через додавання субсекунди та субкварти, що надає мелодії урочистого характеру звучання. Пріоритетними на Східному Поділлі є лади мажорного забарвлення, хоча мінорні також займають не останню позицію. Наявність широкооб’ємних та комбінованих ладів пояснюється їх домінуванням в музичній свідомості творців (священиків, дяків, учнів навчальних закладів, які одержали музичну освіту і пряму орієнтацію на європейську гармонічну систему). На східноподільському терені переважає двоголосе виконання коляд християнського змісту способом терцової втори.

При записуванні пісень зимового календарно-обрядового циклу виявлено тенденцію до забування шедрівкового пісенного матеріалу. Таким чином, загальна його кількість становить 12 народнопісенних зразків із сіл Баламутівки Ярмолинецького, Адамполя Старосинявського, Баглаїв Волочиського, Нетечинців Віньковецького, Хропотова Чемеровецького районів Хмельницької області.

Всі записи можна укласти в дві групи: першу (найбільшу), яку будуть становити 8-складові цезуровані вірші (4+4) з приспівом або без нього, другу – триколінні 13-, 15-складові вірші.

Отже, календарно-обрядові пісні зимового календаря, зберігаючи свої стабільні елементи, все більше зазнають процесу забування через переривання зв'язку поколінь, втручання нефахівців у фольклорний процес (пісні часто набувають “книжного” вигляду), відродження церкви (тотальна тенденція до відтворення жанру церковних колядок).

Література

1. Грица С. Фольклор у просторі та часі: Вибр. ст. – Т.: АСТОН, 2000. – 228 с.
2. Колесса Ф.М. Музикознавчі праці. – К.: Наук. думка, 1970. – 592 с.
3. Гошовский В. Украинские песни Закарпатья. – М.: Сов. композитор, 1968.
4. Коляди Західного Поділля / Упоряд., вступ. ст. та прим. Г. Олексин. – Т.: Вид-во Карп'юка, 1999. – 104 с.
5. Грица С.Й. Мелос української народної епіки. – К.: Наук. думка, 1979. – 248 с.

Меблі в селянській оселі на Поділлі в кінці XIX – на початку XX ст.

Карбовська Ж.А.,

м. Кам'янець-Подільський

На західноукраїнські землі меблі та меблеве виробництво поширилось із країн Європи – Німеччини, Франції, у XVI столітті. Найфункціональнішими меблями того періоду були скрині та скрині-столи, виготовлені місцевими майстрами; шафи з двох або трьох скринь, поставлених одна на одну чи перероблених [6].

У XIX столітті на Поділлі в інтер'єрі селянського житла зберігалися традиції житла давньоруського періоду. Меблями служили лави, піл, полиці, жердка. Лави встановлювали на

стовпчиках, вкопаних у долівку вздовж чільної та причілкової стін, які були з'єднані на покуті, піл (дерев'яний настил) був складений із грубих дощок, покладених на дерев'яні бруски-поперечки, що клялися на вкопані в землю стовпчики, і займав простір між піччю та стіною. Піл застеляли сіном та покривали рядном. Над вхідними дверима та вікнами робили полиці, які закріплювали наглухо. Вздовж тильної стіни прикріплювали жердку, на яку вішали одяг. В оздобленні були присутні елементи класичної архітектури: колонки, пілястри, рослинні елементи. Єдині меблі, що були рухомі, але теж мали чітко визначене місце, – це скриня. Вона стояла між лавою (столом) та пілом (ліжком) [4]. Отже, простір житлової кімнати був розділений таким чином: ліворуч чи праворуч від входу була вимурована піч, а по діагоналі від печі розташовувався під образами (покуть) стіл з лавами попід стінами. На сінешній стіні прикріплювали мисник і над ним полицю. За піччю робили піл або ставили ліжко, над ліжком висіла колиска, а між ліжком і столом розміщувалась на видному місці скриня.

З усіх меблів оселі скриня була універсальною річчю, оскільки одночасно служила і столом, і ліжком. На ній сиділи у дорозі, її переносили з посагом нареченої у нову оселю.

Тривалий період меблі в селянській оселі, займаючи чітко визначене місце, залишалися незмінними як за функціональним призначенням, так і за формами [4]. На межі століть (кінець XIX – початок XX ст.) спостерігаються зміни, які були зумовлені, з одного боку, трансформацією самого селянського житла в сторону його збільшення за рахунок “чистої кімнати”, а з іншого боку – появою в інтер'єрі нових меблів. У конструкціях та оформленні меблів відчувається вплив міської культури.

Зі змінами у плануванні житла майстри почали виготовляти лави переносні і коротші (ослін), мисник перетворився на невелику шафу, стіл доповнив чи й зовсім замінив скриню. Столи, що характерні для народного традиційного меблярства, мали три основні конструкції: на перехресних ніжках, на двох стояках, на чотирьох ніжках [2]. Різьбленням та профілюванням оздоблювали нижню частину стола – так зване підстілля.

В інтер'єрі було й ліжко. Воно у своїй конструкції мало дві спинки з ніжками і дві побічні дошки, що з'єднувались на висоті 60–80 см, утворювали раму, яку впоперек застеляли дошками. Декоративно оформлювали спинки, ніжки, переважно технікою профілювання, різьблення [2].

Невеликий простір житлового приміщення відповідно до потреб хліборобської сім'ї був поділений на зони: біля печі – робоча зона та вільний простір; зона для сну – піч, піл та лави; святкова зона – покуть, стіл, мисник.

Виробництво народних меблів проіснувало до 30-х років ХХ століття. У колекції меблів історичного музею представлені практично всі види меблів кінця ХІХ – початку ХХ століття, які були поширені в українському народному середовищі.

Література

1. Александрович Г. Кустарные древодельные промыслы в Подольской губернии // Кустарные промыслы в Подольской губернии. – К., 1916. – С. 503–612.
2. Антонович С.А., Захарчук-Чугай Р.В., Станкевич М.Е. Декоративно-прикладне мистецтво. – Л., 1992. – С. 70.
3. Етнографія України. – Л., 1994. – С. 219.
4. Косміна Т.В. Сільське житло Поділля кінця ХІХ–ХХ ст. Іст.-етногр. дослід. – К.: Наук. думка, 1980. – С. 159, 165, 170–171.
5. Словарь Брокгауза и Эфрона. – Т. ХVІІІ А. – С.Пб., 1896. – С. 847.
6. Тищенко О.Р. Історія декоративно-прикладного мистецтва України. – К., 1992. – С. 83.
7. Юр М. Типологія весільних скринь // Народна творчість та етнографія. – 1998. – № 1. – С. 68–74.

Із народної скарбнички Віньковеччини

Фурман Г.П.,

сmt Вінківці Хмельницької обл.

У красивому краї і люди красиві живуть. Вінківчани закохані у рідну землю, хлібні ниви, працю, життя, пісню. Своїми руками вони випешують землю, а вона віддячує їм щедрим колосом, ваговитим солодким коренем. А осламівські садки кучеряві, загронені, мов зорями, рум'янощокими яблуками. І живе невтомний хлібодар – господар своєї землі і долі. А на устах – пісня! Без пісні чарівної, задушевної, танцю вогнистого, запального, вінківчани не мислять собі життя, як дня без сонця. Бо вони – супутники постійні, посестри і побратими їх, чи повертаються з поля або ферми, чи відпочивають після трудового напруженого дня.

Хочу зупинитися на традиційних для моїх земляків народних святах і обрядах.

Насамперед, обжинки. Коли зжатиї останній сніп, збираються у моєму рідному селі Нетечинцях старі і малі з плетеними вінками з колосся, польових квітів, в святковому вбранні, прошують до контори сільськогосподарського підприємства, співають:

Котився вінок з лану
під колгоспну браму.
З-під брами до комори,
З комори на нивоньку,
В щасливу годиноньку.

Виходить голова, члени бригади одягають на нього хлібний вінок – символ добра, достатку і радості:

Вийди, голово, вийди,
Не зробимо тя кривди.
Голівку квітчаємо,
Гарно заспіваємо.

Але голова мусить за вінок заплатити – почастувати всіх:

Ой же, гарний наш вінець, наш вінець.

Вартий хліба буханець, буханець.
Ще й горівки на меду, на меду.
У вишневому саду, у саду.

Майстрами-хлібопекарями, найкращими на Віньковеччині, є зінківчани. Саме у Зінкові печуть хліб на черені – 5-, 6-кілограмові “бохонята”. Нічого смачнішого в світі немає! І до хліба подають домашню, в печі смажену, ковбасу, яку на Віньковеччині називають “чорною”. Відома вона своїм неповторним смаком всім добрим людям, кому пощастило її скуштувати. Так було з діда-прадіда, так, на щастя, є і сьогодні.

А коли під Новий рік землю снігом припорошить і настають морози, посівачі переповнюють вулиці. Буває й так, що по кілька груп в одну оселю заходять. Під вікнами із дзвіночками починають:

Щедрик, щедрик, щедрівочка,
Прилетіла ластівочка.
Як зачала щебетати,
Господаря викликати.
Вийди, вийди, господарю,
Подивися на кошару.
В тій кошарі – три корови,
Вони мають по бичкові.
А ті бички всі хороші,
За них будуть добрі гроші.
А ті гроші – не полова.
Ваша Галя – чорноброва.
Вона ходить по садочку,
По зеленім барвіночку.
Барвіночок розквітає.
Галя Ваню обіймає.

Запитавши дозволу у господаря, щедрівники проходять у світлицю:

Пане господарю, чи чуєш, чи спиш,
Ми в тебе, ми в тебе.
Просив тя Господь на порадоньку
До себе.
Обіцяв тобі сім кіп пшениці

Вродити, вродити.
Дай тобі Боже в щасті, здоров'ї
Прожити.

А найстарший (ходили тільки хлопчики й чоловіки) ще й таку щедровав:

А в терен-долі
Запрягай коні,
Та й поїдемо
До пана-стрийни,
А в пана-стрийни
Та й на родини.
Подивися, Михайле,
Які гості приїхали.
На білім коні
Йдем до дівчини в гості.

А далі навперебій хлопці вшановували господарів: скакала Коза, цигани ворожили (на свято, і то лишень хороше), раділи домочадці, частував господар. І знову – в інший двір.

За святкуванням Нового року приходить Різдво Христове. І тут наступала пора великої роботи колядників. Ділили село на вулиці, рядилися в хитромудрі костюми і йшли від хати до хати:

Ой, по всьому світу стала новина:
Діва Марія сина родила.
В ясла положила,
Сінцем притрусила
Господнього сина.

І так радісно звучав той різдвяний дзвіночок, і так щедро наповнювала теплом різдвяна зірка, яку ніс найвищий чоловік, аби далеко видно було, та ще й крутив, щоб сяjala, як зірка небесна!

Різдвяні обряди збережені і сьогодні. Зараз, Богу дякувати, і священики, і віруючі, і охочі виходять після 24 години в різдвяну ніч на вулицю, не сплять хазяї, аж поки не привітають їх колядники. Та який тут сон, коли більшість людей спішить в цю ніч до церкви, де до ранку проходять різдвяні моління, далі – обходять домашню худобу, птицю... І лише на свіданку, зібрав-

шись родиною, щиро помолившись, частуються, насамперед, різдвяною кутею.

Моя Вінковеччина – чарівний пісенний край, багатий звичаями, традиціями, обрядами. На основі цієї спадщини і працюють в нашому районі народний аматорський фольклорний ансамбль пісні і танцю “Червона калина” (керівник – заслужений працівник культури України Іван Гринькевич), народний аматорський ансамбль української пісні “Оберіг” (керівник – заслужений працівник культури України Галина Фурман), народний аматорський ансамбль української музики “Веселі музики” (керівник Маріанна Лиса), вокальний дует Нелі Дудар та Галини Фурман, народний аматорський фольклорний ансамбль “Джерело”, дитячий фольклорний гурт “Джерельце” Пилипи-Олександрівського сільського Будинку культури (керівник – директор школи Євгена Іванівна Олендра), народний аматорський ансамбль троїстих музик Говорівського сільського Будинку культури (керівник Володимир Баранецький) та інші.

Усі вони мають чудову нагоду показати свою майстерність, свою прихильність до фольклорної обрядовості нашого краю на свято Великодня.

Великодні веснянки, гаївки, ігри, музика мають особливе місце у репертуарі колективів. Уже багато років живуть і оновлюються веснянки, гаївки в репертуарі “Червоної калини”. Постійними збирачами, аранжувальниками місцевого фольклору є Іван Францович Гринькевич, Неля Анатоліївна Дудар, Ніна Степанівна Кукуруза, Євгена Іванівна Олендра, Володимир Едуардович Баранецький та інші.

Завдяки їхній активній, цілеспрямованій роботі по вивченню та збереженню фольклорної спадщини на Вінковеччині створені і діють понад 30 фольклорних колективів.

Основу великодніх пісень становить хоровод. Його водять і старі, і малі:

Під білою березою там чистенько метено,
Там чистенько метено.
Там чистенько метено, барвіночком встелено,
Барвіночком встелено.
Там Іванко боргує,

Биндочками торгує,
Биндочками торгує.
Всім дівчатам продає,
А Галинці дарує,
А Галинці дарує.
А Галинці дарує,
Бо він її кохає,
Бо він її кохає.

А ось у Пилипах-Олександрівських здавна подобається всім гаївка-гра “Ой, ти, Кізло”. Насамперед, обирають Кізло – (дівчину чи юнака), одягають Козу, яка стає посередині групи. Як рухи толкує Кізло, ті самі виконують всі учасники гри.

Ой, ти, Кізло,
Приберися, приберися
Ні рано, ні пізно.
Той покажи,
Той покажи, той покажи,
Як діди гуляють,

...
Як баби гуляють.

...
Як хлопці гуляють.

...
Як дівки гуляють.

...
Як циган гуляє.

(Можна довільно ставити різні запитання. Це гра на видумку, фантазію.)

На святі Великодня танцюють і старовинні танці: “Польку-Ганку”, “Ломачинецьку польку”, “Ойру”, “Вийду я на реченьку”, “Падеспан”, “Краков’як”, “Коробочку”.

А хто не знає, що за свято Івана Купала, той, міркую, пожалкує, якщо не візьме за традицію відзначати його кожний рік, як у нас, на Вінковеччині. Чого варта масовість цього зібрання! Надвечір і старі, і молоді з дітьми та онуками приходять до ставка. Біля 20-ї вечора, з 6 на 7 липня з усіх куточків райцентру тягнуться потоки людей до місцевого ставу. Обряди

купальські споконвічні – дуже барвисті, гострі і ліричні, яскраві і бентежні, з колоритним українським гумором:

Ой, за городом лопух, лопух,
А нашим хлопцям живіт опух.
Ой, нехай пухне, нехай знають,
Хай нам Купало ізрубають і т.д.

А ось уже дівчата обливають одна одну водою із бочки.
Бо ж це свято – свято молодості, вогню, води і купання:

Ой, летіло помело через наше село,
Тай летить, тай летить...
Сіло воно спочивати на Ганнусиній хаті,
Тай горить, тай горить і т.д.

Хлопці виносять опудало, підпалюють і вкидають у річку – хай все нечисте згорить. А натомість “саджають” Марену, дівчата водять хороводи, завітчавши деревце. А яке хвилювання, коли віночки пускають на воду, загадавши на свою долю! І весь ставок освічується свічками і факелами. Запалюють вогнище купальське. Горить воно і на острові Кохання, що знаходиться на середині ставка. Не перелічити за одну мить всіх тих добрих, шановних звичаїв та обрядів купальського свята! Та чи воно одне таке у скарбничці українського народу? Варто лише доторкнутись до неї, навіть навмання вибрати одне, і вже запалюється творчий настрій, мліє душа від доброго, вічного, праведного. Саме душа, бо не тільки пісня передає стан її, а все те, що ще, на жаль, лежить незайманим у скарбниці мого краю, моєї Віньковеччини, моєї України.

Примітка. Пісні різних циклів записані від жителів таких сіл: Старі Нетечинці, Пилипи-Олександрівські, Петрашівка, Ломачинці, Говори, Віньківці Хмельницької обл. Особливо допомогли Фурман Євдокія Дем'янівна (моя мама), Голод Ірина Іванівна (моя бабуся, нині покійна) із Старих Нетечинець, Моспан Марія Юхимівна (с. Подолянське), Вітвіцька Євдокія Василівна (с. Дашківці), Коваль Ганна Григорівна (с. Нетечинці), Дудар Євгена Павлівна (с. Ломачинці), Швець Надія Іванівна та Мазур Надія Полікарпівна (с. Пилипи-Олександрівські). За це їм моє сердечне спасибі і глибока вдячність.

Музична культура Хмельниччини

Слободянюк К.П.,

м. Хмельницький

Музична культура є важливим фактором духовного життя Хмельницької області, яка відзначила 65-річчя свого заснування.

Базуючись на глибокому історичному етнонаціональному ґрунті, сучасна музична культура краю характеризується високим рівнем усіх її елементів, видів і жанрів. Вона є доступною і поширеною серед різних верств населення, складає важливу частину загальнонаціональної культури України і світової культури. Подільська музична культура сягає в мелос древніх слов'ян. Музикою, піснями і танцями супроводжувалися обрядові дії, пісні, казки та билини. Язичеську музичну культуру змінила християнська музична обрядовість та ритуали, багатоголосий церковний спів, наявність професійних музикантів при монастирях, церквах, дворах місцевої знаті.

З XVII ст. почали формуватися музично-педагогічна та виконавська школа, братські школи, пансіони і гімназії, семінарії, театри і вертепи, які підносили загальну музичну культуру краю.

Талановиті музиканти творили зразки хорової, оркестрової, інструментальної музики, активно збирали та обробляли музичний фольклор, пропагували музичну культуру в народних, недільних школах.

У радянський період діяло багато музично-громадських організацій, які з ідеологічних міркувань не визнавали класику, принижували значення народної пісні і музики, кобзарського мистецтва. Пізніше в музичне життя краю були включені Будинки піонерів, клуби, музичні школи, обласний Будинок народної творчості. Великою популярністю користувалися духові та струнні оркестри і ансамблі, вокально-хорові колективи, фольклорні гурти та ін.

Масово проводилися різноманітні музичні фестивалі, конкурси, концерти і свята, у Хмельницькому було збудоване Співоче поле.

Важливу роль у розвитку музичної культури на Поділлі відіграють Кам'янець-Подільський педагогічний університет та Хмельницький гуманітарно-педагогічний інститут, Хмельницьке музичне училище ім. В. Заремби та Кам'янець-Подільське училище культури, дитячі музичні школи, школи мистецтв, які діють у всіх містах і районах області. З цих навчальних закладів вийшло багато талановитих артистів, музичних педагогів, громадських діячів культури.

Ціла плеяда славетних співаків та музикантів вийшли зі стін Хмельницького музичного училища ім. В. Заремби: композитор Володимир Гронський, народні артисти України Михайло Дідик, Ольга Басистюк, Валентина Степова, Ірина Даус, Володимир Дідух, Микола Балема, Олександр Пономарьов, Віталій Газінський, заслужені артисти України Степан Апостол, Юрій Кот, Ірина Алексійчук, Валентина Щур, баяніст Санкт-Петербурзької філармонії Олександр Воловников, баяніст Київської філармонії Віталій Пірог, заслужений діяч мистецтва Сергій Леонов, заслужений працівник культури України Петро Німець та ін.

Ректорат і вчена рада Львівської музичної академії ім. М. Лисенка вирішили відкрити на базі Хмельницького музичного училища факультет музичного мистецтва, який складатиметься із чотирьох кафедр – фортепіанної, духових, струнних, народних інструментів.

Вагомий внесок у розвиток музичного мистецтва, підготовку артистичних і музично-педагогічних кадрів внесли викладачі Хмельницького музичного училища В. Цибульник, О. Лукін, Є. Жуков, С. Бут, Г. Баранова, Т. Гуляєва, Б. Рошин, Г. Чеський, А. Антонов, М. Колосовська, О. Ітін, В. Разумова, Олександр і Тетяна Левчуки, Р. Андросюк, І. Матняк, Георгій та Анна Кротенки, Л. Олійник, Р. Рашина, Л. Петренко, Л. Радченко, О. Маслій, І. Стрельникова, Марія і Микола Кульбовські; Кам'янець-Подільського педагогічного університету – З. Яропуд, О. Бец, Б. Ліпман, Т. Плющ, М. Печенюк; Хмельницького

гуманітарно-педагогічного інституту – М. Балема, В. Ярецький, С. Заверуха, В. Розгон, В. Общанський, В. Толстих, Г. Яковчук, В. Гевал, І. Дубковецький, Л. Гут, О. Грудський та багато інших. У Кам'янець-Подільському училищі культури працювали визначні музичні педагоги і талановиті музиканти І. Краєв'янов, Б. Козак, С. Носік, Б. Слюсар, М. Семенов, В. Самохвалова, М. Олексійчук, О. Грек, М. Тихоліз, їхні традиції продовжують О. Царук, А. Рудик, Р. Нелюбов, В. Передерій, П. Швець, В. Доліба, О. Сураєв, М. Коваль, М. Кіндюх, М. Горбатюк, І. Червінська, В. Баранова та ін. Багато зробили для піднесення училища його колишні директори І. Юрчишин, А. Обельчак, Є. Станішевська. Серед музикантів-випускників училища – заслужені працівники культури України І. Гринькевич, М. Мельник, М. Гончарук, П. Слободянюк, М. Смагитель, Ц. Зюлковський, В. Ножка, кандидати наук С. Чабан, П. Богонос, композитори В. Левицький і М. Кропивницький.

На Хмельниччині функціонує 55 дитячих мистецьких навчальних закладів, з яких: 33 – музичні школи, 13 – школи мистецтв, 9 – художні школи. В них працює понад 1 000 викладачів, які готують учнів з 17 спеціальностей.

Заклади відвідують 10 300 учнів, але це лише 4,9 % від загального числа учнівської молоді області. Особливо мало дітей навчається музики в Славутському (0,5 %), Шепетівському (1,3 %), Чемеровецькому (1,7 %), Городоцькому і Летичівському (по 2,5 %), Білогірському (2,8 %), Дунаєвецькому (3 %) районах. Слід розширювати мережу і спеціальності мистецьких шкіл, удосконалювати музично-естетичну роботу в загальноосвітніх школах. Це давало б значно кращі результати у піднесенні загальної музичної культури народу.

Високим рівнем музичної і педагогічної діяльності виділяються колективи Хмельницької ДМШ №1, Кам'янець-Подільської, Шепетівської, Старокостянтинівської, Городоцької, Красилівської дитячих музичних шкіл, Хмельницької, Волочиської, Дунаєвецької, Ізяславської, Кам'янець-Подільської № 1 і № 9, Нетішинської, Славутської, Вінковецької дитячих шкіл мистецтв, Кам'янець-Подільської хорової школи та інших. В області діє 14 сільських ДМШ, кращими серед яких є Пасічнян-

ська, Солобковецька, Шарівська, Лісоводська, Смотрицька. Вихованці, ансамблі, оркестри цих шкіл виборюють призові місця в п'яти щорічних виконавських обласних і багатьох всеукраїнських конкурсах. Тільки у 2002 році в 40 таких конкурсах взяло участь біля 1 660 дітей, 159 з них стали переможцями (14 міжнародних, 37 всеукраїнських) [3].

З 1938 року як центр гастрольно-мистецької діяльності функціонує обласна філармонія. Тут діють ансамбль пісні і танцю “Козаки Поділля” (раніше “Подільянка”), зал органної музики, камерний оркестр. У 50–60-х роках ансамблем “Подільянка” керував відомий український диригент і композитор Володимир Атаман – автор понад 200 музично-хорових творів, композицій, попури, пісень.

Щорічно театральньо-концертними організаціями проводиться біля тисячі концертів і вистав, які відвідують понад 180 тисяч глядачів. Тут працюють народні артисти України Микола Балема і Валерій Ярецький, заслужені артисти Наталія і Степан Тимчишаки, Марічка Ясіновська, Олександр Дорофеев, Олександр Болгарчук, талановита органістка Наталя Молдован, бандуристи Надія Харлаєнко і Тетяна Коношенко, біля 100 високопрофесійних співаків, танцюристів, музикантів.

Значною подією у творчому доробку колективу “Козаки Поділля” було здійснення постановки народної опери М. Балеми “Вічний етап” за мотивами легенд і переказів про Устима Кармелюка на лібрето Павла Гірника (балетмейстери-постановники – заслужені артисти України В. Глущенко та Ю. Авдієвський).

В арсеналі філармонії різноманітні форми музично-естетичного виховання дітей і молоді, музичні конкурси, фестивалі, концерти. Цілі тематичні музичні програми готує режисер філармонії заслужений діяч України Іван Рожко. За останні роки він підготував музичні програми про Т. Шевченка, творчість українського композитора Лесі Дичко, організував всеукраїнський фестиваль органної музики “Бахівські вечори” тощо.

У Хмельницькій філармонії в 1992 році був створений камерний оркестр. За 10 років цей колектив здобув широку популярність у подільян. У програмі оркестру переважають

твори зарубіжної та української класики. Незмінний диригент оркестру, заслужений діяч мистецтв України Сергій Леонов зумів об'єднати музикантів високим творчим задумом.

Важливою віхою в культурно-мистецькому житті області стало створення при управлінні культури Хмельницької обл.-держадміністрації симфонічного оркестру (диригент С. Леонов, директор оркестру В. Пасека). У Хмельницькому 8 листопада 2001 року відбулась презентація новоствореного симфонічного оркестру. В оркестрі 60 оркестрантів – кращих музикантів обласного центру. Вони виконують складний репертуар від світової класики до сучасних творів.

У Хмельницькому діють муніципальні духові оркестри і академічний хор.

Низку музичних вистав і концертів проводить облмуз-драмтеатр ім. Г. Петровського.

Хмельниччина є батьківщиною багатьох талановитих музикантів: народних артистів України – диригента Віктора Гуцولا, співаків Миколи Кондратюка, Василя Зінкевича, Миколи Гнатюка, баяністів-віртуозів Олега, Віталія, Богдана та Руслана Пірогів, народної артистки Росії Олени Камбурової. Свій край прославляють прекрасні музиканти – заслужені працівники культури України Олександр Балинський (Летичів), Іван Гринкевич (Дунаївці), Микола Смагитель (Деражня), Цезар Зюлковський (Волочиськ), Петро Німець (с. Пасічна), а також дитячі педагоги і диригенти Іван Нетеча (Кам'янець-Подільський), Наталя Бухта (Хмельницький), органістка Наталя Молдован.

З Поділлям пов'язана творчість відомих українських композиторів, педагогів, фольклористів М. Леонтовича, А. Коціпінського, М. Завадського, В. Заремби, В. Атамана, В. Камінського, М. Радзівєвського, Г. Цицалюка, І. Краєв'янова, С. Носіка, К. Голубовського, П. Кондрашова, Л. Нагорного.

Розвиткові музичної культури краю сприяє обласна організація Національної музичної спілки, яка об'єднує 25 професійних музикантів. Цей творчий осередок очолює відомий подільський композитор Михайло Люшня. Значний внесок у розвиток музичної культури зробили Віктор Пасека, Анатолій

Горпінчук, Василь Бичак, Олександр Колтуновський, Андрій Мельник, Павло Кондрашов, Віктор Кравченко, Володимир Шаповалов, Василь Чайка, Анатолій Трегуб, Ілля Коробов, Геннадій Мельников, Микола Статкевич, Анатолій Осика та багато інших.

Високим художнім рівнем виділяється творчість сучасних композиторів Миколи Балеми, Анатолія Потапова, Олександра Лукіна, Миколи Мельника, Михайла Люшні, Івана Пустового, Роберта Суров'яка, Василя Кравчука, Олександра Дудара, Олексія Беца, Миколи Смагителя, Івана Гринькевича. Особливо яскраво проявився талант Миколи Балеми. Він – автор вищезгаданої народної опери “Вічний етап”, симфоній, симфонічної поеми “Поділля”, сюїти “Шевченкіана” (“Причинна”, “Катерина”, “Думи мої”), дитячої сюїти “Весна на Поділлі”, дитячої хорової сюїти “Тосі-тосі”, циклу вокально-хорових творів, зокрема “Козацькому роду нема переводу”, “Гетьмани”, “Защебече соловейко”, “І серцем лину”, “Стоїть козак на чорній кручі”, “Орися ж ти, моя ниво”, багатьох фольклорно-етнографічних композицій, концертних п'єс, популярних пісень на власні вірші та поезії українських авторів.

Багатим розмаїттям більше 200 академічних і навчальних музичних творів різних музичних жанрів і видів виділяється творчість викладача музичного училища ім. В. Заремби Анатолія Потапова.

В області діє понад 400 аматорських хорів, 10 ансамблів пісні і танцю, 1 669 малих вокальних форм, капела і 9 ансамблів бандуристів, 105 сімейних ансамблів, 36 з них присвоєно звання “народний” і “зразковий”. Кращими є хори м. Кам'янця-Подільського “Смотрич” (кер. – засл. працівник культури України М. Мельник), ветеранів війни і праці “Квітка на камені” (кер. В. Лабанський), школи мистецтв “Дивоцвіт” (кер. А. Мартинюк), хорова капела “Гомін” училища культури (кер. О. Олексійчук), педуніверситету (кер. Б. Ліпман), дитяча хорова капела “Журавлик” (кер. І. Нетеча), а також хорові капели с. Пасічної Старосинявського р-ну (кер. – засл. працівник культури України П. Німець), “Мелос” м. Волочиська (кер. – засл. працівник культури України Ц. Зюлковський), народний ансамбль пісні “Лю-

бисток” Нової Ушиці (кер. І. Афанасьєв), Старокостянтинівської райлікарні (кер. Г. Зелінський), народні хори з Деражні (кер. – засл. працівник культури України М. Смагитель), Славути (кер. Н. Федорчук), Летичева (В. Довгалюк) та ін. Майже у всіх клубних закладах створені вокальні ансамблі.

В області діє 265 духових оркестрів, 287 інструментальних ансамблів, 115 ансамблів народної музики, а також військові оркестри Хмельницького, Кам’янця-Подільського, Ізяслава, Славути, навчальні духові оркестри Хмельницького музичного (кер. Р. Андросюк) і Кам’янець-Подільського училища культури (кер. Б. Поляков). Муніципальні духові оркестри діють також при Кам’янець-Подільському, Шепетівському і Старокостянтинівському відділах культури, у м. Нетішині.

У Теофіпольському районі духові оркестри діють в селах Шибено (кер. – засл. працівник культури України В. Яримюк), Новоставцях (кер. В. Стрільчук), Турівці (кер. В. Гуменюк), на цукровому заводі (кер. В. Івасюк). Хороші оркестри є в селах Зарічанці Чемеровецького р-ну, Чорниводах Городоцького р-ну, а також в Полонному, Вінківцях, Новій Ушиці, Теофіполі.

Різноманітністю інструментарію і репертуару, високою виконавською майстерністю виділяються оркестри народних інструментів Кам’янця-Подільського, Шепетівки, Дунаєвців, троїсті музики Кам’янець-Подільської аграрно-технічної академії, училища культури і педуніверситету, Городоцького, Летичівського, Вінковецького, Деражнянського РБК, народні музики сіл Говори Вінковецького, Кульчинки Красилівського районів, Старосинявської ДМШ та багато інших.

У музичному житті краю помітне місце займають 236 фольклорних колективів. У Волочиському районі їх 32, Деражнянському – 26, Старосинявському – 20, Городоцькому, Шепетівському, Ізяславському – по 18 колективів, Теофіпольському – 17.

На діяльність музичних колективів області позитивно впливають обласні і всеукраїнські мистецькі свята, огляди, конкурси, творчі звіти, міжнародні фестивалі.

Отже, музична культура Хмельниччини має певні традиції, систему організації, виділяється жанровою різноманітністю, що значно покращує духовно-культурне середовище краю.

Література

1. Культура Хмельниччини: синтез традицій і новацій: Буклет – Хмельницький, 2001. – 21 с.
2. Слободянюк П. Культура Хмельниччини. – Хмельницький: Поділля, 1995. – 332 с.
3. Роль і місце культурної спадщини в розбудові незалежної України: Матеріали для виступу робочих груп ОДА для інформування населення 17.05.2002 р. // Упр. культури ОДА, Упр. з питань внутріш. політики Хмельниц. ОДА. – 8 с.
4. Хмельницький ОУМЦК Поділля: Аналіз діяльн. мистец. навч. закл. Хмельниччини за 2000 р. – Хмельницький, 2001.

Народні майстри Білогірщини як осередки збереження традиційної матеріальної культури

Хоменко М.П.,

сmt Білогір'я Хмельницької обл.

Один із видів народного мистецтва – декоративно-ужиткове мистецтво – виникло з любові до рідної землі, навколишнього світу та потреби не тільки бачити красу, а й творити її власними руками.

Із далекого минулого прийшло до нас рукоділля – шиття, плетіння, в'язання, вишивання, нанизування тощо.

Народне мистецтво створювалось і видозмінювалось упродовж століть у безпосередньому і глибокому зв'язку з життям та побутом народу. У його створенні і розвитку значну роль відігравали природні й місцеві умови побуту, господарювання, культура, торговельні зв'язки, сусідські стосунки.

За допомогою сокири, ножа, голки, примітивного гончарного круга і ткацького верстата наші прашури будували житло, майстрували реманент і меблі, виготовляли посуд із дерева і глини, обробляли шкури тварин і валяли сукно, виро-

щували та обробляли коноплі і льон, пряли нитки і ткали волокно, шили одяг і взуття, прикрашали побут.

З віку у вік передавали люди дітям і онукам повагу до праці, народних традицій, пізнання секретів майстерності і розуміння краси.

Народні вироби здавна славилися розмаїттям візерунків, оригінальністю їх розміщення і витонченістю кольорових вирішень. Зі скарбниць народного мистецтва ми черпаємо натхнення, чудові візерунки, неповторний колорит і технічні прийоми виконання.

Народне мистецтво з його глибокою символікою і високою довершеністю ніколи не знало ніяких компромісів. Людяне за своїм покликанням, правдиве за смисловим навантаженням, воно завжди стояло осторонь всього бездумного та приреченого на виродження. Земне тяжіння народної творчості роками і століттями зберігало свою живучість, пробивалось і розквітало весняним цвітом.

А коли споглядаєш сади народних майстрів, починаєш розуміти, які скарби містяться у тайниках людської душі.

Сьогоднішнє життя вносить свої корективи в організацію культурно-дозвіллевої роботи Білогірщини. Зміст роботи закладів культури характеризується його розширенням. Поряд із заходами по відродженню народних традицій, обрядів, звичаїв, ми підтримуємо, заохочуємо діяльність народних майстрів, умільців, рукодільниць.

У Білогірському районі нараховується понад сотні таких талантів. Подільська земля – це земля пісень і квіту, вічної материнської ласки і краси. Нині умільці черпають звідти натхнення, прикрашають масові заходи, які проходять у районі, області, республіці, витворами своїх рук на полотні, дереві, аркуші паперу. Культура нашого народу – це дім, який можна збудувати, дерево, яке необхідно ростити. І крона його тим пишніша, чим глибше коріння традицій. Дивлячись на витвори наших самодіяльних художників, приходиш до висновку, що їхнім картинам можна позмагатись і з визнаними творами. Це стосується і робіт А.К. Кравця, талановитого художника з села Миклаші, що розкинулося в мальовничій долині річки Полкви.

Цікаві роботи Підубняк П.В. – художника районного Будинку культури. Його мистецтво – то жива історія рідного краю. Петро Васильович – учасник багатьох художніх виставок, які проходили в Бердичеві, Житомирі, Києві, Вінниці, Москві. Його роботи різноманітні: живопис, карбування по металу, художній розпис, вітражі тощо.

Різні теми збіглися на полотнах художника Анатолія Белінського, який намагається уявити світ Космосу і відтворити світ природи, любові, буття. Захоплення художнім ремеслом допомагає цій людині жити, боротися з недугою. І малює він не як усі, а тримаючи олівець... зубами.

Гончарство – давнє-предавнє ремесло. Дід внукові, батько синові з покоління в покоління передавали вміння працювати з глиною, перетворювати її на художній виріб. Гончарству стільки літ, як і людству. У кожному глечикі – тепло рук і глибина душі. Посуд А.С. Ліценка з Кирилівки – не виняток. Чоловік працює з глиною добрих півстоліття. Допомагає йому донька Галина Андріївна.

Вишивка з давніх-давен символізує не тільки естетичні смаки, але й обличчя оселі, обличчя господині. Серед народних рукодільниць, в яких чудові співучі душі і майстерні руки, слід відзначити М.І. Нікітіну, Г.М. Чекаліну, Г.Г. Рибінську, Т.М. Києць з Білогір'я, Валентину та Софію Загребельних із с. Степанівки, Г.А. Нагалюк та О.Ф. Кузьменюк із с. Великої Боровиці, Н.П. Олійник та Г.В. Вашук із Хорошова, І.П. Кобець та М.І. Кнець із Мокроволі.

Творча натура А.З. Бахмацької із Великих Калетинців проглядається в інших унікальних творіннях. Жінка надзвичайно майстерно, дуже реалістично виготовляє з паперу цілі картини із сільського життя: будинки, тини, колодязі, квітники. Здається, ще мить – і ти ступиш на споришеве подвір'я, зачерпнеш розмальованим відерцем холодною водою із криниці, відчуєш тепло спекотливого літнього дня і дотик дитинства. Дивосвіт та й годі.

А тепер про різьбярів. Хибною є думка, що дерево помирає, відживши своє, чи потрапивши під чийсь безжалісний руку. У руках майстра воно оживає. Скісні, перехресні, горизон-

талні лінії, різноманітні позначки й химерні витинання стали основою орнаментального багатства в оздобленні дерев'яних виробів. Цим ремеслом у нас займається немало людей. Добре відомі роботи А.Б. Бондарчука з Карпилівки, О.І. Мусевича з Ямполья. Картини на дереві, зроблені руками цих майстрів, – життєві, зачаровують кожного, хто зупинив на них свій погляд.

Кераміка – один із найдавніших видів мистецтва. Протягом свого розвитку вона вдосконалювалась і широко застосовувалась. С.М. Бараболя – білогірський художник-кераміст. Його роботи є окрасою усіх районних виставок.

Плетіння із лози – не тільки приємне заняття, але й втілення людської душі у химерних сплетіннях. Народний майстер по плетінню із лози А.Г. Червоний відомий своїми виробами. Його столики, стільці, етажерки не раз експонувалися на обласних, районних виставках, одержували високі оцінки журі та відвідувачів. Афанасій Григорович брав участь у виставці народної творчості в Хмельницькому. Дебют вдавсь. Успіх окрилив майстра. Далі – участь у десятках виставок, в. т.ч. в третьому Республіканському святі народної творчості у Хмельницькому (відкриття Співочого поля). Майстра вітала вся Україна. Листівки про нього розсилав над святковим містом вертолїт, не було відбою від представників засобів масової інформації. З часом у майстра з'явилися послідовники та учні.

Деякий час творив “лозове царство”, або, як писав один із журналістів, “пісню лозової гілки” Трохим Данилович Михайловський. У вільний від роботи час знаходив радість у лозовій пісні Поліщук О.А. Гарний майстер витворів народного мистецтва – Шкребляк І.В. Його підвазонники, столики та стільці приваблюють оригінальністю та вишуканістю. Та найбільш старанним, а може обдарованим від Бога став учень Червоного А.Г. – М.В. Зацеванюк. Його вироби вирізняються витонченістю, філіграністю форм, своєрідною композиційністю та практичним призначенням. Ці народні умільці живуть у мальовничому селі Тростянці.

Валерій Броніславович Петліцький освоїв не тільки професію завідувача клубу с. Шуньки, але й ремесло коваля.

Свої вироби – сани, сокири, тертки, підкови, художні оздоблення для будинків, парканів – він також представляє на виставках.

Багата і щедра Білогірська земля яскравими талантами. Все прекрасне, любов до рідного краю, народної майстерності Білогірщини як осередка збереження традиційної матеріальної культури втілюють в своїх роботах наші талановиті земляки. Нехай їм твориться ще багато літ!

Народна пісня та музика у творчій діяльності аматорського колективу

Сеник Л.Р.,

с. Осташки Хмельницького р-ну

Становлення народної традиційної культури українців тривало довгі століття. Щоб витворитися у культурно-побутове, традиційно-виробниче, моральне, духовне явище, яке сприймається усім народом, стає його сутністю, відбувся складний процес добору. Бо лиш те здобуває право на існування, що відповідає багатьом компонентам буття людського, колективу, характеру людини.

Упродовж багатьох століть український народ безупинно творив своє, тільки йому властиве, духовне середовище, наповнюючи його своєрідними обрядами, традиціями, ритуалами; фактично формувався внутрішній світ українців, осягався весь навколишній простір, закладалися світоглядні засади.

Уся багатогранна життєдіяльність громадян виявилася не тільки в буднях і праці, а й у святах, на дозвіллі. У житті українського народу вагоме місце посідала церква. Природне становище, предковічні звичаї та вірування творили особливий тип релігійності. Багаті традиції громадського спілкування у позавиробничій сфері склалися, насамперед, під час святкування календарних та родинних свят. Українське суспільство виробило чимало ритуалів відзначення, зокрема таких свят, як Різдво, яке не уявлялося без куті, різдвяних вертепів, коляду-

вання; Великодня – без писанок, крашанок, гаївок, хороводів, ігор та музики; Святої Трійці – без клечання. Особливо чарівним було свято Івана Купала з традиційним багаттям, Мареною, пусканням вінків, забав. За народною уявою в той день все оживає, бенкетує, з'являються на світ добрі і злі духи – домовики, мавки, русалки, лісовики, водяники. А хто не любить відомого свята Андрія, яке захоплює забавами, кусанням калити і, звичайно ж, ворожінням! Ці свята і обряди є окрасою всього календарно-обрядового циклу. Це потужний розвинутий комплекс, у складі якого органічно співіснують ритуальні дієства, музичні, словесні, ігрові моменти, елементи народного театру, обрядові страви тощо.

Однак найпоширенішою і найчастішою формою проведення дозвілля і, до певної міри, спільної праці були “вечорниці” і “досвітки”. Так збереглися ще спогади та перекази старожилів краю про те, як просилася в матері “на вулицю погулять...”, тобто зустрітися з однолітками, обмінятися дівочими секретами, та й, зрештою, і на хлопців подивитись і себе людям показати. Найчастіше організовувались “музики” з нагоди якогось свята, а то й просто у неділю. Нерідко на вулиці влаштовувались “грища”, здебільшого вони були біля сільської церкви, котра традиційно окрім прямого культового призначення служила ще й місцем громадського зібрання.

Пройшли роки, утвердилися нові звичаї, дозвілля молоді стало різноманітнішим. Але забувати давні звичаї не треба, бо вони допомагають пізнати і зрозуміти велич нашої народно-традиційної культури, її одвічний гуманізм, добробут, всепрощення, доброзичливість, щирі гостинність.

Сучасну молодь важко зацікавити фольклором, адже їх дозвілля заповнило телебачення, комп'ютерні ігри, дискотеки. Тому працівникам культури потрібно естрадно-розважальні шоу-програми поєднувати з елементами фольклору. Наприклад, на конкурсі “Міс Подільночка” учасниці повинні продемонструвати своє вміння співати українські народні пісні, танцювати “Кадриль” чи “Краков'як”, знати народні традиції та обряди. Важливою новацією може бути родинне свято “Із бабусиної скрині”, де діти, молодь за бабусиними спогадами відтворюють

давні традиції святкування та обряди, народні свята. Урізноманітнити дозвілля молодих сімей можна пізнавально-розважальним святом “Супер-зять”, де на конкурсній основі зяті та їх тещі демонструють свої знання фольклору – веселі побрехеньки, жартівливі пісні та “вівати” про взаємовідносини зятів та тещ, а також знання звичаїв та різних традицій. Цікавими можуть бути і заходи по відродженню фольклору для дітей. Різні “Фольклорні скарбнички”, “Інтелектуальний тир”, конкурси команд “Минуле” і “Сучасне”, які допоможуть дітям оцінити красу народних традицій, свят. Цікаві фольклорні експедиції допоможуть відтворити колишні танці “Чог”, “Карапет”, “Чабарашка” і на “Вечорі забутого танцю” разом з учасниками фольклорного колективу передати вміння молоді. До речі, фольклорний колектив у відродженні і розвитку відіграє провідну роль, тому що, саме колектив повинен пропагувати обряди стародавнього весілля, святкування календарних свят, яскраві і самобутні традиції далеких предків.

В основі запровадження новацій лежить творчий пошук і активне залучення молоді до народного фольклорного джерела. Разом з тим важливо, щоб за діалектичними новаціями не загубилися в українців зерна людських чеснот, паростки шляхетності і омите рікою часу почуття особистої гідності.

Декоративний розпис

Раковський В.Г.,

с. Самчики Старокостянтинівського р-ну

Цікаві твори народного мистецтва. Розглянемо деякі з них.

Рушники. Це найпоетичніший витвір українського народного мистецтва. Він – прикраса хати (святкові рушники вивішувалися двічі на рік – у Різдвяні та Пасхальні дні), супутник усього людського життя. У посазі молодої повинно бути 12, 14 рушників.

Вишивка на рушниках складається з трьох частин: нижньої – горизонтальної смуги-мережки (геометричний, часто у вигляді китиць або рослинний орнамент лінійного типу), середньої – основного узору, та легких візерунків (окремі квіти чи в пучках, віночки тощо). Середина – широкий горизонтальний рослинний орнамент (узор) або вертикальний, вазонного типу. Рослинні узори інколи майстрині доповнюють птахами і навіть людськими постатями. Основна кольорова гама – червоно-чорна, рання – синьо-червона. Характерним для вишивки краю (як на рушниках, так і на одязі) є обшивання червоних квітів по контуру чорними нитками, що надає орнаментові витонченості, прозорості, а колориту – чорнобривості. Рушники внизу оздоблюють фабричним або вив'язаним вручну мереживом.

Рушники в оздобленні хати мали символічне значення, як і в обрядах. Згодою дівчини при сватанні було пов'язування сватів парубка рушниками. Рушниками проводжали покійника, прикрашаючи ним хрест. На рушнику для похорону вишивали хрест, для весілля – “дерево життя”.

Вишивкою оздоблювали чоловічі і жіночі сорочки. Узор на рукавах, манжетах, комірі був різним за орнаментальними мотивами. Вишиваний орнамент на рукаві та вставці розташовується поперечними смугами тридільної будови різної ширини (полик – широка смужка поперек уставки, 15 см; підполиччя – вузька смужка внизу полика, 2–5 см; рукав). Іноді узори на рукаві сягали за половину. Вишивку робили на тих місцях, що краще “впадали в око”, нею також підкреслювали крій одягу. Оздоблення одягу вишивкою мало, в першу чергу, магічне значення. Так, розміщення візерунків на рукавах сорочки було пов'язане з шануванням руки, як своєрідного знаряддя праці.

Вишивались також жіночі корсетки-фартухи, особливо святкові, білі. Вишивкою оздоблювали хустки, намітки, стрічки, очіпки, свитки, кожухи, чоловічі сорочки, чоловічі камизельки.

Займалися вишивкою, в основному, жінки, дівчата, підлітки.

Декоративний розпис (стінопис, мальовки). Одним із найцікавіших видів українського народного мистецтва в краї є

народний декоративний розпис – малювання, яким прикрашали стіни хат та міських будівель, дерев'яну хатню обстановку, посуд, круглі дерев'яні скульптури (фігури) на іконостасах, вулики у вигляді різьблених фігур Зосима і Саватія – патронів бджільництва, віконниці, двері тощо.

Особливо цікаві розписи скринь, які були своєрідними реліквіями, що передавалися з покоління в покоління. У хаті скриня стояла на самому видному місці і мала свідчити про достаток родини. У нашому краї скрині були двох типів: з прямою кришкою (прямим віком) – скрині-столи, та з випуклою кришкою (опуклим віком). За кольором (фарбовані) були сіро-зелені, сині, блакитні. Розпис містився лише на передній (чільній) стороні з орнаментальним мотивом, близьким до орнаментів хатнього розпису.

У XIX столітті досить поширеним був розпис олійними фарбами у різні кольори деталей возів, особливо, задків, які прикрашали прямими й кривими кольоровими смугами різної товщини, бігунцями тощо. Інколи розписи могли бути подібними до хатніх настінних розписів.

Розписували (розмальовували) хати як зовні, так і всередині. Цей звичай сягав сивої давнини, часів трипілля. Тоді зовнішні стіни розмальовувались в смуги білі, червоні, жовті. І сьогодні в селах призьбу хати підводять червоною вохрою, смугу попід дахом – жовтою, коричневою. Фарбами служили місцеві поклади глини (жовтої, білої), вохри (золотистої, червоної). При такому фарбуванні житлові й надвірні господарські споруди пов'язувались в єдиний архітектурний ансамбль, кольорами підкреслювали конструктивні особливості та їх функціональне значення.

Зовні хати облямовували орнаментом довкола дверей, вікон на чільній стіні, причілковій. Такі розписи можна бачити сьогодні на хатах, у верандах, бамчиках.

Розписи в середині хат, звичайно, різноманітніші і багатші. Основними місцями розпису були комин, печі. На особливе значення печі при розписуванні хати вказують всі автори досліджень про народне житло і розписи в ньому. Піч є самостійною архітектурною спорудою в інтер'єрі хати, на яку при-

падає найбільше мальованих зображень. Крім того, піч – символ збереження всього (символічне вмістилище вогню). Піч завжди повинна бути охайною. Її декілька разів на рік, переважно до свят та урочистих сімейних подій, білили і розмальовували (орнаментували), а робочі місця майже щодня підмазували глиною. Темнішою (жовтою, червоною, рудою) глиною підводили черінь, припічок, де ставили закопчені сажею горщики.

Друге місце займає запільна стіна, де композиція розпису наближається до килима. Розписували (розмальовували) також сволок, смугу над вікнами, міжвіконня. Цікаво розмальовували домовку, яку обводили з усіх боків каймою з мотивів хмелика, бігунця або геометризованих елементів, що надавало долівці вигляду килима.

Композиція розпису обумовлена місцем, яке вона заповнює. Узори побудовані на зображенні вазона, дерева, квітки, гілки-бігунця, для горизонтального фриза – сволока, підлоги, і вертикального – дверей, вікон. Усі розписи в хаті складали єдине ціле незалежно від композиції окремих малюнків. Усе залежало від індивідуальної творчості майстра.

Оскільки наш край, Південно-Східна Волинь, примикає до Поділля, вплив орнаментальних мотивів настінного розпису, цього найбагатшого розписом регіону, був великий.

Мотиви хатнього малювання ми знаходимо в піснях нашого краю, записаних Оленою Пчілкою. В одній пісні, писала вона, дружки перед тим, як молода вже збирається з рідної хати, співають ніби замолоду:

На добраніч, стіни й лави,
Віконечка мальовані!
Хто ж вас буде малювати,
Як мене візьмуть із хати.

У другій весільній пісні – звернення до свекрухи:
Буде тобі полотно ткати,
Буде хату красно малювати.

Отож, хатнє малювання поєднується з обрядовими весільними піснями.

У характері декоративних розписів яскраво простежується єдність з вишивкою, ткацтвом, килимарством. На “несамо-

стійне” походження настінних розписів вказують дослідники, в т.ч. Е. Верченко. Він також вважає, що “форми розпису” були запозичені з ткацтва, килимарства, вишивки.

Знавець народного мистецтва Б. Бутник-Сіверський наголошує на такій закономірності: “Можна помітити, що у таких селах, де народне мистецтво має яскраво виражені місцеві риси, настінні розписи також набувають відповідного характеру”.

Чи побутував настінний розпис у всіх селах Старокостянтинівщини? Сказати важко. Наприклад, у селах Хрестинівського району Черкащини, що географічно належить до Уманщини, хати не розписували, хоча на Уманщині розпис був дуже розповсюдженим. Відомо, що народні звичаї в сусідніх селах могли носити свої характерні особливості.

Хати розписували, як правило, двічі на рік: після нового мащення перед весняними і осінніми святами. Розписом займалися переважно жінки: дівчата “на виданні” або молоді жінки.

Розписана хата називалася “празниковою хатою”. Майстрині малювали “з голови”, переймаючи одна від одної приклади, сюжети, змінюючи зміст. Пензлі-щіточки робили з шерсті собаки, kota, з пір’я курки, стебел проса. Для штампів вживали картоплину, буряк, на тампони йшло ганчір’я, вата. За фарби правили різнобарвні глини (біла, червона, золотиста, жовта, руда, сіра – глей), рослинні барвники (кора, стебла, соки трав, квітів). А щоб барвники були яскравими та не лушилися від дощу, додавали жовток курячого яйця. Це – техніка живопису темперою, яку застосовували в іконописі. Розводили фарби молоком, тоді вони добре входили в ґрунт стіни і ставали тривалішими.

У художньому оздобленні житла мудро поєднувалися практична доцільність та естетична виразність. Варто зауважити, що звичай малювати стіни хати кольоровим розписом був поширений по всій Україні, але кожна місцевість, кожний етнографічний регіон мав свої особливості.

Як на Поділлі, так і на Південно-Східній Волині (Старокостянтинівщині) основними мотивами були вазон, букет,

бігунець, крива лінія (кривулька). Провідна роль у розписі, як і на вишивці краю, належить рослинним мотивам, що відобразилось у їхніх назвах: рожа, півонія, барвінок, мак, горицвіт, кукіль, сосонка, соняшник, дубове листя, вакація, ягоди, сливочки, огірочки, вишні, перчики, косиці, колосочки, виноград, калина, дзвоники. Тут же знаходимо елементи тваринного світу: голуби, коні, гуси, птахи. У мотивах розписів можна зустріти зображення людини, частіше козака. Часто-густо в композиціях розписів майстрині застосовували стилізовані елементи, які притаманні писанцям: баранячі ріжки, курячі лапки, мотиви косиці (трави), хреста, кучері, зірки (звізди), крапки, кривульки, п'яточки, смужки.

Мотив вилоги (квітка подібна до тюльпана) посідає чільне місце у місцевому розписі. Мотив косиці (трави) можна бачити в розписах дуже часто, як на дереві (наприклад, скриня В. Поліщука із Самчиків), так і в розписах мисок фарфорових заводів Волині (Кам'яний Брід, Баранівка, Полонне).

У розписах переважає рослинний з геометричними елементами крупний орнамент. Білий колір у розписах виступає, переважно, як тло стіни. Якщо розписи роблять на тонованому тлі (сірому, чорному, підсиненому тощо), то білий колір (білу глину) застосовують як оживку по квітах, в оселях, листках. Білий колір – ознака чистоти, молодості, краси (“біле личко”, “білі ноги”, “білий світ”). Чорний колір в народній уяві символізує зло, нещастя, горе. Але в розписі він виступає як нейтральний колір, що підсилює глибину контрасту малюнка. Тло розписів часто робили чорним.

Зелений колір (колір садів, луків, лісів, ланів) – символ життя, радості. Відсутність зелені сприймалася як нещастя. І, безумовно, зелений колір застосовували лише в розписах інтер'єру хати. Основними кольорами були синій, червоний, жовтий, зелений; додатковими – коричневий, фіолетовий, рожевий, чорний.

Найулюбленишим, найбільш розвинутим орнаментальним мотивом розписів є вазон – образ світового дерева. Часто зображались птахи: в його кроні чи біля основи стовбура. Вони ніби вічно перебувають у “дереві життя”. Вазон зустрічаємо в

орнаментах вишивок, килимів, витинанках, в розписах скринь. Основними елементами вазона в розписах є горщик, квадрат, коло, ваза з ручками і без ручок, мисочка, чашечка, зірка, розетка з листя. Розробляючи мотив вазона, дерева, народні митці уникали холодної симетрії, зберігаючи принцип відносної рівноваги малюнка.

На початку XX ст. на ярмарках з'явилися “мальовки” – розписи на окремих аркушах паперу. “Мальовка”, відокремившись від стіни, поступово перетворилась на станковий декоративний розпис, що має самостійне художнє значення. У народних митців зріс інтерес до все складніших тематичних композицій при суто декоративному їх вирішенні.

У 60-х роках XX століття в с. Самчиках виник гурт народних майстрів, які на традиціях місцевих майстрів минулого почали відроджувати народний декоративний розпис – “мальовку”. Ще раніше місцевий художник-професіонал, член Національної спілки художників України (НСХУ) Борис Шнайдер застосував місцеві орнаментальні мотиви розпису на своїх килимах. Збагатили народний розпис Старокостянтинівщини Олександр Пажимський – член НСХУ, заслужений майстер народної творчості України; Віктор Раковський, Михайло Юзвук. Самчиківський гурт митців розвинув традиції місцевого декоративного розпису, збагатив його орнаментально, сюжетно, колоритно. Сьогодні ми можемо стверджувати, що самчиківський народний розпис базується на традиціях народного мистецтва Південно-Східної Волині. Тріумфом була виставка самчиківського розпису в Українському домі в Києві навесні 2002 р. у рамках акції “Мистецтво одного села”. Продовжують традиції зовсім юні митці з дитячої художньої школи традиційного народного мистецтва Трохимчук Ілля, Фалатюк Олександр, Соколюк Андрій, Старостюк Дмитро та інші.

Що таке народний декоративний розпис “мальовка” сьогодні? Які його основні риси? Це краса ліній малюнка, рівновага ритміки мальовничих форм, панування провідного мотиву, чергування (врівноваження) кольорів, гармонійне співвідношення колориту тла і малюнка, акцентація зорової уваги на основних елементах сюжету.

Художня мова народного декоративного (орнаментального) розпису, як і народне мистецтво взагалі, є видом творчої діяльності людини, її однією із рис прояву національної, народної, моральної і духовної сутності, смаку, почуття краси та гармонії.

Підкреслюючи індивідуальні риси кожного з майстрів, неважко помітити стильові ознаки однієї художньої школи традиційного розпису, яка постала в Самчиках на основі місцевих традицій і остаточно зміцніла в наш час. Для продовження становлення народного розпису в с. Самчиках 1990 року засновано дитячу художню школу традиційного народного мистецтва з профільним предметом “декоративний розпис”. Учні вивчають основи українського народного розпису, зокрема місцевого, самчиківського. Це композиційні прийоми, колористичні вирішення, розробки варіантів композицій (малюнки учнів).

Учні школи беруть участь у багатьох виставках, конкурсах, районних, обласних, всеукраїнських семінарах-практикумах з народного розпису. Серед них – Трофимчук Ілля, Соколюк Андрій, Фалатюк Олександр, Старостюк Дмитро, Дерев’янська Віталіна, які стали лауреатами обласної премії імені Л. Мазур (Хмельницький обл. музей, листопад 2003 р.)

Фалатюк Олександр в листопаді 2003 р. переміг на Всеукраїнському конкурсі дитячого малюнка в м. Києві (еколого-натуралістичний центр). Фуршак Інна зайняла друге місце в номінації “Витинанки”, Дерев’янська Віталіна – третє місце в писанкарстві.

Весною 2003 р. більше 20-и розписів відіслали на виставку-турне по Швеції, яка проходила з травня 2003 р. по серпень 2004 р.

Старостюк Дмитро в Хмельницькій обласній бібліотеці для дітей ім. Т.Г. Шевченка восени 2003 р. відкрив персональну виставку народного розпису, а потім став переможцем обласного конкурсу “За світ без насильства”, а Громова Аліна зайняла перше місце в номінації “Оригінальний жанр” в цьому конкурсі.

Весною 2004 р. Олійник Анюта стала переможцем третього туру Всеукраїнського конкурсу, присвяченого творчості Т.Г. Шевченка.

Учні продовжують традиції самчиківських майстрів в своїх творах, примножують їх здобутки в народному розписі, тим самим прославляючи нашу землю, красу її природи та людей.

Імпровізація на місцевій пісенній традиції

Тишківська О.І.

с. Поляна Шепетівського р-ну

Народна пісня вічно молода, бо у справжньому народному виконанні вона кожного разу звучить по-новому. Народні співаки добре відрізняють, хто по-справжньому творить пісню, а хто лише її копіює.

У багатоголосному розспіві кожний співак веде свою звучну мелодію, яка відповідає його вокально-виконавським можливостям. А найдосвідченіші учасники з гарним слухом, помічаючи найменші відхилення, спрямовують свій голос так, щоб перейти у співі туди, де вони найпотрібніші. Імпровізаційний хист – чудова риса народної поліфонії. Завдяки вмінню імпровізувати народ створив і продовжує створювати пісні неперевершеної краси. Імпровізація – це сила, яка надає пісні руху, це метод колективної творчості шліфування пісні.

Мистецтво імпровізації обмежене певними закономірностями: змістом пісні, її музичним образом, ладом, ритмом, музичною формою.

Народний спів в основі своїй – спів багатоголосий. Можна виділити чотири основних типи багатоголосся.

Перший тип – це гетерофонний. Відноситься до найбільш древніх зразків двоголосся. Голоси майже точно зберігають основний контур мелодії, лише в деяких випадках, як би ненароком, розходяться на секунду, терцію і рідше на кварту, квінту.

Другий тип – це підголосково-поліфонічний. У цьому випадку разом із голосом основного наспіву виникають мело-

дичні варіанти (підголоски). Підголоски можуть знаходитися знизу або зверху, підтримуючи основну мелодію, а інколи і протистояти їй. Ця система підголосків відрізняється великою вільністю і багатообразністю поліфонічного викладу.

Третій тип – втора. Тут основний голос і підголосок рухаються паралельними, частіше консонуючими інтервалами. При такому співі проявляється вміння народних співаків “вторити”, тобто підбирати другий голос до основного наспіву.

Четвертий тип – акордово-гармонічний. Голоси рухаються синхронно. Вони утворюють своєрідну народну гармонію.

Шляхи використання пісенного фольклору в його багатоголосому викладі можуть бути різними. Одні вважають більш правильним точне збереження конкретного зразка пісні, другі – більш вільне поводження з пісенним матеріалом (імпровізація підголосків), треті звертаються до авторських обробок. Найбільш ефективним і правильним вважається перший шлях, оскільки тільки в даному руслі можна підтримувати самотутню традицію народного, багатоголосого співу в його натуральному звучанні зі збереженням стилю, мови, мелодійної фактури пісні.

До розспіву підголосків слід приступати лише тоді, коли співаки добре познайомились з піснею. Важливо, щоб пісня сподобалась співакам. Творчий настрій та захопленість – одна з важливих умов гарного розспіву. Принципи навчання інтонування підголосків можуть бути різними: одні, опираючись на стиль, будову пісні, намагаються розвинути її інтонацію. Інші просто завчають мелодичну лінію підголоска. Такий метод допомагає швидше досягти мети. Співаки, які зрозуміли принцип варіативності наспіву та імпровізовано мислять, можуть розспівувати не тільки окремо взятую пісню, але й будь-яку близьку мелодію. Але цей процес вимагає більше часу і терпіння. Спочатку потрібно навчитися змінювати в наспіві два-три звуки і тільки в результаті довгої праці і досвіду можна швидко вивчити пісню, відчувати один одного в ансамблі, розвести пісню на голоси.

Яка ж методика навчання-виховання навиків багатоголосого співу? З чого краще розпочати навчання? Вважається, що найбільш правильним у початковому стані є засвоєння

навичок гетерофонного багатоголосся з усіма його різновидами. Гетерофонний вид народного багатоголосся – один з найдревніших. І сьогодні такий спів можна зустріти в північних районах Рівненщини. У таких піснях основний наспів знаходиться у верхньому голосі і виконується солістом-підголосочником, а інші виконавці підтримують його так званим бурдоном (звук, який тягнеться безперервно). Легко і невимушено звучать такі пісні, яскравою контрастною лінією пливе над бурдоном основна мелодія.

Починати навчання саме з гетерофонного багатоголосого співу слід ще й тому, що він зустрічається дуже часто у фольклорному інтонуванні. Цей вид найбільш доступний музичному мисленню. Прості елементи гетерофонного багатоголосся виникають за рахунок варіативності мелодії.

Візьмемо будь-яку пісню і спробуємо від кожного виконавця окремо записати цю ж пісню, а потім її розшифрувати. Ми побачимо, що наспіви інтонуються з незначними варіативними змінами. Коли ми попросимо цих же співаків заспівати одночасно цю саму пісню в унісон, то побачимо, що кожен співак, не змінюючи мелодійної лінії наспіву, в цей же час точно інтонує той варіант, який він використовує індивідуально. У результаті такого розспіву в пісні, в основній мелодії, з'являються секундові і терцові відхилення. Їх створюють звуки із різних наспівів. Відбувається накладання одних варіантів наспіву на інші. Де не співпадають звуки в унісон, там утворюються підголоски. Спів, який виникає на варіативному інтонуванні фольклору, і є традиційним гетерофонним багатоголоссям.

Варіативність народної пісні – одна з найяскравіших рис народної культури. Якраз вона й розвиває здібності до імпровізації підголосків, вміння розспівувати пісню на голоси.

Оволодіння навичками в умінні варіативності наспівів не приходить зразу, воно потребує певної музичної підготовки учасників ансамблю, зіспіваності, творчого підходу. Оригінальний, варіативний метод засвоєння пісенного фольклору розробила доцент Російської музичної академії ім. Гнесіних, кандидат педагогічних наук Л. Купріянова. За її методикою пошук варіантів наспіву складається, як правило, із наступних етапів:

1. Багаторазово декламуються пісні зі строгим збереженням складоритмічного малюнку.

2. Те ж саме, але уже наспівно, вимовляється на різні звуковисотні тони. Це забезпечує можливість появи варіантів основного наспіву.

3. Потім в унісон проспівується підряд декілька запропонованих педагогом варіантів наспіву.

4. Далі кожному учаснику пропонується відшукати свій, індивідуальний варіант наспіву в межах заданої звукової сфери, зберігаючи при цьому ритмічний малюнок і опорний тон.

5. І останнє, спроба об'єднати знайдені і задані варіанти в злагоджений колективний спів, зберігаючи при цьому характерні риси фактури пісні.

Так, привчаючи безпосередньо маніпулювати заданими пісенними елементами, створюючи знайдені варіанти і об'єднуючи їх, ми починаємо формувати оригінальне художньо-творче мислення, створюємо базу вироблення навичок багатоголосого співу. Співаки самі стають творцями.

Розспівка “на голоси” нерозривно пов'язана з вихованням у співаків уміння й навиків слухати і вміти знайти свій голос, який би гармонічно зливався з голосами співаків. Уміння слухати себе і свого сусіда виробляється поступово, в процесі довгої праці. Щоб успішно виробляти такі навички, потрібно слухати магнітофонні записи із зразками народного багатоголосся, співати під фонограму, на якій в багатоголосому викладі виконується пісня. Дуже ефективно запрошувати знавців народної музики та майстрів співу.

Імпровізаційний розспів має певний порядок творення багатоголосся: основний наспів, вивід, середній підголосок, нижній підголосок.

Від основного наспіву походять додаткові мелодії-варіанти (підголоски), які збагачують, прикрашають музичний образ. Народний співак веде підголосок лише тоді впевнено, коли добре чує основний голос. Якщо цієї опори немає, він кидає підголосок і переходить на провідний спів.

Найрельєфніший підголосок – верхній. Він завершує спів. Вивід – вінець гуртового співу, головна його окраса.

Народні співаки, звичні до підголоскового розпіву, використовують будь-яку нагоду, щоб додати до мелодії вивід. В Україні найпоширеніший вивід – жіночий (альтовий, сопрановий, фальцетний). Є також і чоловічий (тенор, баритоновий). Альтовий вивід застосовується переважно у співі на вулиці, на відкритому просторі. У приміщенні зичний, альтовий вивід не завжди знаходить сприятливі акустичні умови. Ті ж самі співачки, опинившись у закритому приміщенні, переходять на м'який, “тонкий” сопрановий вивід. У весільних піснях можна почути фальцетний вивід. Він дублює октавою вище основну мелодію.

Особливе відображення імпровізації несе в собі заспів. Заспів народної пісні не має звичайної форми, при потребі заспіувач вносить в різні куплети варіаційні зміни.

Найяскравіше проявляє імпровізаційний хист виводчик. Інколи заспіувач поступається у заспіві перед виводчиком. Замість нього починає виводчик, обираючи ту тональність, у якій зручно виводити.

Головне завдання фольклорних колективів полягає у популяризації кращих зразків народно-пісенної творчості, стародавніх пісень і танців. Велика пізнавальна та естетична роль у формуванні людини належить фольклору, цій неписаній історії народу. Пісенні традиції народу є джерелом формування репертуару для фольклорних колективів.

Надзвичайно дієвим джерелом репертуару фольклорних колективів є місцевий матеріал, який відіграє велику роль у вихованні художнього смаку. Разом з тим, вибираючи репертуар для сценічного виконавства, потрібно критично оцінити його з точки зору естетичної глибини, врахувати виконавські можливості співаків. Кількість співаків впливає на силу звучання. Якщо вибирати партитуру насиченого звучання для виконавства невеликим ансамблем, то треба подумати чи добре вона буде звучати. Може виникнути загроза форсування звуку, перенапруження голосових зв'язок, втрати тембру, швидкого зношування голосів.

Творчість керівника фольклорного ансамблю часто залежить від низки об'єктивних причин. Тому, підбираючи

репертуар, керівник часто вимушений пристосовувати той чи інший твір до складу ансамблю.

При складанні репертуару необхідно дотримуватись принципу – від простого до складного.

Жанрова система та стилістика народної інструментальної музики

Царук О.П.,

м. Кам'янець-Подільський

Майбутні музиканти-виконавці, культосвітні працівники, вчителі, пересічні споживачі музичної продукції помічають та відзначають широке звучання народних мелодій в сучасному телерадіоефірі, на концертних майданчиках тощо. Та для тих, хто має отримати дійсно фахову освіту, є дуже важливим осмислити і вірно зрозуміти теперішній музично-культурний момент.

На думку Я. Дашкевича, історія України складалася з чергування періодів етнічно-політичних підйомів, які закріплювались утворенням політичного організму – держави, і періодів упадку, коли нація втрачала свою державність. Протягом усіх періодів формувалась і закріплювалась національна самосвідомість: в період першої держави – Київської Русі, на зламі XVI–XVII ст., тобто в епоху першого національного відродження перед утворенням другої держави (Гетьманщини). Ростом національної самосвідомості відзначаються і друге національне відродження, яке дало третю державу (1917–1920), і третє відродження, яке привело до революційних подій у 1990-х роках, і четверте відродження та підйом духу нації у “помаранчевій революції” в жовтні–листопаді 2004 року.

Головною рисою теперішньої культурної ситуації є вихід на рівень загальнонаціональної стилістики. У попередні часи така стилістика відрізняла академічно-професійну музику від фольклорної, в якій визначальними були, перш за все, регіональ-

но-стильові стереотипи. Сьогодні загальнонаціональна стилістика спільним комплексом музично-зображальних засобів об'єднує фольклор, аматорську, самодіяльну, академічно- та естрадно-професійну музику. Творчі здобутки в усіх сферах музики дозволяють говорити про тенденцію до утворення нового жанру з відповідною стилістикою або до оновлення вже існуючого (що є більш реальним).

Стильовий комплекс художньо-зображальних засобів включає ідейно-патріотичний зміст поетичних текстів, мелодико-інтонаційні та ладогармонічні звороти, ритмічні та фактурні особливості, які є спільними як для усної, так і для писемної музики.

У виконавській стилістиці інструментальних колективів можна виділити два основні типи представлення фольклорних мелодій у відповідності до виконавського складу. Це означає: фольклорні мелодії перекладаються для великого академічного оркестру чи ансамблю народних інструментів або для ансамблів фольклорно-аутентичної орієнтації. Якщо в академічних оркестрах і ансамблях також використовуються окремі оригінальні темброві фольклорні інструменти, то у другому типі колективів перевага віддається використанню оригінальних, специфічних інструментів, виконавські прийоми і тембри яких сприятимуть незвичному і яскраво-специфічному (відмінному від академічного) звучанню. Така музика повинна орієнтувати слухачів на сприйняття фольклорної музики або створювати ефект її наявності.

Інструментальні твори розрізняються за своєю музичною стилістикою: одні звучать під час обрядів, ритуалів, інші супроводжують танці; мелодії різні – від пастушої музики до сучасних пісень і танців.

Жанрова система народної інструментальної музики за функціями і музичними стилями виглядає так:

1. **Звукові сигнали.** Вони скеровані на комунікацію між людьми в процесі їх суспільної діяльності з вираженою утилітарно-прикладною функцією. Сюди можна віднести гру міських (ратушних) барабанів, сторожових дзвонів (часто їх заміняли куски залізничних шин), які в містечках використовували для

певних звукових повідомлень, гру поштових труб. Використання в ролі сигнального інструмента церковного дзвону окрім утилітарного призначення вносило в цю жанрову групу деякі естетичні риси. У сучасному традиційному побуті використовуються лише сторожові та церковні дзвони.

2. *Дитяче ігрове звукоутворення*. Це інструментальний жанр, в якому використовуються переважно ідіо- та аерофони (гра на свистку, травинці, гребінці, а також на різноманітних глиняних свистульках у вигляді півників, зозульок, коників, що виготовляються як з грифними отворами, так і без них). В окрему жанрову групу можна виділити ритуальні сигнали-награвання на ідіофонах (калатала, клепала, деркачі), які використовувались у Страсний четвер перед Великодніми святами.

3. *Народна інструментальна музика обрядового дійства*. Насамперед, сюди відносяться весільні обрядові пісні – “До благословення”, “До віночка”, “На відпровадини до шлюбу” та ін., а також похідна музика – марші і награвання, що супроводжують весільні процесії, в яких відображаються всі найважливіші моменти весільної драми (“На добридень”, “Повернення додому від шлюбу”, “До посагу”).

4. *Інструментальні імпровізації*. В їх основі – народнопісенні мелодії. Вони служать для задоволення власних естетичних потреб. Рідше зустрічається виконання таких творів для широкого загалу, наприклад, на весіллі, вечорницях, народних зібраннях. Ці твори виконуються у формі складних періодизованих або циклічних структур (найчастіше “в’язанки” на теми улюблених пісень).

5. *Танцювальна музика*. Найбільш обширна жанрова група, в якій можна виділити кілька підгруп:

- *інструментальна музика*, що за походженням пов’язана з чисто танцювальним матеріалом (“Гопак”, “Аркан”, “Козачок”). Ці танці не мають відповідних пісенних еквівалентів;

- *танці місцевого походження*, які виконуються з приспівом або без них (“Варварка”, “Кривуляк”, “Василечки”);

- *пісенні мелодії, які мають виразну танцювальну ритміку* (“Чорні очка, як терен”, “Ой, Марічко, чичері”, “За

нашов стодолов”, “Бодайся когут знудив”, “Гуцулко Ксєню” та ін.);

– інструментальні танцювальні мелодії, які ввійшли в репертуар традиційної музики внаслідок тісного спілкування з музичними культурами сусідніх народів та енічних груп (польські – “Мазурка”, “Краков’як”, “Оберек”; російські – “Яблочко”, “Коробейники”, “Кадриль”; єврейські – “Сім-сорок”; молдавські – “Жок”, “Молдовеняска” тощо). Сюди ж можна віднести і *сучасний репертуар, запозичений з естради, радіо, телебачення*, який виконують народні музиканти.

Наведені жанрові різновиди народної інструментальної музики в повній мірі відповідають усім сферам народного життя, де взагалі зустрічаються звукові інструментальні прояви. Детермінований складним процесом місцевих виробничих і побутових умов кожен жанр отримав можливість для самостійного розвитку. Найбільш поширеною залишається інструментальна танцювальна музика та близька до неї весільна обрядова музика. Інші прояви інструменталізму – сигнальні награвання, зразки дитячої інструментальної творчості, музика для слухання – поступово відходять у минуле. Це, зрозуміло, відображається на цілісній жанровій картині традиційної народної інструментальної музики, функціонування якої з кожним роком стає все більш проблематичним.

Балема Микола Панасович – художній керівник та головний диригент ансамблю пісні і танцю “Козаки Поділля” Хмельницької обласної філармонії, народний артист України.

Белеванцев Анатолій Васильович – завідувач відділу Хмельницького обласного науково-методичного центру культури і мистецтва.

Гірник Галина Еміліївна – старший науковий співробітник Хмельницького обласного художнього музею.

Гуреїв Юрій Іванович – художній керівник зразкового художнього колективу України – ансамблю танцю “Подільчак” Хмельницького палацу творчості дітей та юнацтва, заслужений вчитель України.

Дудар Неля Анатоліївна – провідний методист Вінківського районного Будинку культури Хмельницької області.

Дудар Олена Олександрівна – завідувач музичного відділення Хмельницької дитячої школи мистецтв.

Льїнська Олена Василівна – начальник управління культури Хмельницької обласної державної адміністрації, заслужений працівник культури України.

Карбовська Жанна Анатоліївна – завідувач відділу етнографії Кам’янець-Подільського історичного музею-заповідника.

Костюк-Августинович Тетяна Анатоліївна – керівник народного аматорського фольклорного ансамблю “Веселиха” Михайлюцького сільського Будинку культури Шепетівського району Хмельницької обл.

Медведчук Галина Кирилівна – науковий співробітник державного історико-культурного заповідника “Меджибіж”.

Нетеча Іван Михайлович – директор Кам’янець-Подільської хорової школи, художній керівник зразкової дитячої хорової капели “Журавлик”.

Пажимський Олександр Матвійович – директор державного історико-культурного заповідника “Самчики”, заслужений майстер народної творчості України.

Раковський Віктор Геннадійович – директор Самчиківської дитячої художньої школи традиційного народного мистецтва Старокостянтинівського району.

Сваричевський Анатолій Володимирович – редактор науково-методичного журналу “Педагогічний вісник”, краєзнавець.

Сеник Лариса Романівна. – директор Будинку культури с. Осташки Хмельницького району.

Синиця Надія Миколаївна – директор Хмельницької обласної універсальної наукової бібліотеки ім. М. Островського.

Слободянюк Катерина Петрівна – викладач Хмельницького гуманітарно-педагогічного університету.

Слободянюк Петро Якович – кандидат історичних наук, директор Державного архіву Хмельницької області, заслужений працівник культури України.

Стан Таїсія Сергіївна – головний спеціаліст управління культури Хмельницької обласної державної адміністрації.

Тишківська Оксана Іванівна – керівник народного аматорського фольклорно-етнографічного гурту “Веснянка” Полянського сільського Будинку культури Шепетівського району Хмельницької області.

Хлистун Людмила Петрівна – викладач Хмельницького музичного училища ім. В. Заремби.

Хоменко Микола Павлович – директор Білогірського районного Будинку культури Хмельницької області.

Царук Олександр Пилипович – викладач Кам’янець-Подільського училища культури.

Фурман Галина Петрівна – художній керівник Вінківського районного Будинку культури Хмельницької області.

Черноус Валентина Юхимівна – директор обласної бібліотеки для дітей ім. Т.Г. Шевченка.

Львівська О.В. Фольклор та етнографія Поділля: досягнення і перспективи розвитку	3
Балема М.П. Звідки ти родом, пісне подільська?	8
Гурейв Ю.І. Фольклор та його використання у дитячому хореографічному колективі	11
Сваричевський А.В. Фольклор Поділля в літературних записах і дослідженнях	17
Хлистун Л.П. Українська міфологія в народних піснях Поділля	20
Стан Т.С. Народні художні промисли: минувшина і сучасність	26
Пажимський О.М. Проблеми розвитку традиційного народного декоративно-прикладного мистецтва Хмельниччини	36
Медведчук Г.К. Вчені-подоляни на ниві українського народознавства	42
Інтерпретація долі у світобаченні подолян	46
Народні страви у звичаях, обрядах, віруваннях подолян	51
Синиця Н.М. Бібліотечне краєзнавство як складова нематеріальної культурної спадщини	54
Черноус В.Ю. Фольклор як життєдайне джерело виховання національної свідомості дітей (З досвіду роботи дитячих бібліотек області)	58
Белєванцев А.В. Фольклор в інноваційно-видовищних заходах та шоу-програмах	61
Дудар Н.А. Народні ігри та розваги Вінковеччини	64
Костюк-Августинович Т.А. Специфіка традиційного народного співу на Шепетівщині. Весільний обряд розплітання коси	67

Нетеча І.М. Українські колядки та щедрівки в творчій діяльності зразкової дитячої хорової капели “Журавлик”	69
Гірник Г.Є. Сучасна керамічна іграшка в колекції Хмельницького художнього музею	74
Слободянюк П.Я. Художня самодіяльність: новітні проблеми розвитку	80
Дудар О.О. Нові записи подільських пісень зимового календаря	92
Карбовська Ж.А. Меблі в селянській оселі на Поділлі в кінці ХІХ – на початку ХХ ст.	97
Фурман Г.П. Із народної скарбнички Вінковеччини	100
Слободянюк К.П. Музична культура Хмельниччини	106
Хоменко М.П. Народні майстри Білогірщини як осередки збереження традиційної матеріальної культури	113
Раковський В.Г. Декоративний розпис	119
Тишківська О.І. Імпровізація на місцевій пісенній традиції	127
Царук О.П. Жанрова система та стилістика народної інструментальної музики	132
Відомості про авторів	136

**Фольклорна спадщина та етнографія:
шляхи збереження і розвитку**

**Матеріали обласної
науково-практичної конференції**

15 грудня 2004 року

Відповідальна за випуск:
Львівська О.В.

Комп'ютерні набір і правка:
Дорош В.Ю.
Форостова О.М.
Кострицька Т.В.

Редагування, комп'ютерна верстка:
Яворська О.Д.

Підписано до друку 19.09.2005 р. Формат А3.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Друк різнографією. Тираж 100 пр.

Віддруковано ПП Заколотним М.І. з готового оригінала-макета